

Kari Hellebust Buvarp

Aktivt medborgerskap bak murene

En empirisk undersøkelse av innsattes opplevelser og erfaringer rundt utdanningstilbud, aktivitetstilbud, og ytringsarenaer i et norsk høysikkerhetsfengsel.

Masteroppgave i MGLU 5-10

Veileder: Jørund Aasetre

Mai 2023

Kari Hellebust Buvarp

Aktivt medborgerskap bak murene

En empirisk undersøkelse av innsattes opplevelser og erfaringer rundt utdanningstilbud, aktivitetstilbud, og ytringsarenaer i et norsk høysikkerhetsfengsel.

Masteroppgave i MGLU 5-10
Veileder: Jørund Aasetre
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Størsteparten av alle innsatte vil en dag vil bli utskrevet fra fengselet og erklært rehabiliterte. Kriminalomsorgen har i oppgave å sikre at de løslatte i høyest mulig grad er i stand til, og motivert for, å innta en aktiv og positivt deltakende rolle i samfunnet - en rolle som gjenspeiler den aktive medborgeren. Sivile rettigheter legger til rette for at innsatte skal kunne utøve aktivt medborgerskap bak fengselets murer.

Denne masteroppgaven utforsker hvordan tre tilbud i fengslet - fritidsaktiviteter, skole og yringsarenaer - kan bidra til utøvelsen av aktivt medborgerskap blant innsatte. Gjennom et omfattende forskningsprosjekt presenteres empiriske funn fra intervjuer med straffedømte ved et høysikkerhetsfengsel. Sammen med relevant teori, gir empirien grunnlag for å utforske de tre problemstillingene:

Hvordan kan tilbudene - Fritidsaktiviteter, utdanning og yringsarenaer - bidra til utøvelse av aktivt medborgerskap i fengselet?

Hvordan oppleves disse tilbudene av innsatte i et norsk høysikkerhetsfengsel?

Hvordan kan disse tilbudene virke forberedende for et liv som aktivt deltakende medborgere etter endt soning?

Forskningsprosjektet viser at fritidsaktiviteter gir erfaring igjennom fellesskapsdeltakelse, kan ha en sosialiserende effekt og gir innsatte muligheten til å påvirke sine egne liv. Utdanning bidrar til kulturforståelse, yrkesmuligheter og håp for fremtiden, og deltakelse i demokratiske prosesser gjennom yringsarenaer, styrker autonomien. Disse faktorene bidrar til opplevelsen av å være en aktiv medborger, samt muligheten til å utøve aktivt medborgerskap.

Imidlertid uttrykker de innsatte en unison misnøye rundt tilbudet av fritidsaktiviteter, og ønsker et økt tilbud. De har også lite tiltro til kontaktutvalget, deres arena for ytring og deltakelse i avgjørelsesprosesser. Den kan potensielt gi innsatte innflytelse, men i virkeligheten oppleves den ineffektiv. Derimot er de innsatte fornøyde med skoletilbudet som oppleves som viktig for fremtiden, og styrkende i rehabiliteringsprosessen. Når det gjelder forberedelse for livet etter soning, kan utøvelsen av aktivt medborgerskap i fengsel bidra til utøvelse av aktivt medborgerskap i samfunnet generelt.

Abstract

Most inmates will eventually be released from prison and declared rehabilitated. The correctional system's task is to ensure that the released individuals are capable of, and motivated to, assume an active and positively participating role in society - a role that reflects that of an active citizen. Civil rights facilitate inmates' ability to exercise active citizenship beyond the prison walls.

This master's thesis explores how three facilities in the prison system - recreational activities, education, and expression platforms - can contribute to the exercise of active citizenship among inmates. Through an extensive research project, empirical findings from interviews with convicted individuals at a maximum-security prison are presented. Together with relevant literature, the empirical data forms the basis for exploring the following three research questions:

How can the facilities of recreational activities, education, and expression platforms contribute to the exercise of active citizenship in the prison setting?

How do inmates in a Norwegian maximum-security prison perceive these facilities?

How can these facilities serve as preparatory measures for the individual to lead a life as active citizen after completing a sentence?

The research project reveals that recreational activities provide inmates with experiential learning through community participation, can contribute to a socializing effect, and offer inmates the opportunity to influence their own lives. Education contributes to cultural understanding, vocational opportunities, and hope for the future, while participation in democratic processes through platforms for expression strengthens autonomy. These factors contribute to the experience of being an active citizen and the ability to exercise active citizenship.

However, the inmates express unanimous dissatisfaction with the current provision of recreational activities and desire an increased offering. They also have little trust in the inmate committee, their platform for expression in the decision-making processes. Although it has the potential to give inmates influence, in reality, it is perceived as ineffective. On the other hand, inmates are satisfied with the educational opportunities, which they perceive as crucial for their future and beneficial to the rehabilitation process. Regarding preparation for life after incarceration, the exercise of active citizenship within the prison can contribute to the exercise of active citizenship in society at large.

Forord

Denne oppgaven markerer veis ende på en lang epoke og en dannelsesreise. Etter fem år på lærerutdanningen, sitter jeg igjen med mange minner og gode vennskap som vil vare livet ut. Jeg sitter igjen med en mastergrad som nå skal ta meg videre i verden, og jeg sitter igjen med en liten grad av forvirring. Var dét det? Og hva nå.

Arbeidet med masteroppgaven har i all hovedsak vært et individuelt arbeid for meg. Enda skal jeg ikke skryte på meg å ha klart det alene. Jeg vil rette en stor takk til veilederen min Jørund Aasetre. Faget ditt er geografi, men du støttet meg gjennom hele prosessen for det.

Til lærere og andre ansatte i fengselet, tusen takk for at dere ga meg innpass i fengselet, og muligheten til å gjennomføre dette prosjektet. Spesielt vil jeg takke dere bak murene som lot dere intervju meg. Det er ikke kun forskningsdata jeg sitter igjen med etter lange samtaler med dere.

Takk for basilikumplanten på mastersal, Lars. Den har reddet mangt en lunsj. Og alle dere andre som sitter strødd rundt. Det har vært fint å dele latter, tårer, stress og glede med dere.

Tusen takk til foreldre og bestemødre som har hjulpet til med korrekturlesing, samt gode samtaler og omsorg. Vemund, du har støttet meg mer enn du aner.

Trondheim, mai 2023

Kari Hellebust Buvarp

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	10
1.1	<i>Fremgangsmåte og formål</i>	<i>10</i>
1.2	<i>Problemstillinger.....</i>	<i>11</i>
1.3	<i>Relevans for samfunnsfaget</i>	<i>11</i>
1.4	<i>Oppgavens oppbygning</i>	<i>12</i>
2	Bakgrunn og teori.....	13
2.1	<i>Fengselet og kriminalomsorgen.....</i>	<i>13</i>
2.1.1	<i>Kutt i kriminalomsorgen.....</i>	<i>14</i>
2.1.2	<i>Kriminalomsorgens bærende prinsipper og innsattes rettigheter</i>	<i>14</i>
2.1.3	<i>Straff og rehabilitering</i>	<i>15</i>
2.1.4	<i>Kritiske perspektiver på soningens rehabiliterende effekt.....</i>	<i>16</i>
2.1.5	<i>Importmodellen</i>	<i>17</i>
2.1.6	<i>Fengslets skoletilbud.....</i>	<i>18</i>
2.2	<i>Medborgerskap.....</i>	<i>19</i>
2.2.1	<i>Medborgerskapsbegrepet.....</i>	<i>19</i>
2.2.2	<i>Tradisjonelle diskurser rundt medborgerskapsbegrepet</i>	<i>20</i>
2.3	<i>Aktivt medborgerskap i fengsel</i>	<i>22</i>
2.3.1	<i>Organiserte fritidsaktiviteter</i>	<i>24</i>
2.3.2	<i>Utdanning.....</i>	<i>25</i>
2.3.3	<i>Ytringsarenaer.....</i>	<i>26</i>
2.4	<i>Oppsummering.....</i>	<i>29</i>
3	Metode.....	30
3.1	<i>Forskningsdesign og vitenskapssyn</i>	<i>30</i>
3.2	<i>Utvikling av forskningsprosjektet.....</i>	<i>31</i>
3.2.1	<i>Stegene i datainnsamlingen</i>	<i>31</i>
3.3	<i>Intervjuene</i>	<i>32</i>
3.3.1	<i>Rekruttering</i>	<i>33</i>
3.3.2	<i>Utvalg</i>	<i>33</i>
3.3.3	<i>Gjennomføring.....</i>	<i>36</i>
3.4	<i>Feltsamtale.....</i>	<i>36</i>
3.5	<i>Bearbeiding av data.....</i>	<i>37</i>
3.6	<i>Validitet og reliabilitet</i>	<i>38</i>
3.6.1	<i>Refleksivitet.....</i>	<i>39</i>

3.7	<i>Forskningsetiske hensyn</i>	40
3.7.1	Personvern	40
4	Analyse og drøfting	42
4.1	<i>Organiserte fritidsaktiviteter</i>	42
4.1.1	Fritidsaktiviteter på de innsattes initiativ	43
4.1.2	Fritidsaktivitetenes sosialiserende og motiverende effekt	44
4.1.3	Kutt i kriminalomsorgen – kutt i aktivitetstilbud?	46
4.1.4	Oppsummering.....	47
4.2	<i>Utdanning</i>	48
4.2.1	Motivasjon for utdanning, og utdanning som motivasjon	48
4.2.2	Innsattes opplevelse av skolegangen i fengselet	50
4.2.3	Høyere utdanning	51
4.2.4	<i>Det normale</i> - ved fengselsskolen, og ved fritidsaktiviteter	52
4.2.5	Oppsummering.....	54
4.3	<i>Ytringsarenaer</i>	54
4.3.1	Kontaktutvalget.....	55
4.3.2	Kontaktbetjenter	55
4.3.3	Kommunikasjon og tungrodde systemer	56
4.3.4	Grad av medbestemmelse målt opp mot medborgerskapspyramiden.....	57
4.3.5	Oppsummering.....	57
4.4	<i>De innsattes oppfatninger - rehabilitering og aktivt medborgerskap</i>	58
5	Konklusjon	60
6	Litteraturliste	62
	Vedlegg	70

Figurer og tabeller

[Figur 1: The pyramid of citizen participation.](#)

[Tabell 1: Intervjuobjektene.](#)

1 Innledning

Fengselet er ment å skille ut de fra samfunnet som utgjør en trussel og forårsaker alvorlige skader og plager for andre. Men siden flertallet av de innsatte en dag vil bli utskrevet fra fengselet og erklært rehabiliterte, vil en udiskuterbart viktig funksjon ved fengselsoppholdet være å sikre at de løslatte i høyest mulig grad er i stand til, og motivert for, å innta en aktiv og positiv deltakende rolle i samfunnet. Å delta på en aktiv og positiv måte handler om *aktivt medborgerskap* (Edgar et al. 2008, s. 10). Dermed kan fengselets ønskede oppnådde mål, nemlig rehabilitering, bli sett på lik linje som opptrening i aktivt medborgerskap.

I overkant av 3600 personer i Norge soner en fengselsdom (SSB, 2022). Dette utgjør en stor andel mennesker som dermed er fratatt sin frihet og ført unna offentlighetens rom. De innsatte beholder en rekke rettigheter som skal sikre dem en trygg og rettferdig soning, der rehabilitering står i fokus. Blant annet har de krav på tilbud som *organiserte fritidsaktiviteter, grunnskole- og videregåendeopplæring, og muligheten til å delta som representanter i samarbeidsorganer i fengselet* (Straffegjennomføringsloven, 2021, § 25). Disse tre tilbudene fungerer som arenaer der innsatte kan opptre som aktive medborgere. Dette er viktig for å videre utvikle seg ytterligere som aktive medborgere (Biesta, 2006, s. 132). I denne masteroppgaven retter jeg søkelyset mot erfaringene til innsatte innenfor rammene av et norsk høysikkerhetsfengsel, med fokus på deres opplevelser knyttet til aktivt medborgerskap bak fengselets murer.

1.1 Fremgangsmåte og formål

Et bakteppe for oppgaven er de konfliktfylte, på noen måter paradoksale kontrastene mellom å rustes til frihet gjennom et liv i ufrihet. Flere teoretikere er kritiske til nettopp dette paradokset (Goffman 1961; Foucault 1977), og enkelte viser til forskning og tall som påpeker manglende resultater fra rehabilitering (Christie, 1994; Mathiesen, 1995; Giertsen, 1993). Men målingen av verdier slik som følelser, opplevelser og erfaringer, er ikke nødvendigvis kvantifiserbar. På hvilken skala måler vi rehabilitering? Det går an å se på tall fra tilbakefall og gjenopptatt kriminelt liv etter løslatelse, men så enkelt trenger det ikke å være. Jeg tror det er nødvendig å operere ut ifra kvalitative, samfunnsfaglige forskningsmetoder, for å virkelig få innblikk i de følelser, tanker og erfaringer som ligger til grunn for den innsattes egne opplevelse av rehabiliteringsprosessen, samt det å bli rustet til å være en aktiv medborger i et samfunn. Min innfallsvinkel for å oppå denne innsikten er dermed å spørre dem det faktisk gjelder.

Denne masteroppgaven har som mål å utforske innsattes perspektiver og erfaringer når det gjelder de nevnte tilbudene for aktivt medborgerskap i et norsk høysikkerhetsfengsel. Jeg har, gjennom faglitteratur og teorier om medborgerskap, fått en forståelse for hva begrepet aktivt medborgerskap innebærer. Videre, gjennom forskning på hvordan den norske fengselsinstitusjonen og kriminalomsorgen opererer, har jeg dannet en innsikt for hvordan aktivt medborgerskap kan utarte seg i fengselet. Videre har jeg benyttet meg av

semistrukturerte intervjuer i møte med innsatte i et høysikkerhetsfengsel, for å innhente datamaterialet som ligger til grunn for analysen min.

Gjennom en grundig analyse av innsattes erfaringer vil jeg belyse viktige aspekter ved aktivt medborgerskap i fengselssystemet, og identifiserer både suksesser og utfordringer knyttet til fengselets tiltak. Resultatene fra denne studien kan bidra til en bedre forståelse av hvordan fengsler kan fremme rehabilitering og reintegrering av innsatte, samt informere utformingen av fremtidige programmer og tiltak for å støtte innsattes aktive deltakelse i samfunnet både under og etter soning.

1.2 Problemstillinger

Mitt studium er avgrenset til å handle om innsattes tilgang på tre tilbud som tillater dem å handle som aktive medborgere mens de soner en fengselsdom: *Fritidsaktiviteter, utdanning og muligheten til å ytre seg for å kunne ha en viss innvirkning på egen hverdag i fengselet (ytringsarenaer)*. Jeg har på bakgrunn av dette, tatt utgangspunkt i tre problemstillinger:

Den første problemstillingen er: *Hvordan kan tilbudene - Fritidsaktiviteter, utdanning og ytringsarenaer - bidra til utøvelse av aktivt medborgerskap i fengselet?* Gjennom en kombinasjon av relevant faglitteratur og empiri fra forskningen min, er det interessant å danne en forståelse for hvordan tilbudene som kriminalomsorgen legger til rette for, i teorien kan se ut, som arenaer for innsattes utøvelse av medborgerskap i fengselet.

Den andre problemstillingen er: *Hvordan oppleves disse tilbudene av innsatte i et norsk høysikkerhetsfengsel?* Etter en utredning om hvordan tilbudene i teorien kan se ut, er det både relevant og viktig å legge fram en illustrasjon på hvordan tilbudene faktisk oppleves. Selve begrunnelsen for å utøve kvalitative intervjuer baserer seg på nettopp å fange opp de innsattes egne erfaringer, følelser og opplevelser.

Den tredje problemstillingen er: *Hvordan kan disse tilbudene virke forberedende for et liv som aktivt deltakende medborgere etter endt soning?* Her kommer det rehabiliterende aspektet til syne. Tilbudenes tilsiktede virkning vil naturligvis være å ruste de innsatte til å delta i samfunnet på en positiv måte. Dermed søker jeg å finne svar på hvilket potensial tilbudene har for å oppnå dette.

1.3 Relevans for samfunnsfaget

Medborgerskapsbegrepet er av høy relevans for samfunnet i sin helhet. Aktivt medborgerskap kan ansees som en samfunnsrolle, et gunstig ideal for både individ og samfunn (Nilsen, 2021, s. 73), og det inngår i skolens samfunnsmandat å ruste elever til å bli aktivt deltakende medborgere (Stray, 2019). Et av de tverrfaglige temaene i den overordnede delen av læreplanen er «Demokrati og medborgerskap» (Kunnskapsdepartementet, 2017). Dette legger blant annet vekt på at elever skal kunne reflektere rundt demokrati og

medborgerskapsrollen fra forskjellige perspektiver, og viktigheten av å være bevisst sin rolle som aktiv medborger. Dermed er det berikende å ha et reflektert forhold til alt begrepet faktisk innebærer. En utvidet forståelse av medborgerskapsbegrepet kan bidra til inkludering i samfunnet (Jdid, 2021), og ved å fremheve hvordan aktivt medborgerskap kan utarte seg på en arena som tradisjonelt sett ikke forbindes med aktivt medborgerskap, kan man portrettere en bredere fremstilling av hva begrepet innebærer. I tillegg kan funnene fra denne undersøkelsen bidra til en forståelse for fellesskapets og deltakelsens rolle for individets utvikling.

1.4 Oppgavens oppbygning

Etterfulgt av innledningskapittelet, følger et bakgrunns- og teorikapittel som er delt opp i tre bolker med undertemaer. Dette kapitlet fungerer som teoridel og som bakgrunn, da det bidrar med en innledende oversikt over informasjon som er et nødvendig bakteppe for å videre forstå hvordan aktivt medborgerskap kan se ut, og fungere i fengsel. Ved å inkludere bakgrunn og teori i samme kapittel unngår jeg å dele opp én og samme tematikk i ett teori- og ett bakgrunnskapittel. Dette ville ført til en mer oppstykket fremstilling av de forskjellige temaene jeg presenterer som oppgavens litteraturbakgrunn.

Den første bolken omhandler fengselet og kriminalomsorgen, dets førende prinsipper, samfunnsmandat og skoletilbud. Jeg legger i denne bolken fram teoretisk litteratur, i tillegg til en faktanær fremstilling av fengselet, og enkelte aspekter ved det som har en innvirkning på de innsattes hverdag. Den andre bolken tar for seg teoretiske fremstillinger av temaet medborgerskap. I den tredje bolken kobler jeg sammen fengsel, innsattes hverdag og aktivt medborgerskap. Dette er en grunnleggende kobling i forskningsprosjektet mitt, da fokuset ligger på hvordan fengselet arbeider med å rehabilitere sine innsatte for at de skal kunne ta en aktiv del i samfunnet etter endt soning. Videre følger en metodedel der jeg fremstiller og diskuterer valgt forskningsmetode, før jeg presenterer funnene fra forskningen min i en drøftings- og analysedel, og drøfter disse opp mot oppgavens teori og bakgrunns litteratur. Avslutningsvis sammenfatter jeg poengene mine, og oppsummerer oppgavens hovedfunn i en konklusjon.

2 Bakgrunn og teori

Dette kapittelet består av tre bolker. Den første legger fram en faktanær og teoretisk presentasjon av høysikkerhetsfengselet, kriminalomsorgen og fengselets styringsprinsipper, i tillegg til skolens posisjon i fengselet. Den andre bolken tar for seg teoretiske fremstillinger av medborgerskapsbegrepet, og binder det opp mot rehabiliteringsprinsippet. Den tredje bolken beskriver hvordan fengselet kan legge til rette for aktivt medborgerskap for de innsatte gjennom tre former for tilbud: *organiserte fritidsaktiviteter, utdanning* og *ytringsarenaer*. Gjennom hele kapitlet binder jeg tidligere forskning opp mot min tematikk og teori.

2.1 Fengselet og kriminalomsorgen

Innenfor høysikkerhetsfengslets høye murer finner vi de strengest bevoktede straffedømte. Høye betongmurer toppet med piggråd, låste dører, overvåkningskameraer og betjenter passer på at de innsatte forblir værende innenfor murene (Jacobsen, 2018, s. 58). Dagene er preget av strenge rutiner og tidsskjemaer. Disse rammene gir de innsatte lite mulighet for innvirkning på hvordan hverdagen deres styres (Jacobsen, 2018, s. 63). «Når de innsatte ikke er i arbeid, på skole eller deltar i fritidsaktiviteter under kontroll av fengselsbetjentene, er de innelåst på sine celler» heter det på kriminalomsorgens nettsider (Kriminalomsorgen, 2023a). Imidlertid legges det til at «Så langt det er praktisk mulig skal innsatte ha adgang til fellesskap under arbeid, opplæring, program eller andre tiltak, og i fritiden.» (Kriminalomsorgen, 2023a). I Norge er det kriminalomsorgen som har ansvaret for å gjennomføre varetektsfengsling og straffereaksjoner på en måte som ivaretar både den innsatte og samfunnet rundt. Kriminalomsorgen har sitt mandat ut ifra straffegjennomføringsloven (Kriminalomsorgen, 2023b).

I sin bok *Fangenes Frihet* (2011) beskriver Thomas Ugelvik fengselet som «Et apparat eller en teknologi for utøvelse av statens makt over sine borgere.» (s. 22). I skildringer av observasjoner og oppfatninger fra egne forskningsbesøk i fengselet, belyser han en hverdag, et fellesskap, og en ensomhet som ikke er tilgjengelig for allmenhetens skue. Fengselets autoritære natur forhindrer denne innsikten, og forhindrer også til en viss grad en utsikt for de som sitter på innsiden. Fengselet er en institusjon som, i form av utøvende makt, belyser statens autoritet over dens individer (Ugelvik, 2011, s. 22).

Erving Goffman (1961) presenterer begrepet *total institusjon*. De totale institusjonene kjennetegnes som lukkede områder egnet for oppbevaring av et større antall individer som av relativt like grunner befinner seg der. Der blir individet formelt administrert og kontrollert, og er forbeholdt svært begrenset interaksjon med resten av samfunnet. I tillegg er den innsatte tvunget til å oppholde seg der over en lengre, gitt tidsperiode. Ut ifra et teoretisk perspektiv, kan høysikkerhetsfengselet bli ansett som en form for total institusjon som er spesielt organisert for å beskytte samfunnet fra noe som blir ansett som å være en fare. I totale institusjoner brytes de fysiske skillene mellom forskjellige sfærer i livet, slik at alle handlinger som utføres i løpet av en dag vil utføres innenfor samme fysiske geografiske

område, omringet av andre med samme oppgaver. Disse oppgavene er nøye planlagt i en timeplan som har som formål å oppnå visse mål gjennom utøvelsen av dem. I fengselet er i tillegg overvåkningsfunksjonen et særtrekk, der innsatte og ansatte står i et nærmest symbiotisk forhold til hverandre (Goffman, 1961).

2.1.1 Kutt i kriminalomsorgen

En tematikk som har vist seg å være relevant for oppgaven min, er temaet kutt i kriminalomsorgen. I en pressemelding fra 2022 (Justis- og beredskapsdepartementet), forteller justis- og beredskapsminister Enger Mehl at de planlegger å styrke kriminalomsorgen med midler som skal gå til blant annet bemanning. Videre spesifiseres det: «Deler av midlene skal gå til aktiviseringsteam. De gir et tilbud til innsatte som av ulike grunner ikke følger de vanlige aktivitetene knyttet til arbeid og utdanning. Dette gjelder blant annet personer med psykiske lidelser som isolerer seg.» (avsn. 3). Samme året ble det bevilget økt økonomisk støtte til kriminalomsorgen med 145 millioner kroner (Norheim, 2023). Til tross for dette, fører fortsatt økte kostnader til at fengsler må kutte i, blant annet, bemanning. Særlig begrunnes kuttet ut ifra høye strømpriser og mangel på strømstøtte, samt høy pris på leie av tomt (Norheim, 2023). Det kan tyde på at regjeringens uttrykte ønske om bemanningsøkning formulert i pressemeldingen fra 2022, ikke var realiserbar, og at kutt i kriminalomsorgen, som de siste årene har vært et stort tema i media, er en vedvarende trend.

2.1.2 Kriminalomsorgens bærende prinsipper og innsattes rettigheter

Europakommisjonen gjør det klart at soning av dom i fengsel kun skal anvendes som absolutt siste utvei, det såkalte *ultimo ratio-prinsippet*, og at alternative former for straff skal benyttes så langt det lar seg gjøre (Melander, 2013, s. 45). Når fengselsstraff blir den siste utveien, ligger det mange føringer og lover til rette for at de innsatte skal kunne bevare de samme rettighetene som andre norske borgere (Kriminalomsorgen, u.å.). For å forsikre ivaretagelsen av de innsattes menneskerettigheter og trygghet, har Europakommisjonen laget et regelsett som skal virke som anbefalinger og minstekrav i kriminalomsorgen, og som brukes som føringer for norsk fengselsdrift (Høstmælingen, 2012). Her står det blant annet at fengselet skal tilby utdanning og organiserte fritidsaktiviteter, og i straffegjennomføringsloven (§25) heter det at kriminalomsorgen bør etablere samarbeidsorganer med representanter av innsatte. Disse tilbudene og rettighetene er nødvendige for de innsattes mulighet til å forme en hverdag som i noen grad kan gjenspeile livet i frihet, og er objekt for forskningen i dette prosjektet. Tilbudene underbygger et av kriminalomsorgens bærende prinsipper, *normalitetsprinsippet* (Kriminalomsorgen, 2008).

Normalitetsprinsippet innebærer at livet under straffegjennomføringen skal kunne oppleves likest mulig livet ute i samfunnet, så langt dette lar seg gjøre innenfor sikkerhetsmessige rammer (Kriminalomsorgen, 2008). I stortingsmelding 12 (2014-2015) står det at bakgrunnen for dette er at et mer tilnærmet normalt liv innenfor murene vil bidra til å redusere skadevirkninger og legge til rette for rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet.

«Fengselet skal være en arena for å trene på dagliglivets aktiviteter og ta ansvar for eget liv. Dette vil øke sjansen for å leve et liv uten kriminalitet.» (s.32). Normalitetsprinsippet er ikke en lovfestet rettighet som de innsatte har. Det er et prinsipp som understøttes av et stort antall lover rundt straffegjennomføring, som legger vekt på å beholde en rekke rettigheter fra livet før soning.

I Regjeringens stortingsmelding 37 (2007-2008), *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*, er det understreket at det er selve frihetsberøvelsen som er det straffebærende elementet i fengslingen – men at fengselsstraffen ikke skal bære større under enn det som blir ansett som nødvendig. Vollan (2016) beskriver *rettighetsprinsippet* som en underdimensjon av normalitetsprinsippet. Rettighetsprinsippet sier at selv om frihetsberøvelsen er selve straffen, skal andre rettigheter beholdes (Meld. St. 12 (2014-2015)). Blant annet stemmerett, og retten til utdanning er rettigheter som innsatte i Norge beholder når de soner fengselsstraff.

Normalitetsprinsippet og rettighetsprinsippet er ofte årsaken til at de norske soningsforholdene stadig blir omtalt som *mer humane* enn soningsforholdene i de fleste andre land (Pratt, 2011). Mer av *utsiden* på innsiden, særlig når det kommer til fasiliteter og tilgang på fritidsaktiviteter, blir ofte kritisert basert på argumenter om at fangene har det for godt, eller at fengselsoppholdet blir for luksuriøst (Johnsen, 2018). Hvor sterkt straffen faktisk smerter, er det imidlertid kun de innsatte som kan fortelle noe om. Crewe (2011) argumenterer for at fengselet mot slutten av 1900-tallet har blitt mer komfortabelt rent fysisk og materialistisk sett, men det har beholdt sin tyngende effekt på det psykologiske aspektet (s. 524). Til tross for at de innsatte har tilgang på utdanning og arbeid i fengselet, tilgang på sosiale aktiviteter og rett til å stemme og benytte seg av ytringsfrihet, er de fortsatt offer for en frihetsberøvelse.

2.1.3 Straff og rehabilitering

Ugelvik skriver at «Kriminalomsorgens styringsdokumenter forstår fangene som mennesker med problemer og mangler som det er kriminalomsorgens ambisjon å endre, til vårt alles beste.» (2011). Denne endringen vil være et resultat av det vi kjenner som rehabilitering, å sette noen tilbake i funksjonsdyktig stand (Larsson, 1997, s. 350). Ved bruk av ulike tiltak skal lovbrøyteren rustes til å møte samfunnet, og straffen og rehabiliteringsprosessen skal fungere slik at lovbrøyteren unngår å utøve flere lovbrudd i fremtiden. Dette defineres som straffens individualpreventive virkning (Larsson, 1997, s. 349-50).

Farrall & Calverley (2006, s. 21) viser til at sysselsetting er en viktig faktor som bidrar til å holde tidligere domfelte unna kriminalitet ved endt straff. Dermed virker det naturlig at fengselet, i sitt rehabiliterende arbeid, legger til rette for at de innsatte har muligheten til å entre et arbeidsmarked når de løslates. I Regjeringens stortingsmelding 37 (2007-2008), defineres arbeidstrening, kulturtilbud, fritidsaktiviteter, motivasjonsarbeid og skole som tradisjonelle virkemidler i rehabiliteringen av domfelte. Dette er virkemidler som tilbys i

norske fengsler for å legge til rette for en hverdag som i høyest mulig grad kan gjenspeile hverdagen i samfunnet utenfor murene, en målretting som skal styrke normalitetsprinsippet. I tillegg skal de innsatte ha tilgang på TV og radio, aviser, telefonkontakt, besøk og mulighet for å ta permisjoner så langt det lar seg gjøre innenfor forsvarlighetens grenser. Slik får de innsatte mulighet til å følge med på samfunnet rundt seg. Overgangen fra å være innsatt til å være i det frie samfunnet er enklere desto større likhet det er mellom fengselshverdagen og livet utenfor, men regjeringen legger ikke skjul på at det å legge til rette for rehabilitering under frihetsberøvelse er en utfordrende oppgave (Meld. St. 37 (2007-2008)).

Det er imidlertid mye forskning på det som i korte trekk omhandler hva som faktisk fungerer som rehabiliterende elementer i fengsel, også kalt *desistance*, tidligere domfeltes evne til å avstå fra kriminalitet etter endt soning (Farrall & Calverley, 2006, s. 1). Maruna (2001) argumenterer for at tidligere kriminelle må danne seg en sammensatt, sosial identitet (s. 7). Det å skape en identitet, er en faktor som flere teoretikere trekker fram som svært viktig i rehabiliteringsprosessen. De innsatte bør arbeide for å danne seg en identitet som kan gå utenfor den ofte stigmatiserte rollen som lovbrøtere har fått gjennom konsekvensen av sine handlinger. Eksempelvis kan vi tenke oss en situasjon der en innsatt har påskrevet seg rollen som avviker. Det kan oppleves enklere å akseptere seg selv i en stigmatisert avvikerrolle, heller enn å forsøke å se seg ut ifra den gjeldende normen i samfunnet. Samvittigheten og nederlagsfølelsen av å begå et tyveri kan oppleves enklere å bære dersom man anser seg som tyv, heller enn som del av normalen (Hauge, 1997, s. 380).

Horsdal (2000) skriver at identitet dannes gjennom relasjoner, og at en personlig identitet alltid vil stå i en sammenheng mellom kollektive identiteters forståelsesrammer. «Vores identitet skapes i de relationer, vi indgår i. Vores opplevelser og erfaringer fortolkes gjennom de kulturelle kontekster, vi er en del af.» (s. 137). Dermed kan det være viktig at kriminalomsorgen legger til rette for sosiale relasjoner i rehabiliteringsprosessen, gjerne i form av sosiale aktiviteter, der den innsatte kan oppleve å være en del av et samfunn som ikke kun forbindes med et fengsel fullt av kriminelle. Dette samfunnet bør gjerne reflektere et fellesskap der individet kan bidra og delta aktivt i samspill med andre, noe som inngår i forståelsen av aktivt medborgerskap, som jeg vil komme inn på senere.

2.1.4 Kritiske perspektiver på soningens rehabiliterende effekt

Det har lenge vært diskusjoner rundt rehabiliteringsbegrepet. Thomas Mathiesen utga i 1995 en bok med tittelen *Kan fengsel forsvares?* Svaret hans var et tydelig «nei». Kort oppsummert argumenterer han for at rehabilitering av innsatte ikke er en faktisk prioritet eller realitet. De fire hovedkomponentene Mathiesen trekker fram innenfor rehabilitering; arbeid, skole, moral og disiplin, er komponenter som er brukt i fengselets oppbevaring av fanger, men vekten som er lagt på disse komponentene har vært relativ til fengslenes systeminteresser og akutte behov. Fokuset, mener Mathiesen, ligger ikke på fangenes beste – men institusjonens velgående. Mathiesen går så langt i sin kritikk at han hevder at fengselet faktisk fungerer *dehabiliterende*. Nils Christie (1994) understreker dette ytterligere ved å hevde at fengselet

alltid har vært, og enda er en arena hvor kriminalitet læres. Kriminolog Hedda Giertsen (1993) refererer til en rekke utredelser som gjør det tydelig at rehabilitering er et aspekt ved fengselet som ikke fungerer, og at fengselets handlinger dermed ikke kan begrunnes og legitimeres med rehabiliteringsprinsippet. Forøvrig er det viktig å poengtere at disse kritikerne på ingen måte argumenterer for at hovedkomponentene innenfor rehabiliteringsprinsippet skal neglisjeres, men at de må begrunnes ut ifra rettferdighet og humanitet. Det at innsatte skal få tilgang på skole og utdanning, arbeid, fritidsaktiviteter og et godt helsetilbud bør være ansett som en selvfølge ut ifra rettigheter og humanitet, ikke fordi det skal ha en rehabiliterende virkning på den innsatte (Mathiesen, 1995).

Sykes (1958) understreker at den skadelige virkningen som fengselet kan ha på psyken til den innsatte grunnet frihetsberøvelse og tap av autonomi, ikke skal bli ansett som mindre alvorlig enn det fysiske ubehaget og volden som tradisjonelt sett er forbundet med fengselet. På lik linje reiser Foucault (1977) spørsmål rundt denne mer moderne teknikken for disiplin og regulering, og reiser spørsmål om den kun tilsynelatende fremstår som en mer sivilisert form for straff, men er implementert som en mer effektiv metode for kontroll mens den skadelige effekten er forblitt den samme. Stortingsmelding *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen* (2014-2015), presenterer at «Det er dokumentasjon på skadevirkninger av å sitte i fengsel, bl.a. passivisering og institusjonalisering. Dette medfører problemer med å vende tilbake til et normalt samfunn og øker derfor faren for tilbakefall til ny kriminalitet.» Goffman (1967) argumenterer likeledes for at individets handlings- og atferdsmønster endrer seg når det oppholder seg over en lengre periode i en institusjon. Slike karakterendringer kan føre til at den innsatte frarøves muligheten til å holde tritt med den sosiale utviklingen i samfunnet utenfor institusjonen. Denne mangelen på utøvelse av hverdagslige handlinger fører til at den innsatte blir dårligere egnet til å håndtere livet i det fri (s. 18-19). Denne effekten kaller Goffman for *disculturation* (1961, s. 13). Angivelig er det denne skadelige effekten som normalitetsprinsippet forsøker å motvirke.

I sitt verk *Overvåkning og straff fra 1977*, presenterer Foucault et kritisk perspektiv på institusjoner som har som hensikt å rehabilitere mennesker. Han uttrykker en grunnleggende mistro til det som foregår innenfor fengselets høye murer: «Alt i alt er fengsling uforenelig med hele den teknikk som oppfatter straffen som middel, forestilling, almen funksjon og språk.» (1977, s. 105). Han argumenterer for at formålet med fengselsstraffen som en *fysisk eksersis*, ikke er å gjenreise den tidligere forbryteren i samfunnet som en samfunnspaktens venn. Tvert imot mener han at denne fysiske eksersisen vil tjene til å omforme forbryteren til en lovlydig undersått dominert av øvrighetens lover og beordringer – «en øvrighet som er i uopphørlig aksjon rundt ham og over ham, og endatil i ham, i form av automatiske reflekser.» (s. 119).

2.1.5 Importmodellen

Norske fengsler importerer eksterne etater som tar seg av tjenester og tilbud i fengselet som går utenom kriminalomsorgens ekspertise (Norheim, 2020, s. 96). Denne importen av

tjenester kalles importmodellen, og blant annet skole- og utdanningstilbudet i fengslet er eksempler på denne modellen. Importmodellen trådte i kraft i 1969, og bygget på integreringstanken som blomstret opp i kriminalomsorgen rundt denne tiden (NOU 1992: 19, s. 34). Integreringstanken la vekt på at de innsatte på best mulig måte skulle integreres i det frie samfunnet igjen, i likhet med rehabiliteringsprinsippets målsetning. I tillegg syntes det å være behov for et bedre pedagogisk personale grunnet omfattende mangel på utdanning hos de innsatte, samt en stor andel unge innsatte (NOU 1992: 19, s. 34). Fridhov & Langelid beskriver hvordan flere hundre fagfolk fra andre fagfelter besøker fengslene hver dag, og at dette kan bidra til en økt interesse for forskning og kunnskap rundt kriminalomsorgens virke (2017, s. 281). Slik kan importmodellen ha bidratt til økt åpenhet og innsyn i fengslene. I tillegg kan importmodellen, ved å slippe aktører fra utsiden inn i fengslet, gi de innsatte en arena der de møter noe annet enn uniformerte fengselsbetjenter. Dette kan bidra til opplevelser av mere *normale* situasjoner, og importmodellen kan dermed også bli knyttet opp mot normaliseringsprinsippet.

2.1.6 Fengslets skoletilbud

I Norge har innsatte samme rettigheter til utdanning og skolegang som innbyggere ellers i samfunnet (Eikeland et al., 2010, s. 71). Dette er rettigheter som reguleres av opplæringsloven, straffegjennomføringsloven og internasjonale retningslinjer og konvensjoner. Europarådet la i 2006 fram en rekke retningslinjer som blant annet sier at «Alle fengsler skal søke å gi alle innsatte adgang til utdanningsprogrammer som er mest mulig omfattende og som oppfyller de innsattes individuelle behov samtidig som det tas hensyn til deres forhåpninger.» (Europarådet, 2006, §28.1). Skaalvik og Finbak (2005) legger fram at fengselsskolens overordnede prinsipper blant annet er å ruste elevene til å ta hand om eget liv, å forebygge ny kriminalitet, og å redusere skadevirkningene av fengselsoppholdet (s. 6). Dette er kompatibelt med skolens overordnede samfunnsmandat, som blant annet går ut på å hjelpe elever til å bli best mulig rustet til å ta en aktiv del i samfunnet (Stray, 2019). Både fengselsskolens overordnede prinsipper, samt skolens samfunnsmandat går også på akkord med rehabiliteringsprinsippet, og skolegang blir ansett som en svært viktig faktor for innsattes rehabiliteringsprosess (Norheim, 2020, s. II).

I henhold til importmodellen, er fengslets skoletilbud en tjeneste som er importert fra en videregående skole fra samme kommune (Skaalvik & Finbak, 2005, s. 4). Dette for å sikre at undervisningen ut ifra et kvalitetsperspektiv tilsvarer utdanningen i skolen utenfor fengselet, og at kvaliteten på lærerne er den samme. Disse kravene understrekes i stortingsmelding nr. 27 (2004-2005) *Om opplæring innenfor kriminalomsorgen «Enda en vår»*. I samme melding argumenteres det for skolens plass i en potensiell rehabiliteringssituasjon: «For den enkelte kan utdanning være inngangsbilletten til økt deltakelse i samfunns- og arbeidsliv, og redusere tilbakefall for tidligere innsatte.» (s. 35). Tall fra 2010 viser at 10% av de som blir dømt til fengselsdom ikke har fullført grunnskoleutdanning, og 56,1% av innsatte har grunnskoleutdanning som høyeste utdanningsnivå (Eikeland et al., 2010, s. 13). For disse

kan da ytterligere utdanning, være et springbrett ut i en hverdag med yrkesmuligheter og *anstendig arbeid* (Kriminalomsorgen, 2021, s. 91).

I 2020 var det omtrent 40% av innsatte i norske fengsler som tok en eller annen form for opplæring (Statsforvalteren i Vestland, 2021, s. 10), men tall viser at det er flere som kunne nytt godt av et utdanningstilbud, som imidlertid ikke har tilgang på et. I *Riksrevisjonens undersøkelse av helse-, opplærings- og velferdstjenester til innsatte i fengsel (2022-2023)* kommer det fram at majoriteten av norske fengsler har et skoletilbud som dekker maksimalt 40% av fengslets innsatte. Dette understrekes også av Christie (1994, s. 56), som konstaterer at større fengsler er de som kommer dårligst ut når det kommer til størrelse på skoletilbud for de innsatte. Evnen til et dekkende skoletilbud kan se ut til å være svakere desto større fengselet er.

Jeg fokuserer på grunnskole- og videregående tilbudet i fengslene, da det er dette tilbudet de innsatte har krav på, men noe bakgrunn som angår høyere utdanning viser seg også relevant. De innsatte har ikke krav på høyere utdanning. I styringsdokumenter for skolene i fengslene heter det for øvrig at «skolene, NAV og fengslene skal *legge til rette* for innsatte som vil ta høyere utdanning.» (Dullum & Hansen, 2009, s. 29). Funnene presentert i Dullum og Hansens undersøkelse (2009) peker på at begrenset internettilgang og mulighet for oppmøte, samt finansiering skaper barrierer for utførelsen av høyere utdanning i fengsler. Innsatte får ikke utdanningsstøtte fra Statens lånekasse for utdanning fordi de bor i en institusjon (Dullum & Hansen, 2009, s. 31). Videre peker de på at disse utfordringene ser ut til å skape en barriere for innsatte som ønsker å ta høyere utdanning i fengslet.

2.2 Medborgerskap

I denne oppgaven er koblingen mellom rehabilitering og aktivt medborgerskap, sentral. Noor Jdid belyser hvordan kriminalpolitikken har som mål å justere oppførselen til *ulydige* individer, slik at de kan bli deltakende samfunnsborgere (2021, s. 30). Denne justeringen av oppførsel er ekvivalent med rehabilitering, noe som validerer argumentet om at rehabilitering gjennom soningen skal sette den innsatte i stand til å ta del av samfunnet som en aktiv medborger.

Mens premisene for medborgerskap historisk sett kan sies å være eiendomsbesittelse (Nilsen, 2021, s. 76), kan vi ut ifra nyere definisjoner og diskurser karakterisere medborgerskapsbegrepet ut ifra en lang rekke premisser. Nilsen beskriver medborgerskap som en samfunnsrolle, et gunstig ideal for både individ og samfunn (2021, s. 73), noe som gir en liten pekepinn på størrelsen av det begrepet rommer. Nedunder vil jeg trekke fram enkelte teoretiske definisjoner, og tradisjonelle diskurser rundt begrepet.

2.2.1 Medborgerskapsbegrepet

Medborgerskapsbegrepet er opprinnelig et låneord fra svensk, og har en kort historie i det norske språket (Strømsnes, 2003, s. 15). Lignende norske begreper kan være innbygger,

samfunnsborger eller borger, men vår oppfatning og forståelse av medborgerskapsbegrepet går ofte videre utover en sosial og kulturell forståelse av hva det betyr å være en samfunnsborger, mer enn noe som kun uttrykker en formell, politisk og rettslig plass i samfunnet. I den norske, offentlige diskusjonen belyses både samfunnsengasjement, politisk deltakelse, samfunnsarbeid, frivillighetsarbeid og deltakelse i anliggender i nærmiljøet, som eksempler på aktivt medborgerskap (Jdid, 2021). Imidlertid hviler begrepet på et svært vidt spekter av definisjoner, noe som kan tyde på at det er så bredt at det ikke kan forklares ut ifra én enkelt definisjon. I Statsvitenskapelig Leksikon defineres det slik: «Medborgerskap betegner et sett *idealer* for borgernes status som medlemmer av et samfunn.» (Andersen, 1997, s. 156). Der blir det også trukket fram at medborgerskapsbegrepet omfatter både rettigheter, deltakelse og politisk kultur, og at det i økende grad benyttes empirisk «for å karakterisere borgernes faktiske status som medlemmer av samfunnet.» (Andersen, 1997, s. 156).

Strømsnes argumenterer for at medborgerskapsbegrepet også er beskrivende for relasjonelle forhold, i tillegg til å være beskrivende for individet (2003, s. 15-16). En medborger må sees i forhold til sine medborgere, og denne mellomrelasjonelle interaksjonen rommer gjerne en toveis påvirkningskraft mellom individer. Aktivt medborgerskap handler om folks evne til å involvere seg i verdenen rundt seg. Det handler om å engasjere seg i saker, ideer, mennesker og fellesskap (Oglethorpe et al., 2019). Et begrep som kan rettes mot individets opplevelse av å være del av et fellesskap, er levd medborgerskap. Det beskriver den mellomrelasjonelle posisjonen som mennesker befinner seg i, og hvordan denne sosiale posisjonen gir individet en egen oppfattelse av å være en medborger (Jdid, 2021, s. 55). Dette setter en definisjon på medborgerskapsbegrepet også som en individuell oppfatning av egen posisjon i et fellesskap. Forståelsen av medborgerskapsbegrepet kan bygge på oppfattelsen av egen rolle som medborger.

2.2.2 Tradisjonelle diskurser rundt medborgerskapsbegrepet

På bakgrunn av at medborgerskap er definert som et relativt nytt begrep i norsk sammenheng, går jeg til internasjonal forskning for å finne de tradisjonelle diskursene rundt medborgerskapsbegrepet, som vi kan relatere til de engelske betegnelsene *citizen* og *citizenship* (Strømsnes, 2003, s. 16). Hoskins & Mascherini (2009) argumentere for at forskning på *citizenship* tradisjonelt sett er fokusert mot individets rettmessige eller politiske tilhørighet i et samfunn, samt individets plikter og rettigheter. I sin mest direkte form oversettes disse engelske begrepene til statsborger/statsborgerskap, begreper som også tradisjonelt sett refererer til et individs rettmessige eller politiske tilhørighet i et samfunn (Strømsnes, 2003, s. 16). Begrepet *active citizenship* vil på en bedre måte kunne sammenliknes opp mot den norske betydningen av medborgerskap, som heller belyser den sosiale og kulturelle delen av det å være en statsborger (Jdid, 2021). Kymlicka & Norman (1994), har produsert mye litteratur rundt forskning på *citizenship* og hva det innebærer å være en *citizen*. De argumenterer for at forutsetningene for et sunt og stabilt demokrati ikke kun ligger i dets rettslige systemer og strukturer, men også baserer seg på holdningene og

kvalitetene til dets borgere. Blant annet fokuserer de det på individenes evne til å tolerere og samarbeide med andre som er annerledes enn dem, individenes vilje til deltakelse i politiske prosesser for fellesskapets vinning, samt individets evne til å foreta seg gode valg som på sunne måter påvirker egen helse og samfunnet rundt dem.

En svært sentral og mye sitert talsmann innenfor diskusjonen om medborgerskap er den britiske sosiologen Thomas H. Marshall. Han uttrykker at medborgerskap omhandler individets rettigheter til å behandles som likeverdige samfunnsborgere. Denne rettigheten mener han at kan bidra til en formell, sosial likhet (Jdid, 2021, s. 48). Marshall kritiserte den nyliberale, markedsorienterte maktstrukturen i samfunnet. Han mener at følelsen av å være en fritt tenkende og handlende borger er viktig. Individet blir da en trussel for nyliberal markedsorientert politikk som helst ser samfunnsborgeren som lydige og handlende for å tjene bedriftenes, statens og politikkenes behovsrammer (Marshall & Bottomore, 1987, s. vi). Marshall legger frem tre former for medborgerskap: en sivil, en politisk, og en sosial. Den sivile formen går ut på rettigheter som gir individets frihet, eksempelvis tros- og ytringsfrihet og retten til å eie land. Den politiske formen går ut på individets rett til å delta i politiske prosesser med en stemme som teller. Den sosiale formen går ut på alt fra tryggheten bak økonomisk velferd til muligheten til å nyte av velferdsordninger i det siviliserte samfunnet, slikt som skole og helsetjenester (Marshall & Bottomore, 1987).

Medborgerskapsbegrepet kan tradisjonelt sett skilles mellom tre overordnede tradisjoner (Jdid, 2021, s. 47). Marshall befinner seg innenfor den liberale tradisjonen. Den legger særlig vekt på borgernes rettigheter i samfunnet, og sosial likhet (Jdid, 2021, s. 47), og den er opprinnelig knyttet opp mot individets frihet som et normativt ideal for aktivt medborgerskap (Nilsen, 2021, s. 73). Opprinnelig ble forestillingen om medborgerens rettslige status utviklet av romerne som et nedarvet privilegium. Dette belyser imidlertid medborgerskap som en gode for enkelte, men en mangel for andre. Delanty (2002) uttrykker at ingen utredning av medborgerskap kan unngå sannheten om at medborgerskapsidealet ble skapt for å ekskludere eller nedgradere grupper (s. 32). Basert på argumentet om frihet som et ideal for medborgerskap, gjør seg spesiell interessant i tematikken som omhandler medborgerskap i fengsel. Dette vil jeg komme inn på senere.

Den republikanske medborgerskapstradisjonen retter søkelyset mer mot individets plikter. Idealet her er et «*myndig medborgerskap i en fri offentlighet*» (Nilsen, 2021, s. 73). Mennesket er pliktig til å delta i, og bidra til fellesskapet som får større plass enn dyrkelse av individet i den republikanske tradisjonen, og kvalitet på individets utøvelse av medborgerskap måles i evnen til å delta i det offentlige samfunnet (Jdid, 2021, s. 48). I tillegg står utdanning som en svært viktig komponent for myndiggjøring av folket, som igjen kan styrke den frie offentligheten og fellesskapet (Nilsen, 2021, s. 73).

Den tredje medborgerskapstradisjonen jeg tar for meg er den kommunitaristiske tradisjonen. Også denne legger mer vekt på fellesskapsdeltakelse enn individuell dyrkelse i medborgerskapsdefinisjonen. I motsetning til den republikanske tradisjonen, legger den

kommunitaristiske tradisjonen, i tillegg til politisk deltakelse, vekt på frivillighetsarbeid og altruistiske handlinger som kommer fellesskapet til gode (Jdid, 2021, s. 48). Også i denne tradisjonen står individuelle rettigheter sterkt, slik som i den liberale tradisjonen, men de er knyttet opp mot sosial rettferdighet som sikrer en stats borgere retten på blant annet utdanning, helsetilbud og sosial trygghet (Boje, 2017, s. 170). Individets tilhørighet i et fellesskap bygger på sosiale relasjoner i forhold til andre individer i fellesskapet. Dette understreker den sosiale strukturenes posisjon og tyngde i den republikanske medborgerskapstradisjonen (Jdid, 2021, s. 47). Et deltakende individ blir både påvirket av, og er med på å påvirke samspillet i det offentlige samfunnet. En stat eller en leder kan ikke sikre et funksjonelt samfunn, dersom dets borgere ikke har dannet sterke sosiale konstellasjoner og strukturer som legger grunnlag for fellesskapet.

Felles for disse tre medborgerskapstradisjonene er at de anser den gode medborgeren som en som bidrar positivt til fellesskapet. Den liberale tradisjonen anser en god medborger som en som er lovlydig og respekterer andres rettigheter og frihet mens han eller hun søker å oppfylle egne interesser. I de kommunitaristiske og republikanske medborgerskapstradisjonene blir den gode medborgeren ansett som besitter av en viss moral rettet mot fellesskapets og offentlighetens velgående (Jdid, 2021, s. 48). Det kan imidlertid være vanskelig å få en straffedømt forbryter til å passe inn i den gode medborgerskapsrollen som disse tre tradisjonene har konstruert. Men det trenger ikke å være en ekvivalent linje mellom det å bli ansett som en god medborger, og å handle som en aktiv medborger. Det kan argumenteres for at fengselsstraffen, gjennom sitt rehabiliterende mandat, skal lede de innsatte til å bli gode medborgere, gjennom å utøve aktivt medborgerskap.

2.3 Aktivt medborgerskap i fengsel

Den kriminelle blir ofte ikke ansett som en god eller aktiv medborger, tatt i betraktning de liberale, republikanske og kommunitaristiske kriteriene for medborgerskap. Det kan dermed være viktig at fengselet, som en rehabiliteringsinstitusjon, setter noen rammer for utøvelse av aktivt medborgerskap, som det faktisk er mulig for de innsatte å ta del i. Det kan da være nødvendig å anse aktivt medborgerskap som noe mer enn kun politisk aktivitet og frivillighetsarbeid, som tradisjonelt sett blir betraktet som aktivt medborgerskap (Hoskins & Mascherini, 2009). Jdid (2021) konkluderer i studien sin med at en utvidelse av medborgerskapsbegrepet kan bidra til inkludering og myndiggjøring. Dette kan være viktig blant annet for å gi innsatte i fengsel en mulighet til å kunne anse seg selv som aktive medborgere, og utvikle seg videre i denne retningen.

Den liberale medborgerskapstradisjonen setter frihet som et kriterium for medborgerskap. Men det blir svart-hvitt å trekke slutningen om at innsatte i fengsel, som offer for en frihetsberøvelse, ikke kan bli ansett som medborgere. Oglethorpe et al. (2019) stadfester at det ser ut til å være en økende trend at fengselsmyndigheter forsøker å dempe tapet av autonomi som innsatte utsettes for, ved å oppmuntre dem til å engasjere seg i tilbud som fremmer utøvelsen av aktivt medborgerskap. Edgar et al. (2011, s. 5) argumenterer for at

muligheten for å bidra med konstruktivt arbeid for fellesskapet i fengselet gir de innsatte mulighet til å handle som aktive medborgere. De definerer aktivt medborgerskap i fengsel: "Prisoners are active citizens when they exercise responsibility by making positive contributions to prison life or the wider community." (s. 10). Enda viser Edgar et al. (2011) til britisk forskning som sier at tilbudet til aktiviteter for utøvelse av aktivt medborgerskap er snevert, til tross for at det er dokumentert positive effekter hos innsatte som følger av dem. Imidlertid sies det norske fengselssystemet å være av eksepsjonell kvalitet (Johnsen et al., 2011, s. 515), og kvaliteten på driften av de norske fengslene kan naturligvis ikke stadfestes gjennom forskning på fengsler i Storbritannia.

Shaw (1998) legger fram det han kaller en pragmatisk dimensjon av medborgerskapsbegrepet. Den sier at dersom man skal få erfaring med aktivt medborgerskap, og lære å handle som en aktiv medborger, må man praktisere aktivt medborgerskap. Dette er et prinsipp rundt medborgerskapsrollen som det kan virke problematisk å forene med prinsippet om frihetsberøvelse i fengselet. Imidlertid er det vektlagt at det finnes mange forskjellige måter å utøve aktivt medborgerskap på. I *De Europeiske Fengselsreglene* (Europarådet, 2006) stadfestes det at innsatte har rett på tilgang til kulturelle og fysiske aktiviteter, og utdanningsprogrammer, i tillegg til mulighet for deltakelse i avgjørelsesprosesser som angår individ og fellesskap (Europarådet, 2006, §50). Dette blant annet for at de innsatte skal ha mulighet til å utøve aktivt medborgerskap i fengselet slik som i det frie samfunnet, enda kriminalomsorgen av hensyn til straffegjennomføringen og sikkerhet setter rammer for de innsattes handlingsrom (Skaalvik & Finbak, 2005, s. 6).

Mens fengselet kan tilby muligheter for utøvelse av aktivt medborgerskap, er det imidlertid opp til individet å inkludere seg selv i praksis. Med dette trekker jeg inn motivasjon som en faktor i rehabiliteringsprosessen. Motivasjon er en essensiell faktor som bidrar til personlig utvikling og vekst. Dette understreker Deci og Ryan (2000) i *selvbestemmelsesteorien*. Den baserer seg på ideen om at mennesker har tre grunnleggende psykologiske behov (Bolstad, 2023), som også kan trekkes opp mot de tre tilbudene for aktiv deltakelse og medborgerskap i fengsel som denne oppgaven fokuserer på. Behovene er:

- 1) *Tilhørighet* som innefatter å oppleve at eget liv står i en meningsfull sammenheng, gjerne gjennom relasjoner til andre mennesker og aktiviteter vi deltar i. Kan trekkes opp mot fengslets tilbud til sosiale fritidsaktiviteter.
- 2) *Mestring* (kompetanse). Kan trekkes opp mot fengselets utdanningstilbud.
- 3) *Selvbestemmelse* (autonomi), handler om individets opplevelse av at det til en viss grad kan bestemme over eget liv. Kan trekkes opp mot innsattes mulighet til å delta i avgjørelsesprosesser.

Deci og Ryan argumenterer for at tilfredsstillelsen av disse grunnleggende behovene kan bidra til *indre motivasjon* (2000, s. 68). Den kjennetegnes med å utføre handlinger fordi handlingen i seg selv gir glede og tilfredshet. Indre motivasjon er en nødvendighet for at individet skal

kunne oppnå sitt fulle potensial og fullbyrde sin kapasitet (Deci & Ryan, 2000, s. 70). *Ytre motivasjon* er motsatsen til den indre, og kjennetegnes av at egenverdien av å utøve en handling er visket vekk. Man utfører da en handling dersom noen ber om det, eller om man ønsker å oppnå noe – noe annet enn tilfredsstillelsen av å utføre selve oppgaven (Bolstad, 2023).

Det kan altså argumenteres for at muligheten til å delta i organiserte, kulturelle eller fysiske aktiviteter, muligheten til å ta utdanning, samt muligheten de innsatte har for deltakelse i avgjørelsesprosesser, kan bidra til å øke den innsattes indre motivasjon. Denne indre motivasjonen hjelper individet til å utvikle seg til å oppnå sitt fulle potensiale, og kan dermed bli ansett som essensiell i rehabiliteringsprosessen, og individets utvikling som aktiv medborger. Jeg tar videre for meg hvordan disse overnevnte formene for tilbud kan arrangeres i fengsler, og hvordan de bidrar til aktiv medborgerskapsutøvelse for innsatte.

2.3.1 Organiserte fritidsaktiviteter

The Prisoners' Active Citizenship, Erasmus + EU project (Oglethorpe et al., 2019) har produsert en guide med retningslinjer for arbeid med aktivt medborgerskap i fengsel. I denne guiden presenteres aktiviteter som blant annet sportsturneringer, quiz, festivaler, utstillinger, foredrag og innsamlingsarrangementer som fremmede for innsattes utøvelse av aktivt medborgerskap. De hevder i guiden at slike aktiviteter kan berike de innsattes liv ved å fremme utvikling innen sosial kompetanse og følelsen av å bidra i et fellesskap.

I De Europeiske Fengselsreglene, paragraf §27.6, står det skrevet at "Atspredelser, som omfatter idrett, spill, kulturaktiviteter, hobbyer og andre fritidssysler, skal være tilgjengelige og i størst mulig grad tillates organisert av de innsatte.» (Europarådet, 2006). Tanken som ligger bak bygger på normalitetsprinsippet (Vollan, 2016, s. 456), og reglen er implementert i Straffegjennomføringsloven §21 som en forberedelse mot livet i full frihet, og som et tiltak for å forhindre isolasjonsskader blant innsatte i høyere sikkerhetsinstitusjoner (Kriminalomsorgen, 2008). Under §21 heter det at fritidsaktivitetene skal inkludere fysisk aktivitet og kulturell virksomhet, og at fengslene er pliktet til å tilrettelegge for fritidsaktiviteter som er tilpasset de innsattes behov (Straffegjennomføringsloven, 2021). I kriminalomsorgens retningslinjer til straffegjennomføringsloven (Kriminalomsorgen, 2008) spesifiseres fire punkter som utdyper hvilke fritidsaktiviteter de innsatte skal ha tilgang til. Det første er tilgangen på aviser, tidsskrifter og en boksamling bestående av både faglitteratur og skjønnlitteratur. Det andre punktet angår gymnastikk og idrett, hvor det legges vekt på at spesielt unge innsatte bør motiveres i særlig grad til å drive med fysisk aktivitet og idrett. Hobbyvirksomhet er det tredje punktet, og henviser til muligheten for å drive på med hobbyvirksomhet i arbeidslokaler med tilgang på redskaper og egenanskaffede materialer utenfor en eventuell arbeidstid i disse lokalene. Bredest mulig tilgang på radio og fjernsyn er listet opp som det fjerde og siste punktet i retningslinjene for de innsattes tilgang på fritidsaktiviteter (Straffegjennomføringsloven, 2021).

Retten til deltakelse i fritidsaktiviteter belyser den innsattes mulighet til å handle som en aktiv medborger som besitter et visst eierskap til det som foregår i egen hverdag, kontra en som kun er forbeholdt retten å forholde seg som en passiv mottaker av tjenester (Edgar et al., 2011). Tidligere forskningssjef ved Kriminalomsorgens Høgskole- og utdanningscenter (KRUS), Berit Johnsen, understreker fritidsaktivitetenes viktige rolle som meningsgivende og lystbetonte tilskudd i hverdagen. Hun argumenterer for at det ikke finnes noen grunn for at innsatte skal være frarøvet disse godene. Erfaringer fra fysisk utøvelse av aktiviteter kan gagne både sosiale ferdigheter, og individets opplevelse av å påvirke, eller å bli påvirket av ytre stimuli. Dette kan ha en rehabiliterende effekt på individet. Av den grunn gjør hun det tydelig at fengsler bør bruke ressurser, tid og rom for å legge til rette for de innsattes deltakelse i diverse fritidsaktiviteter (2018).

2.3.2 Utdanning

Fengselets rehabiliteringsprinsipp og skolens samfunnsmandat kan se ut til å arbeide mot et relativt likt mål. Der rehabiliteringens mål er å hjelpe dens målgruppe med å gjenopprette samfunnskompetanse, er opplæringslovens formål at elevene skal bli *gagnlige* og *selvstendige* mennesker (Meld. St. 27, (2004-2005)). Målene forenes blant annet der deres representative målgrupper helst skal bli klare for å bidra i samfunnet som aktive medborgere. Gert Biesta peker på at utdanningen skal ha en kvalifiserende effekt, men at effekten ikke kun skal måles i faglig utbytte. Den gir elever kunnskaper på tvers av de faglige, som skal bidra til å mestre forskjellige aspekter ved livet, blant annet når det kommer til medborgerskap og kulturell forståelse (2016, s. 19-20). Denne effekten henger også sammen med utdanningens sosialiseringssfunksjon. Ifølge Lillejord et al. (2013, s. 34) læres normer for samhandling og måter å forholde seg til samfunnet på gjennom en sosialiseringssprosess. Denne sosialiseringen betegner alle de påvirkningene som individet blir utsatt for i møte med samfunnet og andre mennesker. Utdanning har en sosialiseringss virkning gjennom videreføring av kultur og tradisjon, normer og verdier (Biesta, 2016, s. 20). I tillegg argumenterte den anerkjente pedagogen John Dewey, for at skolesystemet skal være en arena for samhandling der fellesskapsånden skal dyrkes, og elever skal lære seg å samhandle med andre individer (Referert fra Spring, 2008, s. 51). Dette kan bidra til å gi utdanning en svært viktig rolle for straffedømtes utvikling av sosiale og empatiske evner.

I fengsel blir utdanning ansett som et av de sterkeste virkemidlene for å hjelpe innsatte til å oppnå rehabilitering (Norheim, 2020, s. II). I den republikanske medborgerskapstradisjonen er utdanning helt sentralt for å øke kunnskaper, lære samfunnsånd og for å lære om sine plikter for å være en fri borger. Nilsen beskriver at ideen om sammenhengen mellom frihet, utdanning og medborgerskap har fulgt med helt opp til dannelsen av våre moderne utdanningsinstitusjoner (2021, s. 73). «Utdanning ble lagt opp for å dyrke fram menneskenes beste egenskaper i språk og tenkning, for å bli frie, myndige og dugelige samfunnsvesener» (Nilsen, 2021, s. 72). Ifølge professor i politisk filosofi, Amy Gautmann, skal utdanningen dyrke *bevisst sosial reproduksjon* av individer som kan styrke det demokratiske fellesskapet. Det vil si at elever skal oppfostres til å ta en aktiv del i politiske prosesser og maktdeling,

gjennom utøvelsen av å være med å forme samfunnet gjennom egne verdier (Referert fra Spring, 2008, s. 46).

Imidlertid er det enkelte faktorer som ligger til rette for at utdanning i fengsel skal være effektivt og ha noen virkning på individet. Den brasilianske pedagogen Paulo Freire ble internasjonalt kjent gjennom sitt verk *De undertryktes pedagogikk*. Her konstaterer han at utgangspunktet i et menneskes evne til deltakelse, er at en ikke er utrygg, passivisert eller undertrykt. Et individ trenger å føle seg som en likeverdig deltaker i et fellesskap, der det kan bygge opp identitet, og bli møtt med tillitt og forventning. «Å bli fratatt ansvar har alltid fornedret mennesket.» (Freire, 1970, s. 13). Han hevder at man ikke kan strebe etter å bli et fullstendig menneske dersom man lever i isolasjon. «Fremmedgjør man menneskene ovenfor deres egne beslutninger, forandrer man dem til ting.» (Freire, 1970, s. 69). De innsattes opplevelse av medbestemmelse over eget liv som innsatt, kan dermed argumenteres for at er svært viktig for at de skal ha kapasiteten til å ta innover seg ny kunnskap og utvikle seg.

Stray (2011) konstaterer at demokratisk medborgerskap er «en forventet konsekvens av undervisningen.» (s. 15). Men man kan også se på medborgerskap som en læringsprosess som forutsetter reflektert utvikling og endring i eleven (Costelloe, 2014, s. 30), noe skole og undervisning har som hensikt å hjelpe elevene til å oppnå. Dersom undervisningen kan hjelpe med å bidra til reflektert utvikling og endring hos individet, vil den trolig bidra til en prosess som utvikler medborgerskapsrollen til eleven. Men fengselstilværelsens rammer og restriksjoner gjør forutsetningene i fengselsskolen relativt annerledes enn i skolen ellers. Mye litteratur peker på at medborgerskapsundervisning er mest effektivt i et miljø som gjenspeiler et faktisk demokrati (Ireland et al., 2006; Arthur et al., 2008, s. 6). Dewey argumenterer for at den elementære forbindelsen mellom utdanning og demokrati ligger i deltakelse. Gjennom deltakelse i demokratiske prosesser i et demokratisk system, utvikles individer til å bli demokratiske medborgere (Referert fra Spring, 2008, s. 51). Også Biesta (2006, s. 132) argumenterer for prinsippet om at utdanning *for* demokratisk medborgerskap må foregå nemlig *gjennom* demokratisk medborgerskap, og at dette er en nødvendig forutsetning for at utdanningen skal lære opp elevene til å bli *sosialt intelligente medborgere*.

Edgar et al. (2011) argumenterer for at fengselsskolen er en arena der det finnes et stort potensial for innsattes utøvelse av aktivt medborgerskap, og at fengsler derfor bør fokusere spesifikt på å tilby innsatte muligheten til å utøve aktivt medborgerskap der (s. 63). Blant annet kan skolen fungere som en arena der innsatte kan hjelpe medelever én-til-én med lesing, skriving, regning eller andre grunnleggende ferdigheter, eller der innsatte som fra tidligere innehar fagkunnskapen kan bistå som en form for mentor for elever (Edgar et al., 2011, s. 37).

2.3.3 Ytringsarenaer

Det er et økende fokus på de innsattes rett til selvbestemmelse og autonomi i europeiske fengsler (Brosens et al., 2018, s. 6). Dette adresseres ikke eksplisitt som innsattes rett til

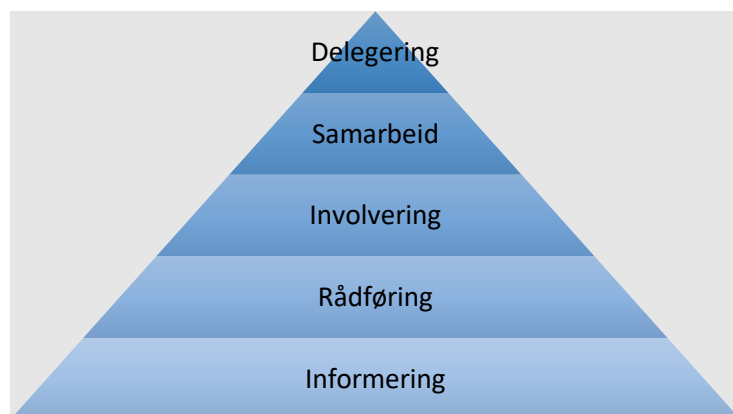
aktivt medborgerskap, men det adresseres i visse andre rettigheter for dem. Blant annet heter det i paragraf §50 i Europarådets *Fangenes Rettigheter*: «Med forbehold om de krav som stilles til orden, sikkerhet og trygghet, skal innsatte gis anledning til å diskutere spørsmål angående generelle soningsforhold, og skal oppmuntres til å kommunisere med fengselsmyndighetene om slike spørsmål.» (Europarådet, 2006, §50). Brosens et al. trekker fram demokratisk deltakelse i fengsel som en form for aktivt medborgerskap. Dette kan blant annet forekomme i form av representantråd, forum eller komiteer av innsatte. Jeg velger å sette begrepet *ytringsarenaer* på disse arenaene for meningsutveksling og demokratisk deltakelse rundt temaer som angår de innsattes egne hverdag i fengslet.

I høysikkerhetsfengelet i Norge, er en slik ytringsarena *kontaktutvalget* (KU). KU består av én innsattrepresentant fra hver avdeling i fengselet. Organet skal fungere som et talerør for de innsatte, der de skal kunne kommunisere ønsker, meninger, innvendinger og forslag i fengselet. Det er enda viktig å huske på at frihetsberøvelse tross alt er fengselets straffebærende element (Meld. St. 37 (2007-2008)), og at det er få valg som er opp til de innsatte selv å ta. I følge Stohr og Walsh (2012) er de fleste valgene som blir tatt av innsatte, farget av at de nemlig er innsatte. Imidlertid skal ikke straffen smerte mer enn det som er nødvendig (Meld. St. 37, (2007-2008)), og det finnes mange positive effekter av å uttrykke meningene sine, og oppleve å bli hørt. Dette kommer jeg inn på nedunder. SON argumenterer imidlertid for at KU er et organ som ikke fungerer optimalt. I 2020 uttrykte de i et høringsnotat til justis- og beredskapsdepartementet, et ønske om økt tilsyn rundt ordningen for KU i fengslene. De argumenterer for at det er et viktig organ, fordi det er på denne arenaen at velferd for de innsatte tas opp, noe som kan styrke de innsattes medvirkning og utøvelse av aktivt medborgerskap. «Uten et godt og aktivt kontaktutvalg er et fengsel dysfunksjonelt.» (SON, 2020, s. 5).

Muligheten til å ta valg og avgjørelser mens man er innsatt, styrker muligheten for denne typen aktiv deltakelse når innsatte slipper ut i samfunnet igjen. Selvbestemmelse og beslutningsprosesser er evner som bør trenes i fengselet, for å være rustet til å handle autonomt etter endt soning (Edgar et al. 2012, s. 3). Likedan argumenterer Edgar et al. (2012) for at innsatte, dersom de ikke får muligheten til å kontrollere en viss grad av egne avgjørelser i eget liv og egen hverdag, vil bli svært avhengige av fengselsvaktene og dårligere evnet til å ta ansvar for eget liv etter løslatelse. Til tross for at medbestemmelse og autonomi, grunnet frihetsberøvelsesprinsippet, er relativt begrenset for de innsatte i fengsel, kan enda fengselet være en arena der de innsatte kan utvikle sin sosiale kapital og arbeide med ferdigheter og kompetanse som er nødvendige for å handle som en aktiv medborger når de slipper ut (Costelloe, 2014). Brosens et al. (2018) argumenterer for at det å ytre sine meninger kan bidra til at de innsatte beholder en følelse av råderett og individualisme. Videre argumenter de for at dette kan lede til følelsen av å være en betydningsfull del av et fellesskap, noe som bidrar til utvikling innenfor sosial kapital og evnen til deltakelse.

I rapporten *Prisoners' active citizenship: An insight in European Prisons* (2018), viser Brosens et al. til en rekke resultater som understreker at innsattes mulighet for utøvelse av aktivt

medborgerskap ikke tilfredsstillende de høyst ønskede standardene for aktivt medborgerskap. Dette til tross for de føringer og retningslinjer som er formulert av Europarådet (2006), og som en rekke stater hevder å ta utgangspunkt i som grunnlag for egne fengselslover. Brosens et al. (2018) måler mulighetene for aktivt medborgerskap med utgangspunkt i modellen *The pyramid of citizen participation*. Den er utarbeidet med utgangspunkt i *The ladder of citizen participation* (Arnstein, 1969), men justert for å passe bedre inn i fengselsystemet slik at de kan klassifisere gradene av medborgerskap innenfor murene.

Figur 1: The pyramid of citizen participation.

Pyramiden graderer fem nivåer av medborgerskapsdeltakelse som særlig vektlegger demokratisk deltakelse i avgjørelsesprosesser. Graden av deltakelse øker oppover i nivåene:

- 1) *Informering*. Innsatte blir objektivt informert om sine rettigheter og muligheter til aktiv deltakelse i fengselet.
 - 2) *Rådføring*. De innsatte bedt om å dele sine meninger, og fengselsbestyrere forplikter seg til å gjøre endringer som baserer seg på de innsattes feedback, om mulig.
 - 3) *Involvering*. Beslutningsprosesser tar hensyn til innsattes bekymringer, ambisjoner og råd, som impliserer at innsatte til en viss grad er involvert i beslutninger som tas. Et råd av innsatte kan arbeide med å videreføre saker av generell interesse til øvrige anstalter og på den måten, involvere innsatte i styring av fengselsliv og egen hverdag.
 - 4) *Samarbeid*. Innsatte og ansatte samarbeider for å identifisere problemer, og å diskutere løsninger og alternativer. Avgjørelser tas i samarbeid med innsatte.
 - 5) *Delegering/overlatelse*. Går ut på å la innsatte stå ansvarlig for å lede aktiviteter. For eksempel kan de motta et budsjett som de kan disponere i organisering av idrettsaktiviteter for andre innsatte.
- (Brosens et al., 2018, s. 8-9)

2.4 Oppsummering

En funksjon ved fengselsoppholdet er å sikre at de løslatte fangene i høyst grad er i stand til, og motivert for å innta en aktiv og positiv deltakende rolle i samfunnet. For å legge til rette for indre motivasjon, argumenterer Deci & Ryan for at tre grunnleggende psykologiske behov må være dekket: tilhørighet, mestring (kompetanse), og selvbestemmelse (autonomi). Å delta på en aktiv og positiv måte handler om aktivt medborgerskap. Dermed kan soningens endelige mål, nemlig rehabilitering, bli sett på på linje med opptrening i aktivt medborgerskap. Kriminalomsorgen legger til rette for de innsattes mulighet for å utøve aktivt medborgerskap gjennom en rekke tilbud som de innsatte har krav på gjennom internasjonale og nasjonale lover og forskrifter. Derav de jeg har valgt å ta for meg: Organiserte fritidsaktiviteter, utdanning og yringsarenaer.

Gjennom organiserte fritidsaktiviteter kan de innsatte delta i et fellesskap som byr på meningsgivende og lystbetonte tilskudd i hverdagen. Sosiale aktiviteter kan berike de innsattes liv ved å fremme utvikling innen sosial kompetanse (Oglethorpe et al., 2019), samt gi følelsen av å delta på en arena som kan oppleves anderledes og gi andre inntrykk enn den *normale fengselshverdagen*. Tilgang på fritidsaktiviteter understøtter normalitetsprinsippet, som innebærer at livet under straffegjennomføringen skal kunne oppleves likest mulig livet ute i samfunnet. Organiserte fritidsaktiviteter kan styrke de innsattes opplevelse av *tilhørighet*, som defineres av Deci & Ryan (2000) som et av menneskers grunnleggende, psykologiske behov.

Utdanning blir ansett som et av de sterkeste virkemidlene i rehabiliteringsprosessen. Fengselsskolen er dermed en viktig arena der de innsatte, gjennom kunnskap, samhandling og mestringsfølelse, kan få følelsen av å være aktive medborgere, noe som også bidrar til utviklingen og «opptreningen» innenfor aktivt medborgerskap. Skolens samfunnsmandat og rehabiliteringsprinsippet forenes blant annet der deres representative målgrupper helst skal bli klare for å bidra i samfunnet som aktive medborgere. Fengselsskolen kan være en arena som byr på *mestring* og *kompetanse*, som defineres av Deci & Ryan (2000) som det andre av menneskers grunnleggende, psykologiske behov.

Ulike yringsarenaer legger til rette for de innsattes mulighet til å ytre seg ovenfor fengselsmyndighetene, og en deltakelse i spørsmål som angår egen hverdag kan gi følelsen av råderett og individualisme. Selvbestemmelse og aktiv deltagelse i beslutningsprosesser er ferdigheter som bør trenes i fengselet, og som ruster de innsatte til å innta en rolle som aktive medborgere. *Selvbestemmelse* defineres av Deci & Ryan (2000) som det tredje av menneskers grunnleggende, psykologiske behov.

3 Metode

Jeg har valgt å benytte meg av en kvalitativ forskningsmetode for å besvare oppgavens problemstilling på best mulig måte. Den kvalitative forskningsmetoden har gitt meg verktøy til å ta de best egnede stegene for å finne empiri som redegjør for mine forskningsobjekters opplevelse av livet i fengselet. I tillegg har den kvalitative forskningsmetoden gitt meg mulighet til å gå systematisk fram for å analysere empirien på en egnet måte, og for å tolke hva empirien sier om innsattes mulighet til aktivt medborgerskap i fengselet.

I forskningsprosjekter er det mulig å benytte seg av to forskjellige metoder for datainnsamling, en kvalitativ og en kvantitativ. Flere forhold skiller disse to metodene fra hverandre. Et fokus på forståelse heller enn forklaring står sentralt i den kvalitative forskningsmetoden, og man arbeider tettere opp mot en *induktiv* metode, der fokuset ligger på å utforske med et utgangspunkt i empirien som man opparbeider seg, kontra med et utgangspunkt i teorier og hypoteser (Tjora, 2021, s. 27). I tillegg står man gjerne nærmere forskningsobjektene sine når man arbeider ut ifra en kvalitativ forskningsmetode, og fokuserer mindre på det kvantitativt målte resultatet fra forskningen, men heller på det kvalitative. Dette innebærer å finne den meningen og dybden som informasjonen du har fått, har å by på. Innsikten i ytringer og personlige opplevelser av et gitt tema vil være tilgjengelig gjennom en kvalitativ forskningsmetode, og muliggjøre en mer nyansert og detaljrik innsikt enn en kvantitativ undersøkelse kunne gitt (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 11-12). I møte med forskningsobjektene vil en kvalitativ metode tillate fleksibilitet, dybde og spontanitet (Christoffersen & Johannessen, 2012, s. 17). Begrunnelsen for at jeg har kommet fram til at en kvalitativ forskningsmetode er den korrekte å bruke i mitt forskningsprosjekt, baserer seg på disse argumentene. Mitt formål har vært å studere hvordan mennesker erfarer, mener, tenker og føler.

3.1 Forskningsdesign og vitenskapssyn

I forskningsprosjektet mitt benytter jeg meg av et fenomenologisk forskningsdesign. En fenomenologisk tilnærming gir anledning til å utforske og beskrive menneskers opplevelse med, og oppfatning av, et fenomen (Johannessen et al. 2010, s. 82). I mitt forskningsprosjekt er fenomenet fengselets tilbud av aktiviteter, utdanning og ytringsarenaer, og mitt formål er å undersøke mine intervjuobjekters opplevelse av dette fenomenet. I analysen tolker jeg empirien opp mot teori, noe som hører til i et hermeneutisk vitenskapssyn som spesifikt baserer seg på en fortolkende tilnærming til samfunnet og menneskene som lever i det (Johannessen et al. 2010, s. 362). For øvrig tolker jeg mine intervjuobjekters subjektive opplevelse av fenomenene, og dermed forekommer det en form for dobbel fenomenologisk-hermeneutikk der fortolkningen foregår gjennom to ledd. Både de innsattes, og deretter min egen (Grønmo, 2016, s. 394).

3.2 Utvikling av forskningsprosjektet

Paradokset som omhandler hvordan innsatte skal trenes opp til et liv i frihet, mens de er frarøvet friheten, har lenge fattet min interesse. Jeg angrep dermed temaet med å sette meg inn i hvordan kriminalomsorgen går systematisk til verks for å arbeide med rehabilitering av sine innsatte. Raskt så jeg koblingen mellom et rehabilitert individ, og en aktiv medborger, og satte dermed fokuset mot aktivt medborgerskap. Med bakgrunn i at teoretikerne hevder at man må utøve aktivt medborgerskap for å trene seg opp til å bli en aktiv medborger, var jeg tilbake til utgangspunktet mitt, det store paradokset. Hvordan kan innsatte forventes å bli aktive medborgere, dersom de ikke har muligheten til å handle som aktive medborgere?

Etter litt undersøkelser på feltet, forstod jeg raskt at utdanning, deltakelse i fritidsaktiviteter og medbestemmelse i avgjørelsesprosesser blir ansett som nøkkelkomponenter i de innsattes progresjon og rehabilitering. Dette er også, slik jeg har argumentert for i teoridelen min, komponenter som byr på utøvelse av aktivt medborgerskap i en innsatt sin hverdag. Imidlertid kom jeg over forskning som viser at tilbudene rundt diverse aktiviteter og ordninger i fengsler er varierende (Riksrevisjonen, 2022). Dette la grunn for mitt ønske om å undersøke de innsattes faktiske opplevelse av disse tilbudene. Ingen kan bedre si noe om straffens funksjon og livet på innsiden, enn den innsatte selv. På bakgrunn av oppgavens omfang har jeg ikke hatt kapasiteten som jeg gjerne skulle hatt for å dykke dypere inn i temaet. Dette innebærer at jeg kun har hatt kapasitet til å ta utgangspunkt i ett fengsel, og perspektivet fra én side. Det ble de innsattes side, noe som utelater fengselsmyndighetenes mulighet til å forklare eller forsvare sin side av fenomenet jeg forsker på. I tillegg, for å kunne inkludere utdanning som et tema for undersøkelse, var det elevene i fengselsskolen jeg bestemte meg for å innhente informasjon fra. Jeg har for øvrig fått informasjon også fra de innsattes lærere, noe jeg går dypere inn på under delkapitlet om feltsamtaler. Hvordan et relativt snevert forskningsutvalg har påvirket min oppgaves validitet og reliabilitet kommer jeg også inn på senere i metodedelen. Der vil jeg også diskutere hvordan mitt valg av forskningsmetode legger grunnlag for kravene for empiriens overførbarhet.

3.2.1 Stegene i datainnsamlingen

Det å ta kontakt med et fengsel er ikke nødvendigvis en intuitiv prosess. Jeg hadde en kontakt i fengselsskolen ved et annet fengsel, som fortalte meg at det lureste ville være å sende e-post til avdelingslederen ved fengselsskolen. Dette gjorde jeg. Avdelingslederen var svært behjelpelig og interessert i prosjektet jeg ønsket å initiere. Videre hjalp han meg å komme i kontakt med en av skolens lærere, som ga meg tilgang til klassen sin. Helst ønsket jeg å besøke fengselet og fengselsskolen før jul, for å få en oversikt over hva jeg ville gå til så tidlig som mulig i prosjektet. Men når man skal besøke et fengsel er det mye som skal klaffe. Alt fra besøkstillatelse til de innsattes kapasitet til å møte meg på et gitt tidspunkt, i tillegg til hensynet om klassene er klare for å ta imot besøk. Grunnet elevenes eksamensperiode og fokuset rundt dette, ble besøket før jul avlyst. Det tok videre noen måneder utpå nyåret, dette grunnet sykemeldinger og ferier, før jeg fikk besøkt fengselet. I denne tiden ble noe av

prosjektet mitt satt på vent. Når jeg omsider kom meg på innsiden fikk jeg mulighet til å bli kjent med noen av elevene, og systemet og rutinene i fengselsskolen. I tillegg ble jeg kjent med flere av lærerne, og fikk innpass i flere klasser. Jeg så lyst på veien videre i datainnsamlingen. De innsatte virket svært positive til å la seg intervju, og antallet forskningsobjekter ville ikke bli et problem.

Parallelt gjennomgikk jeg en omfattende søknadsprosess for å få forskningstillatelse fra Sikt, kunnskapssektorens tjenesteleverandør. De innsatte i fengsel regnes av Sikt som en spesielt sårbar gruppe, og jeg var derfor forberedt på at søknadsprosessen kunne bli innviklet. Sett bort i fra at søknadsprosessen var relativt tidkrevende, gikk denne enklere enn forventet. Det viste seg at en streng personvernprosedyre, samt skriftlig samtykke fra de jeg skulle intervju, var formalitetene jeg trengte å forholde meg til.

3.3 Intervjuene

Før besøkene mine i fengselet, hadde jeg lite innsikt i hvordan en innsatt sin hverdag faktisk ser ut. Dermed bestemte jeg meg for å avholde semistrukturerte intervjuer som av hensiktsmessige årsaker består av åpne spørsmål der intervjuobjektet får muligheten til å gå i dybden på feltene der de har mye å fortelle (Tjora, 2021, s. 128). I flere tilfeller framkom det digresjoner under intervjuene som brakte nye synspunkter og momenter på bane. Disse belyste gjerne tematikker som jeg, som uerfaren innenfor fengselets murer, ikke hadde tatt i betraktning på forhånd. Ifølge Tjora (2021, s. 128) er slike digresjoner en av styrkene til det semistrukturerte intervjuet.

Jeg arbeidet grundig med å forberede en intervjuguide med godt utformede spørsmål som verken skulle oppleves ubehagelige, upassende eller førende for intervjuobjektet. Jeg vil senere komme inn på hvordan det kan være mange feller å trå i ved intervjuer av spesielt sårbare grupper. Imidlertid kan man utnytte et semistrukturert intervju på en god måte i slike situasjoner, i og med at intervjumetoden tillater, nesten oppfordrer, til å variere på temaer og spørsmål, samt rekkefølgen av disse (Christoffersen & Johannessen, 2012, s. 79). Ifølge Christoffersen & Johannessen byr derfor det semistrukturerte intervjuet på en god balanse mellom fleksibilitet og standardisering (2012, s. 80). Ut ifra min opplevelse fikk jeg empiri rundt de samme temaene fra de fleste jeg intervjuet, samtidig som fleksibiliteten i intervjusituasjonen tillot en dynamikk i tematikken. Å la de innsatte påvirke intervjuets utforming og samtalens retning, har bydd på interessante tilskudd av informasjon.

Ettersom at jeg ønsket å få dypest mulig innsikt i de innsattes opplevelser og erfaringer med fengselets tilbud av utdanning, fritidsaktiviteter og medbestemmelse, var det disse temaene som sto i hovedfokus i intervjuguiden min, systematisert i kategorier. I tillegg inkluderte jeg spørsmål angående innsattes samfunns- og demokratiske engasjement også utenfor murene, og de innsattes formening om medborgerskapsbegrepet.

3.3.1 Rekruttering

For å inkludere utdanning som en av faktorene i forskningsspørsmålet mitt, var det innlysende at jeg måtte finne forskningsobjekter i fengselsskolen. Dette har vist seg å være gunstig av flere grunner. Inne på skoleavdelingen virker omgivelsene mer som i en hvilken som helst skole på utsiden, heller enn i et fengsel. Dette innebar at både jeg og elevene kunne vandre fritt omkring, gjennom dører og rom. Vi kunne sitte ned og prate én og én eller gruppevis. Dette foregikk uten noen skillevegg eller vaktters blick i bakhodet. Dermed var fengselsskolen en utmerket arena for intervjuer og rekruttering.

Som nevnt tidligere, kom jeg i kontakt med mine intervjuobjekter gjennom å ta kontakt med fengselsskolens avdelingsleder. Han ble min *dørvokter*, som Christoffersen og Johannessen (2012, s. 54) har satt som definisjonen på en slik sentral person som kontrollerer forskerens nødvendige tilgang til målgruppen. Etter en introduksjon av mitt prosjekt og min problemstilling, var han positiv til forskningen og villig til å hjelpe. Han fortalte meg at mange innsatte trolig ville være interesserte i å bli intervjuet. Dette begrunnet han med at de sannsynligvis ville oppleve det som givende å få fortelle om sine erfaringer, og at de kanskje ville føle seg sett og hørt. Dette fikk jeg også en opplevelse av under samtalene med dem. Når jeg først var innenfor fengselets murer og skolebygningens vegger var det enkelt å få tak i intervjuobjekter.

Videre var det klassens lærer, og etter hvert en annen lærer fra en annen klasse, som hjalp meg ved å tillate meg å være inne i klassene deres. Disse ble for meg, det Christoffersen og Johannessen kaller for *døråpnere* (2012, s. 54). De er spiller en sentral rolle når det kommer til den praktiske tilgangen på kontakt med forskningsobjektene. Den første gangen jeg besøkte fengselsskolen var jeg der kun for å bli kjent med feltet, og informerte de som var til stede i klassen om hva jeg ønsket å foreta meg. Dette gjorde det enklere å ved neste besøk, ta opp kontakten med de jeg hadde møtt under mitt første besøk, som da sa seg interessert i å delta. Jeg gikk fram med å spørre dem på tomannshånd om de fortsatt ønsket å la seg intervjuer der og da. Denne formen for rekruttering kalles for *på stedet rekruttering* (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 121), og var den eneste formen for rekruttering som jeg hadde mulighet til å foreta meg. Mine *døråpnere* hadde imidlertid informert om mitt besøk og dets formål på forhånd, slik at de innsatte var klar over grunnen for mitt besøk, og hadde mulighet til å reflektere over hvorvidt de ønsket å delta på forhånd.

3.3.2 Utvalg

Jeg har tatt et aktivt valg om å unngå å kalle de jeg har intervjuet for informanter. Dette grunnet en negativt ladet relasjon mellom begrepet *informant* og fengsel. I fengslesvokabularet er en informant noen som oppgir informasjon om den siktede til politiet. Dermed har jeg landet på begrepet forskningsobjekt/intervjuobjekt som beskrivende for deltakerne i mitt forskningsprosjekt.

At intervjuobjektene mine måtte være elever som tok skolefag i fengselet, sto som et kriterium i min utvelgelsesprosess. Dette bidro til å gjøre utvelgelsen kriteriebasert da kravet gagnet forskningen min (Johannessen et al. 2010, s. 109). Med denne viten om hvilken gruppe forskningsobjekter jeg ville trenge for å tilby passende empiri til mitt prosjekt, foretok jeg meg en strategisk utvelgelse av intervjuobjekter (Johannessen et al. 2016, s. 115). I praksis fungerte dette slik at elevene som jeg kom i samtale og kontakt med, som var tilgjengelige for hånden, fikk spørsmål om å delta på intervju. Jeg passet på å gi dem grundig informasjon angående tematikken og hva intervjuet ville innebære før de samtykket muntlig. I hvert fag i fengselsskolen, er det maksimalt plass til syv elever. Mange av disse elevene går flere fag, noe som fører til at fengselsskolen ikke har et veldig høyt antall elever. Dermed kunne jeg ikke stille mange krav og kriterier til utvalget mitt, da dette kunne snevret ytterligere inn på antallet forskningsobjekter tilgjengelig. Jeg sto ikke i posisjon til å gjøre utvalg på bakgrunn av kjønn. Det var flere menn enn kvinner i skolen, og selv om antallet kvinner jeg kunne oppspore var stort nok, ville datainnsamlingen bli for tidkrevende, og mine kontaktpersoner i fengselet måtte lagt ytterligere til rette for mine besøk, dersom jeg skulle brukt flere dager for å treffe på et større antall kvinner.

Et kriterium for at de innsatte får delta i fengselsundervisningen, er at de er rusfri og ikke er pålagt isolasjon. Dette indikerer at utvalget mitt i stor grad representerer en gruppe innsatte som kan vise til god oppførsel i fengselet, noe som ikke nødvendigvis er generaliserbart til den generelle gruppen innsatte. I tillegg er mine intervjuobjekter tilsynelatende opptatt av utdanning og fengselets skoletilbud, noe som også kan illegge dem en egenskap eller interesse som skiller dem fra den generelle fengselspopulasjonen. Mer om utvalgets generaliserbarhet til fengselspopulasjonen som helhet vil jeg komme videre inn på senere.

Jeg endte opp med ni intervjuer av elever ved skolen i fengselet. Disse intervjuene varierer noe i omfang, grunnet intervjuobjektens villighet til å snakke i dybden av de forskjellige temaene. Noen temaer ble i enkelte intervjuer berørt mer enn i andre intervjuer, og noen intervjuer bærer mer preg av digresjoner enn andre. Dermed kan jeg ikke benytte meg av empiri fra alle intervjuene i like omfattende grad i analysen, men empirien som jeg har fått i alle intervjuene har tross dette vært en berikelse for datagrunnlaget mitt og min tolkning av empirien. Intervjuene komplimenterer hverandre godt med tanke på informasjonen de gav. Jeg presenterer i *tabell 1* intervjuobjektens fiktive navn, kjønn og omtrentlig alder, samt utdanningsnivå og hva de tar av utdanning i fengselet, i tillegg til om de stemmer ved politiske valg. Dette kan være interessant informasjon for å danne en forståelse om konkret aktiv deltakelse i demokratiske prosesser. Informasjon om soningsdom og lengden på denne var et spørsmål jeg unngikk å stille grunnet at det kan oppleves som svært personlig og sensitivt å gi ut denne informasjonen. De fleste av intervjuobjektene mine har fullført grunnskolen, og har enten fagbrev fra videregående skole, eller mangler vitnemål fra videregående. Én av de jeg intervjuet tar høyere utdanning i fengselet, og enkelte nevnte at de ønsker å ta høyere utdanning så snart de har fått et studiespesialiserende vitnemål.

Tabell 1: Intervjuobjektene.

Fiktivt navn	Informasjon	Utdanning/erfaring/demokratisk deltakelse
Jonas	Mann, 30-årene	<ul style="list-style-type: none"> • Arbeidet på utsiden. • Går studiespesialiserende i fengsel. • Stemmer ved politiske valg.
Eva	Kvinne, under 20	<ul style="list-style-type: none"> • Har gått 9 år med grunnskole. • Fullfører grunnskolen i fengsel. • Stemmer ikke ved politiske valg
Tom	Mann, 30-årene	<ul style="list-style-type: none"> • Arbeidet på utsiden. • Har sonet i samme fengsel tidligere. • Går studiespesialiserende i fengsel. • Stemmer ved politiske valg
Erik	Mann, under 20	<ul style="list-style-type: none"> • Går studiespesialiserende i fengsel. • Stemmer ikke ved politiske valg.
Jørgen	Mann, 30-årene	<ul style="list-style-type: none"> • Fullført VGS. • Har sonet i annet fengsel tidligere. • Tar høyere utdanning fra fengselet. • Stemmer ved politiske valg.
Arne	Mann, 30-årene	<ul style="list-style-type: none"> • Har to fagbrev og har jobbet siden VGS. • Stemmer ved politiske valg.
Even	Mann, 20-årene	<ul style="list-style-type: none"> • Har fagbrev og har jobbet siden VGS. • Går studiespesialiserende i fengsel. • Stemmer ved politiske valg.
Herman	Mann, 20-årene	<ul style="list-style-type: none"> • Går studiespesialiserende i fengsel. • Stemmer ved politiske valg.
Marius	Mann, 30-årene	<ul style="list-style-type: none"> • Har fagbrev og har jobbet siden VGS. • Har sonet i samme fengsel tidligere. • Går studiespesialiserende i fengsel. • Stemmer ved politiske valg.

3.3.3 Gjennomførelse

Jeg jobbet mye med å utarbeide en god intervjuguide som både la til rette for en eksplorerende intervjusituasjon (Tjora, 2021, s. 144), men som også la til rette for de rammene som jeg ønsket å forske innenfor, uten at spørsmålene ville ha en ledende virkning på intervjuobjektet. Informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen passet jeg på å utforme klart og tydelig, med en formulering som tok hensyn til et varierende språk- og kunnskapsgrunnlag.

I selve intervjusituasjonen gikk jeg gjennom samtykkeerklæringen med intervjuobjektet og fikk en signatur på papiret, før vi gikk i gang med intervjuet. Slik kunne jeg forsikre meg om at de hadde full oversikt over hva de ble med på, i tillegg til at de var bevisst sine rettigheter i deltakelsen. I tillegg måtte intervjuobjektet samtykke til bruk av lydopptaker, noe alle jeg intervjuet, gjorde. Dette er gunstig for intervjusituasjonen da det tillater meg som intervjuer, å konsentrere meg fullt om deltakeren som prater, heller enn å måtte notere ned underveis (Tjora, 2021, s. 180). Jeg gikk så inn på et par oppvarmingsspørsmål for å forsøke å lese landskapet jeg befant meg i. Enkelte av de jeg intervjuet virket innesluttede og nervøse til å begynne med. I disse tilfellene brukte jeg mer tid på å forsøke å bli kjent med dem før jeg begynte å stille spørsmål som satte høyere krav til refleksjon og utlevering av personlige tanker og erfaringer. Tjora beskriver det som «å skape en avslappende situasjon for å få gode refleksjoner senere i intervjuet» (2021, s. 162). Dette synes jeg fungerte godt, og alle jeg intervjuet ga meg verdifull informasjon gjennom intervjuene. Avslutningsvis spurte jeg alltid om det var noe den intervjuede ikke hadde fått sagt eller ønsket å legge til.

Intervjuene mine varte mellom 45 og 60 minutter. Svarene varierer i omfang, alt ettersom hvor mye intervjuobjektet ønsket å gå i dybden av spørsmålene jeg stilte. Intervjuobjektene viste naturligvis varierende interesse for hvor mye de ønsket å fortelle rundt de forskjellige temaene. Noen temaer ble i enkelte intervjuer berørt mer enn andre, og noen intervjuer bærer mer preg av digresjoner enn andre. Dermed kan jeg ikke benytte meg av like mye empiri fra alle intervjuene i analysen, men empirien som jeg har fått i alle intervjuene har vært en berikelse for datagrunnlaget mitt og min tolkning av informasjonen. Intervjuene komplimenterer hverandre godt.

3.4 Feltsamtale

Som besøkende i fengselet, oppholdt jeg meg til tider hele skoledager i skoleavdelingen, med avbrekk i pauserommet for de ansatte. I løpet av dagene forekom det flere uformelle, uplanlagte samtaler mellom meg og de ansatte, og meg og elevene, i tillegg til observasjoner som bød på svært verdifull informasjon. Jeg opplevde det som uproblematisk å få kontakt med elevene, og slik som i møte med elever og lærere i skolen ellers, følte det naturlig å samtale om diverse temaer både før begynt undervisning, i pauser i lufttegården mellom undervisningstimene, og til tider også inne i undervisningen når læreren la til rette for individuelt arbeid eller diskusjoner. Slike samtaler kan kalles for feltsamtaler, og byr på et

unikt potensial til å legge merke til nyanser og gi en dyptgående innsikt i forskningsobjektene meningsgrunnlag (Aase & Fossåskaret, 2014, s. 41).

I motsetning til intervjuer som gjerne i større grad består av spørsmål som stiller visse krav til svar, bærer feltsamtaler preg av å være hverdagslige samtaler der forskeren gjerne deltar like aktivt i samtalen som forskingsobjektene (Aase & Fossåskaret, 2014, s. 41). Mens disse samtalerne pågikk oppfattet jeg dem ikke som datainnsamlende arbeid. Det gjorde tilsynelatende ikke samtalepartnerne mine heller. Dette kan trolig føre til at disse samtalerne var mer løse og ledige enn hva man gjerne oppnår under mer strukturerte rammer og en båndopptaker til stede. Med bakgrunn i spesielt denne unike fordelene ved feltsamtaler, argumenterer Buvik, Skatvedt og Baklien (2020) for at feltsamtalen i vitenskapsliteraturen ofte er en undervurdert metode for datainnsamling. I mitt tilfelle økte min forståelse av skolehverdagen til de innsatte, og jeg anser disse feltsamtalerne som verdifulle som et tilskudd til intervjuene mine.

Etter endt besøk og i pauser noterte jeg ned det jeg kunne huske fra feltsamtalerne, så ordrett som mulig. Dette ville jeg ikke gjøre mens jeg var i prat med innsatte eller ansatte, for å hindre å bryte opp den naturlige samtalen vi hadde gående. I tillegg noterte jeg ned observasjoner, erfaringer og tanker som jeg gjorde meg mens jeg oppholdt meg i fengselet. Disse notatene viste seg verdifulle i analysearbeidet og tillot meg å huske tilbake på små detaljer og hendelser som hadde innvirkning på tolkningsarbeidet.

3.5 Bearbeiding av data

Bearbeidelsen knyttet opp mot forskningsdataene i dette prosjektet har foregått både på samme tid som dataen er blitt samlet inn, og i etterkant av feltarbeidet. Grønmo (2016) forklarer at dataanalyse i kvalitative intervjuer foregår også underveis i intervjuet når man benytter seg av oppfølgingsspørsmål og potensielt også nye spørsmål som bygger på intervjuobjektets svar. Dette skjer fordi forskeren tolker informasjon for å spille videre på det, og en form for analyse underveis i samtalen oppstår (s. 172). Størsteparten av dataanalysen har jeg imidlertid gjennomført etter fullført intervju, og mellom intervjurundene. I første omgang har dette foregått gjennom transkripsjon av lydopptakene. Videre gikk jeg nøye gjennom de transkriberte intervjuene og sorterte utdrag og ytringer inn i en gruppe koder som oppsto mens jeg arbeidet meg gjennom teksten. Jeg lagde ikke noen koder på forhånd av analysearbeidet. Dette unngikk jeg for å unngå å gå inn i analysen med noen forutbestemt idé om hva jeg ville finne, som potensielt kunne gjort analysearbeidet mer søkende enn eksplorerende (Tjora, 2021, s. 219). Dermed ble kodene svært empirinære og forteller mye om hva som faktisk ble sagt i intervjuene. Etter hvert som jeg fikk mange koder, ble mange av de samme kodene dekkende for mye av det som ble sagt i flere av intervjuene mine, og det var enkelt å kjenne igjen mønstre og gjentakelser. Jeg hadde i alt 77 sider med transkribert tekst, og med denne mengden datastoff, var det gunstig å kunne kategorisere og strukturere empirien. Jeg fikk bedre oversikt over dataene, noe som trolig gjorde det enklere å utføre drøfting og analyse av materialet videre.

3.6 Validitet og reliabilitet

I kvalitativ forskning handler validitet om den logiske sammenhengen mellom forskningsprosjektets utforming og funn (Tjora, 2021, s. 260). Larsen (2017, s. 93) beskriver validiteten med at den omhandler forskningens evne til å undersøke det den faktisk skal undersøke. Hun understreker viktigheten av vurdering av både validitet og reliabilitet, som viser til prosjektets pålitelighet og evne til å gi korrekte svar, gjennom hele forskningsprosessen. I mitt forskningsprosjekt finnes det flere punkter som potensielt kan ha vært sårbare for påvirkning på validitet og reliabilitet. Først og fremst er valg av riktig forskningsmetode essensielt for å få svar på det man søker etter i problemstillingen. Ovenfor har jeg begrunnet hvorfor jeg har valgt å benytte meg av en kvalitativ undersøkelse, mer spesifikt det semistrukturelle intervjuet, for å få tak i empiri som oppfyller kravene til kvalitet. Men andre faktorer kan spille inn på resultatene. For eksempel kan intervjuobjektene være påvirket i sine svar. Dette omhandler reaktivitet, et begrep som beskriver en situasjon der forskningsobjektet reagerer på det faktum at det befinner seg i en forskningssituasjon (Johannessen et al., 2010, s. 126-127). Blant annet dersom intervjuobjektet nylig har opplevd noe som påvirker humøret, føler seg nervøs ovenfor intervjusituasjonen, føler han eller hun trenger å oppgi et *korrekt svar*, er det en fare for at samme spørsmål kunne ledet til annerledes svar på et annet tidspunkt, eller ovenfor en annen intervjuer (Larsen, 2017, s. 95). Dette er en svakhet ved kvalitative forskningsmetoder generelt, og gjør det vanskelig å knytte forskningen opp mot reliabilitet, og også generaliserbarhet. Desto viktigere er det at forskeren tar mange forhåndsregler gjennom hele forskningsprosessen generelt, og intervjusituasjonen spesielt. Jeg forsøkte å gjøre dette ved å bevisstgjøre intervjuobjektene mine på at jeg var ute etter deres subjektive erfaringer, og at jeg ikke var ute etter noe *rett eller galt* svar. I tillegg benyttet jeg meg av mye oppvarmingsprat før jeg gikk inn på refleksjonsspørsmålene, i de tilfellene jeg anså det som nødvendig. Slik Tjora forklarer det, hviler dybdeintervjuets kvalitet på en opparbeidet tillitt mellom forsker og forskningsobjekt (2021, s. 130). Denne tillitten arbeidet jeg mye for. Eksempelvis brukte jeg og eleven Jonas omtrent en halvtime på å snakke om rollespill i gaming-universet, før jeg tok oss videre inn på refleksjonsspørsmål. Dette var essensielt for Jonas sin tillitt til meg, og avslappethet under intervjuet.

Det er svært viktig for meg å påpeke at de semistrukturelle intervjuene kun sier noe om forhold som er knyttet til intervjuobjektets subjektive erfaring (Tjora, 2021, s. 128). Mine intervjuer sier dermed kun noe om de intervjuedes opplevelse av fengselets tilbud av utdanning, fritidsaktiviteter og deltakelse i prosesser. For å konstatere noe rundt fengselets praksis og rutiner, hadde en kombinasjon av flere metoder og typer data, eksempelvis observasjon, vært nødvendige for å oppnå validitet (Grønmo, 2016, s. 67, Larsen, 2017, s. 95). I tillegg burde oppgaven inkludert flere perspektiver. Blant annet politikere og ansatte i kriminalomsorgen burde fått mulighet til å delta i forskningsstudiet og bidra med informasjon fra sitt ståsted. Dessverre er min oppgave begrenset i forhold til tid og rom, og metode og utvalg er foretatt deretter. Dermed er oppgavens formål ikke å legge fram et bilde av hvordan fengselet opererer. Det er heller å synliggjøre tankene, erfaringene og opplevelsene til dem

som ellers ikke har en arena for å nå ut til samfunnet. Dette impliserer imidlertid ikke at empirien ikke er reliabilitetssikker eller valid. Slik det kommer fram i analysen, er det mange erfaringer og meninger som deles av flere av intervjuobjektene mine. Dette er en pekepinn på hvordan hverdagen i fengselet oppleves av flere innsatte, men kan og skal ikke generaliseres til hele Norges populasjon av innsatte. Imidlertid kan det, slik som Becker (1967, s. 247) argumenterer for at er styrken til *ett-perspektivs-forskning*, være et godt utgangspunkt til videre og utfyllende forskning på feltet.

3.6.1 Refleksivitet

På bakgrunn av den kvalitative forskningstradisjonens fortolkende natur, må vi ta utgangspunkt i at forskeren aldri kan være en fullstendig nøytral aktør i forskningen (Tjora, 2021, s. 179). I prosessen der forskeren fortolker sitt forskingsobjekts tolkning av et fenomen, kan det oppstå gnisninger mellom leddene av tolkning. Jeg viser tilbake til dobbel hermeneutikk som jeg var inne på tidligere, der tolkning foregår gjennom to ledd. Det er flere forhåndsregler man bør ta for å passe på at informasjon ikke går tapt eller endrer seg mellom de to leddene. Forskeren må blant annet reflektere rundt sin egen rolle som en fortolkende aktør. Dette bringer en refleksivitet inn i forskningen, og dersom forskeren klarer å se seg selv utenifra, vil refleksiviteten øke forskningens troverdighet og forskningsprosjektets transparens (Tjora, 2021, s. 279).

I min situasjon forsøker jeg så godt jeg kan å reflektere over min forutinntatte interesse for temaet jeg forsker på. Opphavet til oppgaven er som nevnt paradokset om hvorvidt innsatte kan trenes opp til et liv i frihet, mens de er frarøvet friheten. Det er sterke stemmer (ref. Goffman, Foucault etc.) som taler imot dette. Imidlertid må jeg, ved å forske på de innsattes opplevelser, forholde meg til informasjonen de gir, og empirien jeg samler inn. Dette må legge grunnlaget for mine slutninger. Gode, referanseførte kilder, kan måles opp mot mine funn, men må ikke legge føringer for min tolkning.

Becker (1967) argumenterer for at en forsker som fremstiller ytringer fra en gruppe underordnede (eksempelvis innsatte), ofte vekker mistenkelighet om partiskhet i de underordnedes favør. Han forklarer at denne mistenkeligheten gjerne oppstår grunnet *troverdighetshierarkiet*. Dette tilsier at en som besitter mer makt, for eksempel fengselsbetjenten ovenfor den innsatte i fengselet, gjerne blir ansett som mer troverdig. I tillegg har maktinnehaveren en sterkere rett til å bli hørt, og fremstillinger av de underordnedes synspunkter kan bli mottatt som (s. 241).

Min bevisste hensikt har hele veien vært å forholde meg mest mulig nøytral til feltet jeg forsker på. Selv om jeg har fokusert forskningen min på én side av konflikten mellom de innsatte og fengselssystemet, og i den sosiale settingen som legger rammene for et intervju, har det vært vanskelig å forholde seg helt nøytral. Jeg er ikke noe unntak fra reglen om at fullstendig nøytralitet ikke kan oppnås (Tjora, 2021, Becker, 1967). Historier og følelser som

kommer opp underveis i intervjuene og samtalene, rører naturligvis noe i meg som forsker. Enda er forsøket på å holde meg så profesjonell og nøytral som mulig til empirien min, iherdig.

Jeg har et håp om at fremstillingen av forskningsprosessen min oppleves som transparent og at jeg klarer å formidle oppgavens validitet og reliabilitet gjennom en adekvat og godt utført metode. Det er videre opp til mottakeren av forskningen som jeg har gjennomført, å gjøre seg opp sin tolkning rundt forskningsprosjektets troverdighet.

3.7 Forskningsetiske hensyn

Thomas Ugelvik konstaterte i sin forskningsrapport (2011) at fengselsforskning er et minelagt felt. Dette har jeg også fått føle på. Jeg har for øvrig visst fra starten av at jeg har påtatt meg et ambisiøst prosjekt med stor fallhøyde. Endatil stort potensiale. Muligens er det dette ukjente som bokstavelig talt er gjemt bort bak piggråd og høye murer, som har gjort tematikken spennende for meg. Spenningen må imidlertid ikke overgå min posisjon som forsker og masterstudent, og jeg må sørge for å trå varsomt og være bevisst min posisjon i forhold til feltet jeg har entret. Dette er viktig både i møtet med de innsatte, men også i møte med de som ikke har fått muligheten til å ytre seg, nemlig kriminalomsorgen, politikere og andre som arbeider med kriminalomsorg og undervisning i fengsel. Dette handler om respekt og om en ydmykhet ovenfor en samfunnsinstitusjon, og det handler om forskningsetiske hensyn. Alle underveis-etiske bedømmelser er tatt fortløpende av meg selv, noe som resulterer i at jeg tar ansvar for alt materiale som publiseres i denne avhandlingen.

På få felter finnes det like tydelige maktstrukturer som i fengselet. Jeg besitter en rekke muligheter og rettigheter som de jeg møtte i fengselet ikke har tilgang på. Jeg kunne reise meg opp og vandre ut av slusene, med ytringene, følelsene og erfaringene som de innsatte hadde delt med meg, lagret som pragmatisk empiri og rådata. I møtene med de innsatte har jeg vært veldig bevisst min opptreden. Jeg har forsøkt å opptre varsomt, uten å provosere eller trå noen på tærne. Men jeg har samtidig vært bevisst på å ikke trå for forsiktig, og forsøkt å entre en rolle der jeg møter dem som samtalepartnere heller enn som en utenforstående som ser dem ut ifra deres handlinger, eller som objekt for min forskning. Det skal imidlertid nevnes at dette ikke var spesielt enkelt, for jeg visste ikke hva jeg gikk i møte. Det er min personlighet å være nysgjerrig og åpen for nye situasjoner, og jeg entret ikke feltet med noen fordommer. Enda vil man, som forsker og menneske, alltid møte forskningsfeltet med en viss grad av forutinntatte fordommer. Man må også være bevisst på sin stilling, da evnen til å holde seg helt nøytral til et forskningsfelt er ikke realistisk (Tjora, 2021).

3.7.1 Personvern

Et essensielt aspekt ved forskningsetikken rundt intervjuer er at intervjuobjektet ikke skal komme til skade (Tjora, 2021, s. 187). I mitt prosjekt, representerer forskningsobjektene en gruppe spesielt sårbare individer, og kravet om personvern har naturligvis vært et svært

viktig tema gjennom hele forskningsprosjektet. Jeg har på forhånd av datainnsamlingen, fått forskningen godkjent av Sikt, kunnskapssektorens tjenesteleverandør. Jeg har forholdt meg til deres retningslinjer, og tatt utgangspunkt i deres mal for informasjonsskriv og samtykkeskjema som intervjuobjektene nøye ble innført i før de samtykket. Særlig viktig har det vært å fremheve at intervjuobjektene når som helst før publikasjon, kan trekke seg ut av forskningsprosjektet, uten å oppgi grunn og uten ytterligere konsekvenser (Christoffersen & Johannessen, 2012, s. 41).

Intervjuobjektene mine er anonymisert med fiktive navn. Jeg har vært påpasselig med å eliminere all data som på noen som helst måte kan spore informasjon opp mot intervjuobjektet, selv i egne notater og transkribering av intervjuene. Alderen deres er avrundet, og jeg har valgt å ikke oppgi lengde på dommen de soner selv om dette i enkelte tilfeller ble nevnt, da dommens lengde kan være en indikator på hva den innsatte soner for. I tillegg har jeg anonymisert fengselets navn, geografiske plassering, og navnet på skoleavdelingen som fengselet er knyttet opp mot.

4 Analyse og drøfting

I dette kapitlet drøfter jeg de innsattes opplevelse av aktivitets- og utdanningstilbudet i fengselet, samt arenaene de har for å ytre sine meninger, opp mot teorigrunnlaget for studien. Empirien presenteres ut ifra samme kronologi som i teoridelen. Først tar jeg for meg de innsattes tilgang på, og erfaring av organiserte aktiviteter, deretter utdanning, og til slutt ytringsarenaer i fengselet. Opplevelser rundt fengselstilværelsen er gjennomgående informasjon som framkommer i alle delkapitlene. Hvert underkapittel bunner i en konklusjon av hovedpoengene. For å runde av analysedelen inkluderer jeg et kort kapittel som presenterer litt omkring de innsattes oppfatninger av rehabiliteringsprinsippet og det å være en aktiv medborger.

4.1 Organiserte fritidsaktiviteter

I dette delkapitlet fokuserer jeg på hvordan de innsatte opplever tilbudet av fritidsaktiviteter og hvordan fritidsaktiviteter påvirker dem. Dette tilbudet går utenfor skole- eller arbeidstiden som de innsatte har tilgang til på mandager til og med fredager, med unntak av onsdager.

Da jeg spurte de innsatte om deres mulighet til å delta på, eller arrangere sosiale aktiviteter i fengselet, ble det uttrykt en relativt unison misnøye rundt tilbudet. Gudstjeneste hver sjette uke, fellesmiddag og bingo en gang i måneden, samt volleyball én time i uken var de aktivitetene som ble listet opp. Det gis uttrykk for et ønske om økt mengde aktiviteter. Marius nevner: «Jeg kunne tenkt meg aktiviteter hver dag, jeg. I helgene så blir det jo helt dødt, vi gjør ingen ting.». Når jeg spurte Arne samme spørsmål, uttrykker han: «Ingen ting som skjedd. Ikke noe stimulering. Ingen ting, liksom.». Videre spør jeg han hvilken påvirkning dette hadde på han, og han utdyper:

«Jeg lå bare inne på cella og sov. Ikke trente, var nesten ikke på skolen. Ville ikke gå ut i fellesskapet, ikke gjøre noen ting. Bare var på cella, så på serier, sov liksom. For å prøve å få dagene til å gå fortere (...) Jeg tror dagene gikk fortere. Men du blir rar i hodet til slutt. En blanding av depresjon, og (...) Ehm, blir jo inneslutta. Hva skal jeg si? Små-psykotisk nesten. Det er jo langt ifra bra over tid.» (Arne)

Når jeg setter mine intervjuobjekter sine erfaringer opp mot kriminalomsorgens retningslinjer til straffegjennomføringsloven (Kriminalomsorgen, 2008) som spesifiser de fire punktene: tilgang på diverse lesestoff, tilgang på gymnastikk og idrett, hobbyvirksomhet og tilgang på radio og fjernsyn, er det tydelig at alle disse aktivitetene ikke tilbys i tilfredsstillende grad. Gymnastikk og idrett viser seg som et særlig savn blant de innsatte, spesielt på vinterstid når det ikke er gode forutsetninger for idrett i luftegården. Tom forteller at det foregår fotballspilling i luftegården på tirsdager, torsdager og lørdager når det er føre for det, og da er det mange som pleier å delta. «På sommeren er det mye aktivitet i luftegården. På vinteren er det mest å gå rundt. Det er jo snø over alt. Det er jo mye på sommeren, men på vinteren så er det (...) (trekker på skuldrene)». Erik savner en hyppigere tilgang på treningsrommet:

«Jeg kan gå på treningsrom to til tre ganger i uka. Det er ikke nok.» (Erik). Hobbyvirksomhet på fritiden blir ikke nevnt som en mulighet av noen av de innsatte. Tilgangen på TV synes derimot å være tilfredsstillende, og tilgangen på lesestoff roses av den innsatte Even, som har nytt godt av fengselets bibliotekjeneste som de innsatte kan benytte seg av én gang i uken. «Det er egentlig høvelig greit. Nå hadde de ikke boken jeg ønsket når jeg var innom sist, men bibliotekarene er veldig hjelpelige med å bestille inn bøker. Så neste gang du kommer så er de mest sannsynlig der.».

4.1.1 Fritidsaktiviteter på de innsattes initiativ

I avdelingen som rommer den største andelen av innsatte, er det mulighet for å oppholde seg i et fellesareal flere timer om dagen, noe som står i samsvar med kriminalomsorgens krav om at de innsatte, så lenge det er praktisk mulig, skal ha adgang til fellesskap i fritiden (2023). Det er her de fleste av mine intervjuobjekter soner dommen sin. Jørgen er innsatt og har flere år bak seg på denne avdelingen. Han forteller om innsatsen han legger inn for at avdelingen skal fungere på best mulig måte. «Du trenger noen som setter i gang ting og tang slik at det er trivelig der.», sier han. Selv bruker han mye tid på å arrangere quiz og fellesaktiviteter i fellesarealet. Han utdyper at gruppeaktiviteter og annet som får hverdagen til å virke mer normal, kan bidra til å stabilisere livet i fengselet, men at det ikke organiseres nok av dette på fengselets initiativ. «Det som er så dumt er at man er avhengig av innsatte som allerede er litt ressurssterke for å få gjort sånne her greier. For fengselet har et veldig dårlig oppsett og regime for det.» Videre forteller han om at det er mange som har en tendens til å bli svært innesluttet og inaktive under soning, som en reaksjon på manglende sosial interaksjon og fellesskap. «Å, jeg har sett så mye skade og drit over tid i fengselet, jeg. Det er svært mye triste skjebner og historier. Fengselet skal være frihetsberøving, men det er svært skadelig. Det er det som er sannheten. Og spesielt over lang tid.».

Jørgen skildrer ikke tunge metallgitter og utallige dager risset inn som linjer på en grå vegg av murpuss. Slik som han beskriver muligheten de innsatte har til å bevege seg fritt på avdelingen, og muligheten til sosial interaksjon, minner ikke om det tradisjonelle synet mange har på fengselstilværelsen. Denne skisserte friheten, slik Foucault (1977) legger den fram, hører det moderne fengselet til. Arne og Jørgen belyser det Crewe (2011, s. 524) argumenterer for: den negative skadevirkningen som soningen kan ha på individet, den tyngende effekten som frihetsberøvelsen kan på psyken, til tross for det moderne fengslets mer bekvemme vesen. Denne skadelige virkningen som fengselet kan ha på psyken til den innsatte grunnet frihetsberøvelse og tap av autonomi, skal ikke nødvendigvis bli ansett som mindre alvorlig enn det fysiske ubehaget og volden som tradisjonelt sett er forbundet med fengselet (Sykes, 1958).

Tom har sittet i den samme avdelingen som Jørgen forteller om. Også han har forsøkt å bidra til et godt sosialt miljø. Han forteller at dette var et ansvar han fikk spesielt gjennom å være ganggutt, og fikk en særlig forpliktelse til å legge en list for hvordan de skulle å ha det rundt seg på avdelingen. Han brukte mye tid på å inkludere seg selv og andre i fellesskapet for å

styrke det sosiale miljøet. «Et trivelig fellesskap har vært en viktig bit hele veien. For hver gang det blir mistriksel, da er det gjort. Da holder folk seg på cella.». Han understreker med dette hvor viktig aktiv deltakelse er for trivselen på avdelinga, og hvordan denne deltakelsen og trivselen også fører til et godt fellesskap blant beboerne. Selv opplevde jeg som besøkende dette initiativet Tom beskriver for å gjøre det trivelig i de sosiale settingene han befinner seg i. Han var alltid den som bevegde seg ut på gangen like etter at timen hadde startet, for å hente nytraktet kaffe med kopper til hele klassen. Han passet nøye på å fylle opp dersom noen gikk tomme. «Det trenger ikke å være bare forjævelig å sitte i fengsel. Det er litt hva du gjør det til, også viderefører du det ut til de rundt deg, som igjen påvirker hvordan du får det rundt deg til slutt.» Tilføyer Tom. Men også han kritiserer aktivitetstilbudet som tilbys av fengselet. Særlig på vinteren når det ikke er spesielt gode muligheter for ballspill og aktiviteter i luftegården, blir det lite organiserte fellesaktiviteter, sier han og legger til et «ehm det (...) det er jo bingo i salen.» og trekker på skuldrene. På lik linje med Jørgen uttrykker han en bekymring for at det kan bli tomt og stille i de avdelingene som mangler initiativtakere som ønsker å organisere og bidra ekstra til fellesskapet.

«Det blir fort til at man sitter og ser på TV. Man kan sette seg ned og spille kort, sjakk, kanskje. Dagene går når du gjør ting. Men det er sjeldent ting arrangeres. Sjeldent.» (Erik). Erik uttrykker at oppholdet på avdelingen er blitt til en rutine, der det er fort gjort at enkle løsninger som titting på en TV-skjerm på cella opptar mesteparten av tiden: «De fleste bare ligger og ser på TV». Han mener det finnes grenser for hvor mange kortspill og runder sjakk du orker å spille i løpet av en dag, men uttrykker at han forsøker å være med på så mye fritidsaktiviteter han kan, for å «slippe å råtne på cella». Han konkluderer med at «Norsk fengsel er bra. Du har jobb, du har skole. Litt aktiviteter her og der. Men det er ikke nok, på en måte. Egentlig.».

4.1.2 Fritidsaktivitetenes sosialiserende og motiverende effekt

Slik Johnsen (2018) argumenterer for, kan tilgangen på fritidsaktiviteter ha en svært positiv, rehabiliterende virkning på de innsatte. Det spesifikke positive utbyttet hun trekker fram, blant annet at slike fritidsaktiviteter kan gagne både sosiale ferdigheter, og individets opplevelse av å påvirke, eller å bli påvirket av ytre stimuli, er også virkninger som de innsatte jeg intervjuet trakk fram. Herman uttrykker at «Når man gjør aktiviteter her, for eksempel i gymsalen, så føles det veldig godt å få et lite avbrekk i hverdagen. Og ikke bare sitte å se på TV på cella.». Even forteller:

«Det gjør jo definitivt noe med å bryte opp de hverdagslige rutinene, og de samme tingene som du opplever hver eneste dag, og ikke minst å skape et bedre samhold med de du sitter i lag med. Det kan jo godt hende at det lærer mange som ikke har den sosiale tilvenningen, å omgås med andre folk, og samarbeide.» (Even)

Jørgen legger til at: «Det er jo en tanke at overgangen fra fengsel og ut skal være veldig flytende. Det er klart at det å sitte helt isolert, har en dokumentert skadelig effekt.

Gruppeaktiviteter og ting som får det til å virke normalt, er utrolig gunstig.» Men Jørgen uttrykker at det ikke er bredt nok tilbud av slike gruppeaktiviteter:

«Innsatte sitter på en måte og er oppbevart. Overlatt til seg selv. Men det er klart at hvis du skal få til å bygge ressurser for å fungere på utsiden, enten om det er kognitivt eller empatisk, uansett hva det skulle være man trenger, da må du også få mulighet til å gjøre det. Mulighet til å ta tak i det. Tilbudet er altfor dårlig. Enkelte ildsjeler (av fengselsbetjenter) her og der er forholdsvis flinke, men det går litt på flaks, det der.» (Jørgen)

Jørgen og Even er inne på noen av grunnargumentene for nettopp hvorfor organisert aktivitet er viktig for innsatte. De trekker fram muligheten til å utvikle seg empatisk, samt å samhandle i et fellesskap. Jørgen argumenterer for nødvendigheten av å delta i sosiale settinger for å ha muligheten til å utvikle seg på disse områdene. Lillejord et al. (2013) understreker viktigheten av å delta i fellesskap for å lære normer for samhandling og måter å forholde seg til et samfunn på, og betegner dette som en sosialiseringssprosess. Dette er evner som bunner i grunnprinsippene for det å være en aktiv medborger. Erik uttrykker at nemlig dette med å opptre respektfullt ovenfor sine med-innsatte, er noe som sosialiseringen i fengselet har lært han: «For min del, i min situasjon, lærer jeg å kanskje være litt mer høflig, respektfull. Si unnskyld og sånt. Jeg var ikke sånn før, men nå er jeg bedre på å prate om problemene da, istedenfor å få ut aggresjon på en dårlig måte. Så man kan kalle de for en slags progresjon, da.».

Den direkte skadelige virkningen som fraværet av sosiale fritidsaktiviteter kan ha på den innsatte blir berørt gjennom historier fra enkelte av de andre intervjuobjektene mine. Arne åpner seg om at mangelen på stimuli har hatt en skadelig virkning på hans mentale helse og motivasjon til å utrette noe som helst. Det grunnleggende psykologiske behovet for tilhørighet og meningsskaping som Deci & Ryan (2000) argumenterer for i motivasjonsteorien sin, ble ikke tilfredsstillt i Arnes tilfelle, og han var preget av mangel på motivasjon. Ut ifra det flere av mine intervjuobjekter forteller, ser dette ut til å være en utfordring for flere. «Det er mange som sitter på fellesskapsavdeling som ofte bare isolerer seg på cella si.» (Tom). Problemet som oppstår kan imidlertid fremstå som en ond sirkel der individet mangler motivasjonen til å inkludere seg selv i de sosiale aktivitetene som faktisk finner sted, men som kunne bidratt til økt motivasjon. De innsatte vitner om at tilbudet av aktiviteter varierer blant de forskjellige avdelingene. Arne forteller om at han opplevde en endring i motivasjon til å delta og inkludere seg selv da han ble overført til en avdeling der det var mer sosial omgang og et større tilbud av aktiviteter. Dette kan være et konkret eksempel på den positive virkningen som økt tilbud av fritidsaktiviteter kan ha på individet.

I tillegg forteller Arne om at mangelen på sosial interaksjon har gjort det vanskeligere å forholde seg til samfunnet på utsiden gjennom en erfaring fra da han var på permisjon utenfor murene: «Man utvikler en form for sosial angst, da. Om jeg kan si det sånn. Så de første gangene man er ute og sånt, blant vanlige folk, det blir jo (...) du blir sliten i hodet. Du går

jo mer rundt som et helikopter og roterer rundt deg selv, følger med rundt og kikker over alt.» Arnes beretning om opplevelsen av å møte et samfunn igjen, kan minne om Goffmans *disculturation* (1961). Soningen har gjort Arne usikker ovenfor de sosiale situasjonene som han måtte takle da han var ute i samfunnet igjen.

De innsattes muligheter for utøvelse av fritidsaktiviteter i fengselet synes å være begrenset. Det kan virke som at fengselet ikke har tilstrekkelig med ressurser tilgjengelig for å legge til rette for disse godene, noe som vanskeliggjør bruk av ressurser, tid og rom til dette formålet. Mine intervjuobjekter påpeker dette: «Vaktene har sin egen timeplan. Og det er vi som må tilpasse oss dem, ikke dem oss.» (Erik), «Det går jo på budsjett, tid og bemanning. De sliter jo med betjenter, de sliter med plass, tid. Ja alt egentlig.» (Arne), og «Det er jo mange som har en kontaktbetjent som så vidt er på jobb» (Tom). Basert på min empiri, ser det ikke ut til å ha inntruffet noen tilstrekkelig bemanningsøkning i fengselet der jeg foretok min forskning, slik som regjeringen (2022) argumenterer for at de ønsker å få til. Flere av de jeg intervjuet, vitner om at det er for mange innsatte som er preget av dårlig motivasjon og selvisolering, grunnet lite stimuli og aktivitetstilbud. Angivelig er det denne målgruppen Enger Mehl og regjeringen ønsker å treffe med den økte bemanningen.

4.1.3 Kutt i kriminalomsorgen – kutt i aktivitetstilbud?

Kuttet i kriminalomsorgen (Norheim, 2023) belyses gjennom intervjuene mine. Flere av de jeg intervjuet har sonet tidligere dommer i fengsel, og forteller om aktivitetstilbud for innsatte som pleide å være bredere. Marius forteller at «På avdelinga mi har vi fellesmiddag en gang i måneden. Ellers er det veldig lite aktiviteter altså. Det har blitt mye mindre enn hva det har vært tidligere.». Når jeg spør han om han vet hvorfor det har blitt slik, svarer han «Jeg har spurt betjenter. Det er jo økonomi, da. Også er det utrolig mange vikarer som jobber her. Folk slutter jo da, det har vært mye i media, det her.». Marius legger også til: «Dess større fengselet er, desto mindre tilbud er det per innsatt.» Han snakker ut ifra egne erfaringer fra en tidligere sonet fengselsdom i et mindre fengsel. Der hadde de blant annet tilgang på flere aktiviteter og et større støtteapparat, samt goder som blant annet PC på cella, som han sier gjorde egenarbeid med blant annet skole, enklere. Jeg har imidlertid ikke empirien til å si noe om dette skyldes tilfeldige forskjeller mellom fengsler, forskjeller mellom store og små fengsel, eller endringer som kan begrunnes ut ifra kutt i bemanning.

Også Tom har sonet en tidligere fengselsdom, men i motsetning til Marius, sonet Tom i samme fengsel som han sitter i nå. Han utdyper om at han opplever aktivitetstilbudet som strammere nå enn det var forrige gang han sonet for ti år siden. «Det er jo litt den retningen det går, da. Og da er vi tilbake på det sikkerhetsnettet de hele tiden skal ha opp og strammere og som har negativ virkning i form av rehabilitering og tilbakeføring.». Han forteller at han pleide å være oppmann på bedriftsfotball-laget som nå er lagt ned, og belyser et innskrenket aktivitetstilbud:

«Sist jeg var her, da spilte vi jo i bedriftsserien. Men det har det blitt slutt på nå. Eneste laget som kun spilte på hjemmebane. (Ier). Så da kom det lag utenifra, da, og spilte en gang i uka. Og det var jo litt show. Folk ble stående å se på kampene, og det var litt stemning rundt det. (...) Men jeg merker at ting er litt annerledes her nå enn de var for ti år siden.» (Tom)

Han sier at det fortsatt foregår fotballspilling i luftegården på tirsdager, torsdager og lørdager når det er føre for det, og da er det mange som pleier å delta. «På sommeren er det mye aktivitet i luftegården. På vinteren er det mest å gå rundt. Det er jo snø over alt. Det er jo mye på sommeren, men på vinteren så er det (...) (trekker på skuldrene)».

4.1.4 Oppsummering

Funnene mine peker på at tilbudet av organiserte aktiviteter i fengselet oppleves som snevert for de innsatte, til tross for den viktige rollen organiserte fritidsaktiviteter og normalitetsprinsippet spiller for de innsattes rehabiliteringsprosess, samt som forebyggende for isolasjonsskader som følger av inaktivitet og mangel på sosialisering (Europarådet, 2006, Kriminalomsorgen, 2008).

De innsatte har mulighet til å omgås med andre innsatte på fritiden, og det er mulig for de innsatte å arrangere sosiale aktiviteter som blant annet quiz eller kortspill på avdelingene på kveldene. Dette er imidlertid ikke optimalt, fordi det blir opp til de innsatte å sørge for at slike aktiviteter blir satt i gang. Dette er ikke et problem så lenge det finnes innsatte som har overskudd til, eller ønske om, å ta dette initiativet. Derimot vil det bli mangel på slike aktiviteter så snart det er mangel på disse initiativtakerne. I tillegg ble det uttrykt at dagene fort blir ensformige og kjedelige, noe som i enkelte tilfeller kan føre til mangel på motivasjon, og selvisolasjon. Deci & Ryan (2000) peker på *tilhørighet* som et grunnleggende behov for å psykisk helse og videre, indre motivasjon. Enkelte av mine intervjuobjekter fortalte om hvordan de sliter med å holde motivasjonen oppe når det er lite arenaer for mental stimuli og tilhørighet, noe som samsvarer med Deci & Ryans motivasjonsteori. Enkelte andre understreket fritidsaktivitetenes særegne mulighet til å bidra til økt motivasjon, og at de derfor er viktige.

Muligheten til å delta på aktiviteter innenfor arenaer der man kan ytre seg, hevde seg, inkludere seg selv og andre, ser ut til å by på en viss distanse til den vanlige hverdagen mellom murene. Dette kan styrke normalitetsprinsippet og sosiale ferdigheter, og bidrar til å gi den innsatte mulighet til å handle som en aktiv medborger som besitter et visst eierskap til det som foregår i egen hverdag, kontra en som kun er forbeholdt retten å forholde seg som en passiv mottaker av tjenester (Edgar et al., 2011). Det synes slik som Johnsen (2018) argumenterer for, ikke å være noen grunn for at innsatte skal være frarøvet disse godene, enda mine intervjuobjekter belyser et tydelig savn ovenfor slike fritidsaktivitetstilbud.

4.2 Utdanning

I dette delkapittelet fokuserer jeg på hvordan de innsatte opplever skole- og utdanningstilbudet, og hvilken rolle utdanning spiller i deres liv, samt hva som er deres motivasjon for å ta utdanning.

Elevene og lærerne som jeg møtte i fengselsskolen kommuniserte oppfatningen om at utdanning i fengselet er det sterkeste virkemidlet for å oppnå rehabilitering. «I mine øyne er dette det mest fornuftige jeg kan gjøre mens jeg sitter her inne. Ta noe skole og få noe positivt ut av tiden jeg er her.» (Tom). Dette står i samsvar med teori som jeg har tatt utgangspunkt i (Norheim, 2020, s. II). Jørgen legger vekt på dette når jeg spør om hvorfor han velger å ta utdanning i fengselet:

«Det er jo for å være bedre rusta til å ha et kriminalitetsfritt liv på utsiden. Står du i en bra jobb som du trives i, da er en enorm del av kampen kjempet, både i forhold til det sosiale, kunne ha en ordentlig inntektskilde, trenger ikke noe vinningskriminalitet og sånt. Det er jo statistisk bevist å være utrolig forebyggende å ha en bra jobb, så jeg anser det som noe av det absolutt smarteste du kan gjøre i fengselet. Å ta en utdanning. Hvis du vil lykkes.» (Jørgen)

4.2.1 Motivasjon for utdanning, og utdanning som motivasjon

Både indre og ytre motivasjon ligger til grunn for elevenes deltakelse i fengselsskolen, men en gjennomgående faktor som omtrent alle var inne på, er ønsket om å få noe positivt ut av soningsoppholdet. Flere nevnte at de ikke hadde sittet på skolebenken og fullført utdanning, eller utdannet seg ytterligere, dersom de var ute i samfunnet. Marius forteller:

«Skolen er helt avgjørende for å forme en fremtid, spør du meg. Hvis du ikke har utdanning eller jobb når du kommer ut, hva faen skal du gjøre da? Du blir jo bare den samme igjen. Jeg vil jo ikke sitte og kaste bort mange år. Det går jo ikke an, det er jo waste. Da blir det i alle fall tyngre å sitte her. Så nå støtter jeg meg litt på tanken om at jeg i det minste får gjort noe med den tiden jeg sitter her.» (Marius)

I tillegg legger Marius fram at undervisningen bidrar til refleksjon og diskusjon rundt faglige temaer: «Det er jo sosialt. Her kan vi diskutere litt sammen med likesinnede. Jeg er ikke interessert i å ta del i den kriminelle praten på avdelinga. Litt lei av det.» Marius gjør det klart at utdanning har en positiv effekt både på hans framtid, hverdagen i fengslet, og som en sosialiseringarena: «Jeg vil si at skolen er det beste plassen for å gjøre deg til en bedre nabo, da.» Med dette rører han inne på skolens potensiale til å forberede til aktivt medborgerskap, dersom man setter den gode medborger i sammenheng med den gode nabo.

Eva forteller at hun i mange år har hatt lyst til å fullføre videregående skole, men at dette aldri var et tiltak hun gjennomførte da hun var ute. Nå som hun er i fengsel synes hun det er

det eneste riktige å gjøre, og mener at muligheten for å fullføre videregående utdanning, og deretter muligens påbegynne høyere utdanning, skaper muligheter for å komme seg en vei i livet. Slik understreker Eva også den gunstige virkningen utdanningen har for hennes framtidssituasjon. «Nå vil jeg jo fullføre, og kanskje hvis jeg klarer det så får jeg meg jobb og sånt, da. Det gjør jo at jeg får litt håp. For ikke å være kriminell hele livet.» sier Eva og ler.

I og med at skoleavdelingen i fengselet opererer ut ifra importmodellen, er det denne skolen som står oppført som utdanningsinstitusjon og som deler ut vitnemål, og ikke fengselet. Dette trekker Arne fram som en særlig god ordning og en motivasjon for å gå på skole i fengselet, i tillegg til generell studiekompetanse og mulighet for høyere utdanning:

«Når jeg skal ut og søke meg jobb igjen, så spør de: hva har du gjort de siste årene liksom? Da kan jeg si at jeg har gått skole da. Så da er det en fordel at det er denne skolen, og ikke fengselet, som står på vitnemålet. Hadde jeg ikke gått på skole her inne, hadde jeg sittet med stort hull som det hadde vært vanskelig å forklare.» (Arne)

Even peker på hvordan det i samfunnet nærmest synes å være et krav å ha høyere utdanning for å «være noe.». Dermed legger han vekt på at utdanning i fengselet kan gi han en jobb og fremtid som han kan være stolt av. I tillegg så verdsetter han de umiddelbare positive effektene av å gå på skolen i fengselet, og uttrykker med dette en indre motivasjon (Bolstad, 2023): «Jeg får en mestringsfølelse ved å føle at jeg lærer noe nytt, mestrer ting som kanskje kan være litt kompliserte da, og jeg har jo ikke så mye tilgang til andre ting som gir meg dopaminutslipp i hjernen. Så skolen er jo et perfekt virkemiddel for det.». Tom uttrykker at motivasjonen hans for å gå på skolen er å få papirer som kan komme til nytte når han blir løslatt, selv om han har en jobb å gå tilbake til når han er ferdig med soningen. Da kan papirene på den formelle utdanningen virke som en «sikkerhetsbackup». Men Tom opplever også at skolen gjør fengselsoppholdet i seg selv mer meningsfylt: «Hva kan jeg gjøre for at dette skal være minst mulig bortkastet?», og gir også uttrykk for en indre motivasjon som ikke var der da han var yngre. Han er nå i 30-årene, og peker på at motivasjonen for å lære nye fag har kommet med alderen: «Jeg setter mer pris på det nå i voksen alder, enn da jeg var seksten, sytten og gikk på videregående. Den har jo snudd seg, holdningen til skolen. Nå har jeg jo en genuin interesse for å lære, og da er jeg veldig glad for at det er et tilbud som det her da.».

Flere av de jeg intervjuet uttrykte at de syntes skolen var vanskelig å gjennomføre da de var elever i grunnskolen eller i videregående skole. Dette gjenspeiler tallene på innsattes gjennomførte utdanning presentert i kapittel 2.1.6. Enten dette handler om mangel på motivasjon for læring, slik som i Tom sitt tilfelle, eller om lære- og konsentrasjonsvansker som flere av de andre intervjuobjektene fortalte om, er dette utfordringer som det kan være enklere å hankses med i fengselsskolen, noe jeg kommer ytterligere inn på. Mestringsfølelsen som mange av de jeg har intervjuet vitner om, viser at skolen i fengselet bidrar til å oppfylle det grunnleggende mentale behovet som angår mestring (Deci & Ryan, 2000). De innsattes

opplevelse av mestring, som kan styrke deres motivasjon til endring og utvikling, kan være en positiv bidragsyter til rehabiliteringsprosessen.

4.2.2 Innsattes opplevelse av skolegangen i fengselet

Fengselsskolen har både særegne trekk i forhold til andre skoler ute i samfunnet, men også i forhold til det øvrige livet inne i fengselet. Flere av de jeg intervjuet argumenterte for at det er enklere å gjennomføre skole i fengselet enn det det var utenfor, mye grunnet at de nå har hatt noen år på å modnes, slik Tom argumenterte for ovenfor.

Flere trekker fram et argument som omhandler tid, rettet mot at tiden man sitter i fengsel likeså godt kan bli brukt på en konstruktiv måte. «Nå har jeg jo faktisk tid til å bruke på å utdanne meg. Dette handler jo om ganske mange år av livet mitt.» (Tom). Even sier at det ikke er så mye annet viktig å bruke tiden i fengselet på: «Her har du ikke noe annet enn tid!». I tillegg argumenterer han for at mangelen på sosiale media eller andre *konsentrasjonstyver* bidrar til at det er enklere å ha et «høvelig greit fokus hvis man velger å sette seg inn i det og fokusere.». Men tid er også et aspekt for kritikk blant flere av de innsatte. Even argumenterer på en annen side for at tiden på skolen ikke strekker helt til. Det er begrenset til at de innsatte kan arbeide med PC kun et par timer om dagen. «Bærbar PC får vi ikke med på rommet i det hele tatt. Så jeg kan ikke sitte og øve meg på Geogebra eller funksjoner i Excel også videre. Det er kun her jeg kan gjøre det. Men det hadde jo vært fint å øve på dette på cella når jeg har tiden til rådighet, og.». Jørgen viser til at fengselet han satt i tidligere tilbød langt flere timer i skolebygningen, i tillegg til at de innsatte fikk bruke bærbar PC på cella. «Her har vi fire og en halv time med skole, fire dager i uken. Men du blir ikke god i Excel eller Geogebra dersom du ikke bruker tid på det. Og det vises på karakterene.» (Jørgen). Dersom de innsatte tar flere fag som fyller timeplanen deres, er tiden til å arbeide med dataprogrammer i eksempelvis matematikk, svært begrenset grunnet mangelen på PC til bruk utenfor skoleområdet.

Klassene i fengselet består av maksimalt syv elever per lærer. De små klassene er en grunn som elevene i fengselsskolen trekker fram, for at det er enklere å ta skole og utdanning i fengslet. Den ene læreren uttrykte i en feltsamtale at «Elevene mine får jo like mye oppfølging i løpet av en økt, som elevene i videregående får på én måned.». Også de innsatte som jeg intervjuet trakk fram denne oppfølgingen som et pluss. Eva sier: «Det er flere ganger jeg har sagt at jeg gir opp, at jeg skal slutte, men de motiverer alltid til å komme tilbake og fortsette. De har liksom den kapasiteten.», og uttrykker at hun i fengselsskolen får tilgang på den hjelpen hun behøvde og savnet da hun forsøkte å fullføre grunnskolen ute i samfunnet. Hun legger særlig vekt på godene ved nær kontakt med læreren i en liten klasse.

Et mer problematisk aspekt ved størrelsen på klassene i fengselsskolen, er at den kan føre til ventelister av innsatte som gjerne ønsker å få en plass i skolen. Slik tallene jeg presenterte i kapittel 2.1.6 viser, er ikke nødvendigvis skoletilbudet i de norske fengslene omfattende nok til å tilby et utdanningstilbud til store nok deler av innsattpopulasjonen (Riksrevisjonen, 2022-

2023; Christie, 1994, s. 56). Både Even og Marius forteller om at de satt i flere måneder og ventet før de fikk plass i de fagene de behøvde. Mens Marius ventet på å bli tatt inn i en klasse, fikk han sitte på et *selvstudierom* med fem-seks andre innsatte. Rommet var lite, og befant seg litt unna resten av skolebygget. Marius sier at det var vanskelig å skulle klare å konsentrere seg på dette rommet, som er forbeholdt dem som tar høyere utdanning og ønsker å ta fag utenom undervisning. «Vi var fem-seks stykker som satt og svetta der inne. Det ble så tett og så dårlig luft.» (Marius).

4.2.3 Høyere utdanning

Enkelte av de jeg intervjuet planlegger å gjennomføre høyere utdanning ved universitet eller høyskole fra fengselet, eller har undersøkt mulighetene for dette. Her belyser de innsatte en klar svakhet i systemet. De peker på at informasjonen rundt hvilke studier innenfor høyere utdanning som det er mulig å ta fra fengselet, samt informasjonen rundt søknadsprosessen for opptak til høyere utdanning, er svært mangelfull. Jørgen har selv fullført videregående i fengselet, og tar nå fag innenfor høyere utdanning. Han forteller at prosessen for å klare å finne fag som var mulige å ta fra fengselet var så kronglete at han mistet to år med utdanning til «tungroddede systemer, søknadsprosesser, lovnader om ting som skulle funke, men som ikke virket (...).».

«Det er kanskje mange som, med et lite skyv og ei opptrampa løype, ville gått den veien og virkelige reddet livene sine. Men må man ta enorme kamper, og det er en pionerprosess når det kommer til stykke, så avskrekker jo det folk. Ikke vet de hva tilbudene er, og om de så finner ut dette, da er det enorme kamper som må kjempes. Du må rett og slett være veldig ressurssterk fra før av, og ha en enorm viljestyrke.» (Jørgen)

Marius henviser til en kompis på avdelingen som er student ved et universitet: «Han sliter. Påmeldinga var for sen, han mista et skoleår fordi betjentene som skulle ta ansvar for det, ikke klarte å melde han opp i tide. I tillegg får han ikke tilgang på de digitale forelesningene. Ingen ting. Han får ikke dokumenter i tide (...)». Marius mener at de som ønsker å gå videre med høyere utdanning fra fengselet bør få mulighet til å undersøke mulighetene på NTNU sine sider, og at løsninger som «Videosamtaler med lærere eller professorer eller hvem det nå skulle være.» for veiledning og hjelp, samt en USB-pen med digitale forelesninger, burde bli lagt til rette for så langt det går.

Jørgen argumenterer for at det bør være et bedre samarbeid mellom utdanningsforbundet og kriminalomsorgen for å legge til rette for høyere utdanning for de innsatte. Han er, som alle de andre også har uttrykt, svært fornøyd med grunnskole- og videregående tilbudet i fengselet. Men han argumenterer for at tilbudet til høyere utdanning har et stort potensial for utvikling. Særlig peker han på mangelen på tilgang til pensum som et problem som kan hindre muligheten for å gjennomføre studier: «Videregående får du finansiert. Men videregående

skal jo gjerne lede til at du kan ta noe videre. Og her kan du altså komme til et visst nivå, men videre går det ikke.».

«Ikke på noe punkt er det viktigere med rehabilitering enn blant de som skal sitte over lenger tid. De er jo da blant de farligste innsatte. Og at kriminalomsorgen ikke da kan bruke et par tusen i halvåret på å finansiere skolebøker til dem, men at de må gjøre det selv over dagpengene sine, det er helt ødeleggende. Det er det verste jeg har opplevd med fengselssystemet, egentlig.» (Jørgen)

De innsattes dagpenger er lønn som de tjener opp dersom er fullt sysselsatt enten i arbeid, eller i skolen. Dette består ifølge mine intervjuobjekter, av 79kr dagen, fem dager i uken. Dette blir 395 kr i uken. Blant annet ringeminutter på telefonen, snus/røyk, snacks og klær må betales med egne penger. Dermed kan det for mange være krevende å finansiere egne pensumbøker dersom man ikke har en konto fra utsiden å benytte seg av.

Mangelen på tilgang til bærbar PC på cellene er også en tematikk som blir tatt opp i forhold til høyere utdanning og studier, i tillegg til at dataprogrammene ifølge Jonas er gamle og utdaterte. Det hindrer han i å fullføre den videregående-skole utdanningen han begynte å ta på utsiden. «Det er litt begrensninger her med tanke på hvilke programmer som kan kjøres på PC-ene. Både er PC-ene for trege, og de tar ikke imot programvarene, også har vi jo ikke tilgang til PC noe annet sted enn på skoleavdelingen.» (Jonas)

Utfordringene som blir tatt opp av mine intervjuobjekter, særlig mangel på PC, finansiering og informasjon om studietilbud, gjenspeiler resultatene fra Dullum & Hansen sin undersøkelse (2009). De samsvarende funnene kan tyde på at dette er gjengående problemer som kan representere et større spekter av innsatte. Med tanke på den dokumenterte viktige effekten av utdanning blant innsatte, er dette et felt som trolig har et stort og viktig potensial å nå. «Snippet av fengselsbefolkningen vil jo være folk med forskjellig problematikk, og som kanskje kommer til å trenge hjelp hvis de senere skal bli resurssterke og gode samfunnsborgere.» (Herman)

4.2.4 *Det normale - ved fengselsskolen, og ved fritidsaktiviteter*

Fengselsskolen fremstår som et særegent tilskudd i elevenes hverdag i forhold til det øvrige livet inne i fengselet, og effekten skolehverdagen har på intervjuobjektene mine, kan sammenliknes med effekten som fritidsaktivitetene sies å bidra med. De innsatte snakker om *friske pust* i hverdagen. De poengterer følelsen av normalitet og nærhet til samfunnet ved å oppholde seg på en arena der de kan se annet enn uniformerte vakter, og der de kan relatere til en hverdag som de kjenner til på utsiden. Fengselsskolen ser med dette ut til å danne et brytningspunkt med Goffmans totale institusjoner (1961), grunnet importmodellens bidrag til å importere aktører fra samfunnet utenfor. Gjennom intervjuer fikk jeg innblikk i hvordan skolen blir en arena der de innsatte får andre inntrykk og kan omgås med mennesker fra

samfunnet utenfor som ikke er fengselsbetjenter. Dette ser ut til å ha en minskende effekt av isolasjon fra samfunnet.

I skolen går de ansatte i sivil bekledning, noe som har en positiv virkning på de innsattes følelse av å være noe annet enn *bare innsatte*. Even forteller om at skolen fungerer som et avbrekk i følelsen av at man sitter i fengsel:

«Der er jo ikke så lenge siden jeg var ferdig på skolen, så jeg går på en måte tilbake til det jeg har kjent på. Og jeg tror det er veldig viktig at uniformer ikke blir brukt her heller, for underbevisstheten, den blir veldig påvirket av uniformer. Men man får en helt annen tilknytning til lærerne når de ikke bruker den.» (Even)

Det samme påpeker den ene læreren under en feltsamtale. Hun sier at skolen kan være det eneste tilnærmede *normale* de innsatte går til i løpet av en dag. Særlig fordi lærerne går i sivil bekledning, og at de sammen med elevene har det hun definerer som *normale* samtaler. Denne *normale* samtalen tok jeg også del i, i løpet av mine besøk. Jeg ble overrasket over hvor hverdagslig og normalt alt virket da jeg entret skolen, som opplevdes mer som en hvilken som helst videregående skole enn et fengsel. Der satt elever sammen og snakket før og mellom timer, gjerne i grupper med ansatte også, om løst og ledig, tungt og lett. Én elev entret klasserommet og delte ut kake som han hadde bakt på kjøkkenet, en annen satt og leste nyheter på VG. En tredje forsøkte å løse en matteoppgave i samarbeid med en lærer, og en fjerde engasjerte seg i en samtale om kortspill, med meg. «Det er litt fint å se noe annet enn uniformer hele tiden. Man føler seg litt mer som et menneske. At man har litt mer tilknytning til utsiden.» (Even). På denne måten styrker importmodellens påvirkning på fengselsskolen normalitetsprinsippet.

Jeg vil trekke fram Freires (1970) argumenter om at et menneske ikke kan strebe etter å utvikle seg og bli fullkomment dersom det lever i isolasjon. Derimot trenger individet å føle seg som en likeverdig deltaker i et fellesskap, der det kan bygge opp identitet, og bli møtt med tillitt og forventning. Slik som Even forklarer det, med at han kan føle seg mer normal og få litt avstand til selvidentifiseringen som en innsatt, når han får mer interaksjon med det som er litt mer ulikt fengselet – er trolig gunstig for opplevelsen av å være en del av samfunnet. Dette kan igjen styrke opplevelsen av medborgerskap. Jonas trekker fram en fellesskapsdannende funksjon når jeg spør han om hva skolens rolle i samfunnet er: «Informasjon, utdanning, opplæring. Men også til å *forme oss som mennesker i en gruppe*.» Det siste poenget understrekes av Amy Gautmann (Spring, 2008), som hevder at utdanning skal dyrke *bevisst sosial reproduksjon* for å styrke demokratiet med verdier og holdninger som gagnar fellesskapet.

Edgar et al. (2011) argumenterer for at fengselsskolen er en særegen arena der det finnes et stort potensial for innsattes utøvelse av aktivt medborgerskap, for eksempel med at innsatte kan hjelpe medelever én-til-én med skolearbeid, eller der innsatte kan bistå som en form for mentor eller assistent for elevgrupper. Et eksempel på en slik situasjon blir lagt fram av Eva:

«Det er ei fra avdelinga mi som hjelper meg med matte, for eksempel. Og øver til prøver og sånne ting. For hun har jo hatt det før.» Even forteller om noe av det samme: «Jeg får studiehjelp av andre som driver med selvstudie hvis det er noe jeg lurar på. Det er noen der som er veldig gode i matematikk. Og jeg kan spørre dem. Vi har god kommunikasjon.» Videre spør jeg om lærerne motiverer til, eller legger til rette for en arena der elever kan få hjelp fra andre elever eller innsatte: «Vi oppfordres ikke direkte til det, men man kan jo bare rett og slett ta initiativ med å hjelpe en innsatt med et fag selv.» (Erik).

4.2.5 Oppsummering

De innsatte jeg intervjuet ser ut til å være fornøyde med grunnskole og videregående skoletilbudet i fengselet. De understreker alle sammen argumentet om at utdanning er svært viktig for å bygge en egen framtid og danne et springbrett ut i en hverdag med yrkesmuligheter og ut av kriminaliteten, slik Kriminalomsorgen (2021, s. 91) også legger vekt på. Fængselsskolen er en god arena for oppfølging og læring, særlig grunnet de små klassene og tiden de innsatte har til å konsentrere seg om skolefag uten å bli distraheret av *tidstyver* slik som sosiale media. Enda er mangel på internetttilgang, programvarer og egen bærbar PC på cella en begrensende faktor i skolearbeidet, særlig dersom man ønsker å ta høyere utdanning.

De innsatte er preget både av indre og ytre motivasjon for å ta utdanning, men særlig opplevelsen av å oppholde seg på en arena litt utenom den vanlige fængselshverdagen, blir trukket fram som et positivt aspekt ved skolehverdagen. Det føles mer *normalt*. Importmodellen bidrar til dette, og understøtter normalitetsprinsippet i fængslet. Også interesse for læring grunnet modenhet og alder, mestring og læringsutbytte blir trukket fram som motiverende faktorer, noe som Deci & Ryans andre grunnleggende psykologiske behov, *mestring* og *kompetanse* understøtter (2000). Skolen fremstår også som en arena der innsatte kan utøve aktivt medborgerskap ved å bidra positivt til fellesskapet gjennom å hjelpe andre (Edgar et al. 2011), slik Eva og Even fortalte om.

Flere uttrykker ønsker om mere tilrettelagte tilbud for høyere utdanning, da både mangelfull informasjon, finansiering og deltakelse i undervisning kan være barrierer som gjør studier vanskeligere fra fængslet.

4.3 Ytringsarenaer

Følgende utreder jeg om hvorvidt de innsatte opplever at de har en stemme som blir hørt i fængselet, og om de har noen form for innvirkning på styringen av egen hverdag. Dette er et viktig aspekt i de innsattes opplevelse av å være aktive medborgere i samfunnet de oppholder seg i (Edgar et al., 2012). De innsatte fortalte at det finnes to arenaer hvor de kan ytre sine ønsker, tanker og forslag. I kontaktutvalget, eller på tomannshånd med sin kontaktbetjent. Dermed er det disse to arenaene for ytring jeg fokuserer på.

Edgar et al. (2011) understreker betydningen av de innsattes mulighet til å handle som aktive medborgere som besitter et visst eierskap til det som foregår i egen hverdag. Enda er de innsattes mulighet for utøvelse av kontroll over egen hverdag begrenset i fengselet: «Fengselet bestemmer når du skal våkne, når du skal spise, når du skal lage deg lunsj, når du skal spise middag, når du har vaskedag, altså (...) de første månedene var utrolig tunge. Hvert fall for hodet og psyken min.» Arne beskriver her essensen av frihetsberøvelsen og virkningen den kan ha på individet. Det er en fremstilling av fengselshverdagen slik de fleste kan se den for seg. Det er imidlertid interessant å undersøke om det finnes arenaer der de innsatte kan uttrykke sin stemme – og bli hørt.

4.3.1 Kontaktutvalget

Jeg stilte et spørsmål om de innsattes mulighet til å uttrykke meninger og tanker rundt fengselsoppholdet til overordnede i fengselet. De fleste fortalte da om *kontaktpersonen* på avdelinga si, eller kontaktutvalget (KU). «KU er de innsattes organ for å få tatt opp saker og kommunisere med ledelsen, og de som jobber her og står over betjentene som er på gulvet.» (Tom). Men slik som Straffedes Organisasjon i Norge (SON, 2020), argumenterer for, ser ikke kontaktutvalget ut til å fungere helt optimalt ut ifra mine intervjuobjekters ytringer. «Jeg har vært her i en del år nå, og alle de sakene som blir tatt opp, de sier bare at de skal se på dem. Men alle disse sakene de skulle se på, de har det ikke blitt gjort noe som helst med.» (Arne). Arne er ikke alene om å sitte med denne misnøyen. Eva trekker fram et eksempel med at de på kvinneavdelingen har bedt om mer tid i den store luftegården, men at dette er et ønske som ikke, selv etter flere år med kamp, er innfridd. Hun sier hun er usikker på om ønsket i det hele tatt blir behandlet, og opplever situasjonen som lite transparent og urettferdig.

Tom er representant i KU for sin avdeling. Han legger vekt på det faktum at sakene som KU tar opp, blir videreført til maktinnehavere som sitter på lukkede kontorer, og som ikke har noe kjennskap til de innsattes situasjon eller hverdag i fengselet. «Det er jo de som sitter på disse kontorene, de vi aldri ser, det er de som tar disse avgjørelsene. Det er helt hull i hodet at de som ikke heller ser oss, som ikke er med oss, og som ikke vet hvem vi er, er de som tar avgjørelsene som påvirker hverdagen vår.» (Tom). Han legger til at det som sist ble tatt opp i kontaktutvalgsmøtet angikk nemlig dette. Den tok opp at de innsatte ønsker et ekstra ledd mellom representantene fra avdelingene, altså KU, og ledelsen som tar avgjørelsene. Dette skal være for å etterse at ledelsen faktisk tar stilling til, og vurderer sakene som de får tilsendt fra KU. Dette tyder på at tillitten til avgjørelsestakerne er relativt svak – og misnøyen utstrakt. Alle mine intervjuobjekter ga uttrykk for at KU er et ineffektivt organ som ikke medfører en reell innflytelse.

4.3.2 Kontaktbetjenter

Jeg spurte også om de innsatte opplever at de har mulighet til å ta opp saker som angår deres egen hverdag på et lavere nivå enn å benytte seg av kontaktutvalget. Det kom fram at det er stor variasjon mellom de innsattes kontakt med sin kontaktbetjent, noe imidlertid alle skal

ha tilgang på. Tom forteller «Det spørres hvilken avdeling du sitter på. På E-bygget er det jo sånn at du vet jo aldri hvor du møter kontaktbetjenten. Det er mange som har en kontaktbetjent som nesten aldri er på jobb.», men videre legger han til at man kan få mer oppfølging dersom man ber om det. Herman har dårlig erfaring med at det hjelper å ta opp problemer eller situasjoner som man ønsker å forbedre rundt egen livssituasjon, med kontaktbetjenten sin. Han sier at det man kan få ut av å snakke med dem, er å «lette litt på trykket». «Hvor mye de egentlig kan gjøre. Jeg tror ikke det er så mye, jeg. Jeg tror at en del ting bare er sånn. Det er i alle fall det svaret man gjerne ender opp med å få.» (Herman). Marius eksemplifiserer med en hendelse der han gjentatte ganger måtte mase på sin kontaktbetjent: «Skulle bytte tøy. Det var helt umulig. To måneder tok det før jeg kunne komme på tøylager å få meg nytt tøy.».

Flere påpeker at kommunikasjonen mellom de som jobber i fengselet, samt mellom innsatte og ansatte, fungerer dårlig:

«Det er veldig mye som vi innsatte forsøker å ta opp, ønsker å endre og gjøre noe med. Men de tingene hjelper ikke når kommunikasjon her inne mellom betjenter og avdelinger er veldig dårlig. Du må mase flere ganger, som regel for å nå gjennom og for å sjekke at beskjeden din faktisk kommer fram.» (Even)

Det råder lite tillit til at det de innsatte sier til kontaktbetjenten sin, faktisk blir tatt videre. I noen tilfeller kan de innsatte dra til avdelingslederen selv, for å ta opp saker, og da må de søke på et papirark som de lever i en postkasse.

«Da går det en uke, og så skal du egentlig få svar om at lappen er mottatt, og et tidspunkt for samtale. Men man får aldri svar. Da må du gå og banke på kontoret med betjenter da, og si at du har sendt inn lapper uten svar. Også ringer de avdelingslederen, og så får jeg komme med en gang. Det har skjedd flere ganger med meg.» (Marius)

Marius sier at han har planer om å ta opp kampen for bærbar PC på cella, fordi dette vil gjøre en fremtidig studiehverdag som han planlegger etter fullført videregående i fengslet, enklere. For å oppnå å bli hørt, har han planer om å gå direkte til advokaten sin, i stedet for å forsøke å gå gjennom KU, kontaktbetjent eller andre fengselsmyndigheter. Han sier han har troa på å bli hørt dersom han går gjennom det han omtaler som høyere makter. «Jeg har jo troa på at det kan komme i stand. Hvis ikke hadde jeg ikke giddet å gjort det. Jeg har jo et lite håp, da.» (Marius).

4.3.3 Kommunikasjon og tungroddede systemer

Mine intervjuobjekters ytringer vitner om et ineffektivt og byråkratisk system. Jørgen forteller at han tror kriminalomsorgen i Norge er blant systemene der det er tar lengst tid å implementere noen forandring, noe som kan ha grunn i at kriminalomsorgen er preget av

kutt (Norheim, 2022). Han eksemplifiserer med at PC-brukerne de bruker i skolen er over 20 år gamle, og ikke lenger brukes noen andre steder. Han henviser til de nye fengslene som er bygd i Norge, som eksempler for nytenkende, bedre systemer for de innsatte: «De er jo bygd som sånne *test-regimer*. Du skal være mest mulig selvstendig, kunne handle mest mulig, lage egen mat, mest mulig IT-support og den slags. Slik at de innsatte lever i høyst mulig grad som de ville gjort på utsiden.» Han argumenterer for at dette fører til at den innsatte blir mindre avhengig av kontaktbetjenten sin, og at dette vil gjøre overgangen fra livet i samfunnet, til livet i fengsel, mest mulig flytende. «Det vil ha en langt bedre rehabiliterende effekt» (Jørgen). Dette står i samsvar med det normalitetsprinsippets tilsiktede effekt, og ideen om at den innsatte blir bedre rustet til å ta del i samfunnet dersom det gjennom soningen, har beholdt en viss grad av autonomi (Brosens et al., 2018).

Informasjonsflyten er en del av kommunikasjonen som også ser ut til å være noe ineffektiv. Når det arrangeres felles aktiviteter for de innsatte eller messer i den store salen, finnes det oppslagstavler på avdelingene der informasjonsskriv og påmeldingslister blir hengt opp. Men bruken av disse tavlene blir kritisert. Jonas sier: «Det finnes en oppslagstavle på avdelinga, men mesteparten av informasjon får jeg gjennom andre innsatte. Lite kommunikasjon om hva som foregår». Erik sier noe av det samme: «Egentlig er den beste måten å finne ut av ting på, gjennom andre fanger. Det er sjeldent en vakt kommer og henger opp en lapp på stortavla og gir det noe oppmerksomhet, sier hva som skjer og når. Bare henger opp og går. Kanskje ser vi ikke at det er hengt opp noe nytt. Null system.»

4.3.4 Grad av medbestemmelse målt opp mot medborgerskapspyramiden

Dersom vi måler de innsattes grad av medbestemmelse ut ifra Brosens et al. (2018) sin medborgerskapspyramide kunne vi plassert de rundt midten av pyramiden, på steg tre: *involvering*. De innsatte får delta i *beslutningsprosesser* som skal ta hensyn til deres bekymringer, ambisjoner og råd, noe som impliserer at innsatte til en viss grad er involvert i beslutninger som tas. Et råd av innsatte (i dette tilfellet KU) kan arbeide med å videreføre saker av generell interesse til øvrige anstalter og på den måten, involvere innsatte i styring av fengselsliv og egen hverdag. Dette er for øvrig slik KU i teorien skal fungere, men mine intervjuobjekter ytrer en annen opplevelse av hvordan det fungerer i praksis. Tilsynelatende scorer fengslet dårlig på det nederste steget på pyramiden, nemlig *informering*. Ut ifra dette steget, skal innsatte blir objektivt informert om sine rettigheter og muligheter til aktiv deltakelse i fengselet. Tatt i betraktning tilgangen de innsatte hevder å ha på informasjon rundt saker som foregår i fengslet og angår dem, forekommer det også her et stort forbedringspotensial. Tilsynelatende har fengselet potensiale når det kommer til å involvere de innsatte i beslutningsprosesser som angår livet og hverdagen deres.

4.3.5 Oppsummering

Fengselet, slik mine intervjuobjekter beskriver det, gjenspeiler ikke et demokratisk samfunn der borgerne har noen form for innvirkning på beslutningene som blir tatt. Det er imidlertid

ikke forventet at fengselet skal være en arena for full frihet og autonomi, men enkelte rettigheter har de innsatte enda til å ytre seg og kunne bidra i prosesser som omhandler deres egen hverdag. Dette er viktig for rehabilitering og personlig utvikling. Som argumentert for i 2.3.2 peker mye forskning på at den beste måten å trenes opp til aktivt medborgerskap, er gjennom å utøve aktivt medborgerskap. Deltakelse i avgjørelsesprosesser og ytringsarenaer, samt muligheten til å ha en innvirkning i demokratiske prosesser er en essensiell form for aktivt medborgerskap.

KU som en arena for ytring, står trolig overfor et forbedringspotensial, slik også SON (2020) argumenterer for. Mange innsatte har lite tiltro til å kunne snakke med sine nærmeste overordnede om behov, og gir uttrykk for at kommunikasjonen ikke er god nok for at det som potensielt blir tatt opp, blir videreført til anstalter høyere oppe i systemet. I verste fall fører situasjonen slik den er nå, til at de innsatte mister troen på at de kan delta i avgjørelser som angår deres hverdag og liv. «Fremmedgjør man menneskene ovenfor deres egne beslutninger, forandrer man dem til ting.», argumenterer Freire for (1970, s. 69). Følelsen av å være en medborger i deres lokale, lille samfunn mister grunnlag, og de innsatte risikerer å bli nedverdiget fra å ha en viss grad av autonomi, til å bli degradert til fanger i systemet. Dette tapet av autonomi kan påvirke det tredje psykologiske grunnleggende behovet som Deci & Ryan har trukket fram: *selvbestemmelse*. Det kan føre til tap av både interesse, og indre motivasjon for å bidra i samfunnsliv og demokrati.

4.4 De innsattes oppfatninger - rehabilitering og aktivt medborgerskap

Noen interessante siste perspektiver jeg vil legge frem fra intervjuene mine, er de som omhandler de innsattes egne oppfatning av sin rolle som aktive medborgere, og deres tanker om rehabiliteringens plass i egen soning. Enda de ikke gjør seg gjeldende for

Enkelte av de jeg intervjuet virket noe kritiske til rehabiliteringsbegrepet. Jeg fikk en følelse av at det ble opplevd som ydmykende eller nedverdiggende å skulle være objekt for rehabilitering. Dette kan være forståelig, for rehabiliteringsbegrepet tar utgangspunkt i tanken om å reparere noe som ikke lenger er i sin beste stand (Larsson, 1997, s, 350). Flere av de jeg intervjuet var også noe kritiske til den rehabiliterende effekten som fengslet angivelig skal ha. Enkelte forteller om mangel på forberedelse til løslatelsen, noe som strider imot prinsippet om at soningen skal gjøre en klar for i delta i samfunnet igjen. Blant annet gjør mangelen på pc-tilgang, personlig e-post og andre kommunikasjonsmidler det vanskelig for de innsatte å søke blant annet:

«Det er en lang vei å gå. Du kan jo sette deg på et kontor med kontaktbetjenten din, men du har jo ikke tilgang på mailen din, så du må ringe fra fengselstelefon. Og det er jo sånn passe rart, også blir samtalen i tillegg avhørt, og situasjonen er egentlig bare ubehagelig (...) og hvis du kommer ut på fremstilling med vakter da, for typisk sett får du avslag på permisjoner fordi noen høyt oppi systemet tar hensyn til *sikkerhetsmessige årsaker* (...) selv om du skal slippes ut om to uker, og selvsagt ikke

ville gjort noe dumt. Så møter du opp på visning fulgt av to politibetjenter. Tror du at du får den leiligheten da?» (Tom)

Tom konkluderer med «da er man jo tilbake til kriminalomsorgens evne til å faktisk rehabiliterer og videreføre tilbake i samfunnet. Det svikter jo der.». Erik uttrykker:

«Norsk fengselspolitikk, slik som jeg forstår det, handler om at mens du sitter i fengsel så forbereder du deg på livet på utsiden. Men etter min mening gjør man ikke det. Tiden bare går. Du bare sitter, sitter, sitter og sitter. Dagene går, ukene går, månedene går. Men det er ikke noe progresjon, da. Hvis du skjønner. Dagene er de samme. Samme mennesker, samme rutiner, samme vakter til og med.» (Erik)

Enda uttrykker Erik at han har blitt mer høflig og respektfull ovenfor andre mens han har sonet i fengsel. Dette er en utvikling i en medborgerskaplig retning der han, slik han forteller det selv, blir bedre til å forholde seg til andre mennesker. Eva er av den oppfatning at fengselsoppholdet har en rehabiliterende effekt på henne ved at hun ønsker å endre på atferd og handlingsmønster. Hun begrunner det med at hun «I alle fall ikke vil tilbake inn hit.».

Avslutningsvis trekker jeg fram enkelte av de innsattes forståelse av hva det innebærer å være en aktiv medborger. Mens de fleste bærer på den tradisjonelle forståelsen av medborgeren som en som besitter en gitt politisk og rettslig status, var det enkelte som hadde andre oppfattelser av begrepet. Even belyser fellesskapsaspektet ved medborgerskapsbegrepet og sier «Nå er det ikke sånn at vi bidrar her innefra til samfunnet rundt oss, men for hverandre så kan vi jo hjelpe hverandre til å bli bedre. Og til å ha lyst til å bli bedre selv.». Det samme er Tom inne på: «En som oppfører seg og deltar i samfunnet med et eller annet, er til nytte. Det handler om fellesskap og å ta vare på hverandre.». Erik uttrykker at han ikke er en medborger, men en borger, fordi han definerer medborgeren ut ifra en som hjelper til i samfunnet han er en del i, en oppgave han mener han ikke har tatt på seg i fengselet. Marius uttrykker med et lattermildt uttrykk: «Den aktive medborgeren er den gode naboen. Han bidrar positivt til samfunnet, og han er iallfall ikke kriminell.».

5 Konklusjon

Jeg har gjennom forskningsprosjektet mitt, presentert en omfattende mengde med empiri. For å gjøre det hele mer håndgripelig, sammenfatter jeg avslutningsvis teori og forskningsfunn, og presenterer det i en konklusjon som svarer på oppgavens tre problemstillinger.

Det er viktig å ha en forståelse for omfanget av begrepet *aktivt medborgerskap* i besvarelsen av den første problemstillingen: *Hvordan kan de tre tilbudene: fritidsaktiviteter, skole og yringsarenaer, bidra til utøvelse av aktivt medborgerskap i fengslet?* Fritidsaktiviteter kan ha en sosialiserende og motiverende effekt. Ut ifra mine intervjuer har det kommet fram at de kan bidra til utvikling av sosiale ferdigheter, styrke fellesskapet og gi en følelse av, og mulighet til å kunne påvirke andres og eget liv. Aktivt medborgerskap handler blant annet om folks evne til å involvere seg i verdenen rundt seg (Oglethorpe et al., 2019), og fritidsaktivitetene kan ifølge de innsatte, være en inngang til slik involvering. Skolen i fengselet har likt som fritidsaktivitetene, en sosialiserende effekt. Den kan være en arena for samhandling der fellesskapsånden utvikles, og bidrar i tillegg med en kvalifiserende effekt. Den gir innsatte kunnskaper og ferdigheter som er viktige for medborgerskap og kulturell forståelse. Det ble gitt uttrykk for at det kun var én operativ yringsarena, kontaktutvalget, for å få fram innsattes ønsker og meninger i fengselet. Kontaktutvalget kan potensielt sett bidra med å gi de innsatte en viss innflytelse ved å inkludere deres meninger og ytringer for beslutningstakerne høyere oppe i fengselsystemet. En slik innflytelse kan måles opp mot medbestemmelse i politiske prosesser, og dermed være arena for aktivt medborgerskap (Brosens et al., 2018). Dette viser seg for øvrig å ikke være realiteten for de jeg intervjuet.

Den andre problemstillingen er: *Hvordan oppleves de tre tilbudene: fritidsaktiviteter, skole og yringsarenaer, av innsatte i et norsk høysikkerhetsfengsel?* De innsatte gir uttrykk for misnøye rundt det nåværende tilbudet av fritidsaktiviteter, og de ønsker flere aktiviteter tilgjengelig. På vinterstid blir det spesielt lite å finne på, fordi det er mindre å gjøre i luftegården. Det finnes en stor gymsal i fengslet der det arrangeres volleyball en gang i uken, men ellers ser den ikke ut til å bli brukt av de innsatte. Mangelen på aktiviteter har negativ innvirkning på enkelte av de innsattes trivsel og mentale helse. Derimot rapporterer innsatte som er engasjert i fellesskapet og tar initiativ til å arrangere aktiviteter, økt trivsel og stabilitet i fengselstilværelsen. «De kan bidra til å glemme litt at man sitter i fengsel» (Even). På den annen side er de innsatte svært fornøyde med skoletilbudet. Utdanning spiller en viktig rolle i livet til de innsatte, og de opplever skole- og utdanningstilbudet i fengselet som et sterkt virkemiddel for rehabilitering. Til tross for noen utfordringer knyttet til tilgang og ressurser, opplever de innsatte skolegangen i fengselet som svært viktig for å forme en fremtid og unngå tilbakefall til kriminalitet. Motivasjonen for å ta utdanning var knyttet til ønsket om å få noe positivt ut av soningsoppholdet og forberede seg på en kriminalitetsfri fremtid. Når det gjelder yringsarenaer, viste intervjuobjektene en unison misnøye. Kontaktutvalget ble beskrevet som ineffektivt og lite innflytelsesrikt, og mange innsatte opplever at sakene de tar opp ikke blir fulgt opp eller tatt på alvor av fengselsledelsen, og at beslutningsprosessene er lite

transparente. Kommunikasjonen mellom ansatte, og ansatte og øvrigheter, ble også kritisert for å være dårlig, og enkelte innsatte ser det som en løsning å gå til anstalter utenfor fengslet, eksempelvis advokat, for å få gjennomslagskraft for sine behov og ønsker. Dette ser ut til å skape en følelse av manglende kontroll og mulighet til å påvirke sin egen situasjon.

Den tredje problemstillingen er: *Hvordan kan de tre tilbudene: fritidsaktiviteter, skole og yringsarenaer, virke forberedende for et liv som aktivt deltakende medborgere etter endt soning?* På et generelt plan kan utøvelse av aktivt medborgerskap i fengsel, forberede på utøvelsen av aktivt medborgerskap i samfunnet ellers. Dette baserer seg på argumentet om at opptrening i aktivt medborgerskap foregår gjennom utøvelsen av det (Shaw, 1998; Biesta, 2006). Mer spesifikt vil deltakelse i sosiale aktiviteter gi erfaring og trening i å delta i et fellesskap (Johnsen, 2018). Dette kan være en god forberedelse på livet etter soning. Utdanning kan bidra til et fullverdig yrkesliv i fremtiden, en viktig forutsetning for å holde tidligere straffedømte unna kriminalitet (Kriminalomsorgen, 2021). I tillegg skal utdanning videreføre kultur og tradisjon, normer og verdier (Biesta, 2016), som er verdifull kunnskap å ha med seg videre. Deltakelse i demokratiske prosesser er en viktig del av det å være en aktiv medborger. Å kunne ta valg og avgjørelser mens man er innsatt, styrker muligheten for denne typen deltakelse senere. For å være rustet til å handle autonomt etter endt soning, bør innsatte få trene på selvbestemmelse (Edgar et al. 2012).

Det er behov for et bredere spekter av aktiviteter som kan bidra til trivsel, rehabilitering og sosial utvikling blant de innsatte. I tillegg er det et tydelig behov for forbedringer i kontaktutvalget og kommunikasjonssystemene for å sikre at innsatte får reell mulighet til å bli hørt og delta i beslutninger som påvirker deres liv. Dette kan være avgjørende for å sikre en mer meningsfull soningstid, og vil bedre forberede de innsatte på livet utenfor fengselet. I tillegg kan oppfyllelsen av grunnleggende psykologiske behov, slik Deci & Ryan (2000) legger det fram, være essensielt for at de innsatte har den indre motivasjonen som er nødvendig for individuell utvikling og oppnåelse av eget potensial. Følelsen av tilhørighet som deltakelsen i sosiale aktiviteter kan bidra til, samt opplevelsen av autonomi som deltakelsen i beslutningsprosesser kan bidra med, er blant disse grunnleggende psykologiske behovene. Jeg vil legge fram to forslag til videre forskning på grunnlag av disse argumentene. Det første er å undersøke hvilke muligheter som finnes for å legge til rette for tilbud som fremmer hobbyer, kulturliv og fysisk aktivitet i fengsler, innenfor fengselets premisser. Det andre er å utforske hvordan et system der innsatte kan ha innflytelse og medvirkning i saker som angår egen hverdag og soning, kan fungere på best mulig måte i fengselet.

Det er viktig å ta i betraktning at fengselsstraffen ikke skal bære større onder enn det som blir ansett som nødvendig, selv om de innsatte skal straffes gjennom frihetsberøvelse (Meld. St. 37, (2007-2008)). På et punkt vil de bli noens naboer, og det gagnar alle dersom deres mulighet og rett til å aktivt delta i et samfunn, samt bidra på en positiv måte, ikke har vært lagt på is i årevis. For å runde av, vil jeg repetere et godt poeng: «Den aktive medborgeren er den gode naboen. Han bidrar positivt til samfunnet, og han er iallfall ikke kriminell.», sa Markus og Io.

6 Litteraturliste

- Aase, T. H. & Fossåskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter: om produksjon og tolkning av kvalitative data* (2. utg). Universitetsforlaget.
- Andersen, J. G. (1997). Medborgerskap. I Ø. Østerud, K. Goldmann og M. N. Pedersen (Red.), *Statsvitenskaplig Leksikon* (s. 156.). Universitetsforlaget.
- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Arthur, J., Davies, I. & Hahn, C. (2008). *The SAGE handbook of education for citizenship and democracy*. SAGE.
- Becker, H. (1967). Whose side are we on?. *Social Problems* 14(3), 239-247. <https://doi.org/10.2307/799147>
- Biesta, G. J. J. (2016). *Good education in an age of measurement: ethics, politics, democracy*. Routledge.
- Boje, T. P. (2017). *Civilsamfund, medborgerskab og deltakelse*. Hans Reitzels Forlag.
- Bolstad, B. (2023, 20. februar). *Motivasjonsteori: Selvbestemmelse og tre grunnleggende behov*. Universitetet i Oslo. <https://www.uv.uio.no/forskning/satsinger/fiks/kunnskapsbase/elevmedvirkning/relevans-og-motivasjon/33-selvbestemmelse-og-tre-grunnleggende-behov.html>
- Burnside, J. (2008). Religious interventions in prisons. *Justice Reflections*, 19(142), 1-19.
- Buvik, K., Skatvedt A. & Baklien, B. (2020). Feltsamtaler som datakilde i kvalitativ samfunnsforskning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(3), 222-240. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2020-03-02>
- Brosens, D., Croux, F. & Donder, L. D. (2018). *Prisoner´s active citizenship – an insight in European prisons* (PAC-Rapport). Participation and learning in detention research group. <https://www.prisonerseducation.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Brosens-et-al.-2018-PAC-An-insight-in-European-prisons-DEF.pdf>
- Brinkmann, S. & Tanggard, L. (2012). Introduksjon. I S. Brinkmann & L. Tanggaard (Red.), *Kvalitative metoder – empiri og teoriutvikling* (s. 11-16). Gyldendal.

- Christensen, T., Læg Reid, P., Roness, P. G. & Røvik, K. A. (2009). *Organisasjonsteori for offentlig sektor: instrument, kultur, myte* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Christie, N. (1994). *Crime control as industry* (2. Utg). Routledge.
- Costelloe, A. (2014). Learning for liberation, teaching and transformation. Can education in prison prepare prisoners for active citizenship?. *Irish Journal of Applied Social Studies*, 14(1), 30-36. <https://doi.org/10.21427/D7TM7H>
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment and Society*, 13(5), 509–529.
- Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Abstrakt Forlag.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist* 55(1), 68-78. https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_SDT.pdf
- Delanty, G. (2002). *Medborgarskap i globaliseringens tid*. Studentlitteratur AB.
- Dullum, J. & Hansen, N. L. (2009) *FANGE OG STUDENT? - Et utredningsprosjekt om universitets- og høyskoleutdanning for innsatte i norske fengsler*. Fylkesmannen i Hordaland. <https://www.oppikrim.no/siteassets/dokument/publikasjoner/rapport-2009.pdf>
- Edgar, K., Aresti, A. & Cornish, N. (2012). *Out for good: taking responsibility for resettlement* (Rapport nr. 1). Prison Reform Trust. http://www.prisonreformtrust.org.uk/wp-content/uploads/old_files/Documents/OutforGood.pdf
- Edgar, K., Jacobson, J. & Biggar, K. (2011). *Time Well Spent: A Practical Guide to Active Citizenship and Volunteering in Prison* (Rapport nr. 1). Prison Reform Trust. http://www.prisonreformtrust.org.uk/wp-content/uploads/old_files/Documents/Time%20Well%20Spent%20report%20lo.pdf
- Eikeland, O.-J., Manger, T. & Asbjørnsen, A. E. (2010). *Innsatte i norske fengsel: Kompetanse gjennom utdanning og arbeid* (Rapport nr. 1/10). Fylkesmannen i Hordaland. <https://www.oppikrim.no/siteassets/dokument/publikasjoner/rapport-1-2010-kompetanse-gjennom-utdanning-og-arbeid-fmho.pdf>
- Farrall, S. & Calverley, A. (2006). *Understanding desistance from crime: Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Open University Press.

- Foucault, M. (1977/1999). *Overvåkning og straff*. Gyldendal (3. Utg, Norsk oversettelse fra 1999).
- Freire, P. (1970/1999). *De undertryktes pedagogikk*. Ad Notam Gyldendal (2. Utg, Norsk oversettelse fra 1999).
- Fridhov, I. M. & Langelid, T. (2017). Importmodellen i norsk fengselsvesen. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap*, 104(3), 259-288.
<https://doi.org/10.7146/ntfk.v104i3.115050>
- Friestad, C. & Hansen, I. L. S. (2004). *Levekår blant innsatte* (Fafø-rapport 429). Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon.
https://www.fafø.no/media/com_netsukii/429.pdf
- Fylkesmannen i Vestland. (2020). *Tilstandsrapport for opplæring innfor kriminalomsorga 2019* (Rapport nr. 3).
<https://www.oppikrim.no/siteassets/dokument/tilstandsrapporter/tilstandsrapport-2019.pdf>
- Giertsen, H. (1993). Kriminalmeldingene 1978 og 1992: Fra verdivurdering til effektiv administrering. I T. Mathiesen & A. Heli (red.), *Murer og mennesker. En KROM-bok om fengsel og kriminalpolitikk*. Pax Forlag.
- Goffman, E. (1961). *Asylums – Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Anchor Books Doubleday & Company.
- Goffman, E. (1967). *Anstalt og menneske: den totale institusjon sosialt sett*. Paludan.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskaplige metoder*. Fagbokforlaget.
- Hanway, J. (1775). *The Defects of Police the Causes of Immorality and the Continual Robberies Committed: Particular in about the Metropolis*. J. Dodsley.
- Hauge, R. (1996). *Straffens begrunnelser*. Universitetsforlaget.
- Hauge, R. (1997). Stempling og stigmatisering. I L. Finstad & C. Høigård (red.), *Kriminologi* (s. 374-281). Pax Forlag AS.
- Helsedirektoratet. (2020, 02. Juli). *Forholdet mellom habilitering og rehabilitering*.
<https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/rehabilitering-habilitering-individuell-plan-og-koordinator/malgrupper-og-virkeomrade-for-veilederen/forholdet-mellom-habilitering-og-rehabilitering>

- Horsdal, M. (2000). *Vilje og vilkår – Identitet, læring og demokrati*. Borgen.
- Hoskins, B. L. & Mascherini, M. (2009). Measuring Active Citizenship through the Development of a Composite Indicator. *Social Indicators Research*, 90(3), 459-488. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9271-2>
- Høstmælingen, N. (2012). *Internasjonale menneskerettigheter* (2.utg.). Universitetsforlaget.
- Ireland, E., Kerr, D., Lopes, J., Nelson, J. & Claver, L. (2006). *Active Citizenship and Young People: Opportunities, Experiences and Challenges In and Beyond School – Citizenship Education Longitudinal Study: Fourth Annual Report* (Rapport nr. 732). National Foundation for Educational Research. <https://core.ac.uk/download/pdf/4155935.pdf>
- Jacobsen, N. B. (2018). Fengsel og frihet: gjengangeres soningserfaringer. I J. F. Rye & I. R. Lundberg (red.), *Fengslende Sosiologi: Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (s. 57-76). Cappelen Damm.
- Jdid, N. (2021). *“Taking part in society the way I am»: An exploration of active citizenship norms in Denmark and Norway* [Doktorgradsavhandling]. University of Bergen. [https://bora.uib.no/bora-xmloi/bitstream/handle/11250/2725986/archive.pdf?sequence=1&isAllowed=yhd-Content%20\(uib.no\)](https://bora.uib.no/bora-xmloi/bitstream/handle/11250/2725986/archive.pdf?sequence=1&isAllowed=yhd-Content%20(uib.no))
- Johannessen, A., Tuft, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. Utg.). Abstrakt forlag.
- Johannessen, A., Tuft, P. A. & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5. Utg.). Abstrakt forlag.
- Johnsen, Berit. (2018). Movement in the Prison Landscape: Leisure Activities – Inside, Outside and In-between. I E. Fransson, F. Giofrè & B. Johnsen (red.), *Prison, Architecture and Humans* (s. 65-85). Cappelen Damm Akademisk.
- Johnsen, B., Granheim, P. K. & Helgesen, J. (2011). Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prisons. *European Journal of Criminology*, 8(6), 515–529. <https://doi.org/10.1177/1477370811413819>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2022, 6. oktober). *Statsbudsjettet 2023 - Regjeringen fortsetter gjenoppbyggingen av kriminalomsorgen*. Regjeringen.

- <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringen-fortsetter-gjenoppbyggingen-av-kriminalomsorgen/id2930557/>
- Kriminalomsorgen. (2008). *Retningslinjer til straffegjennomføringsloven*.
<https://www.kriminalomsorgen.no/retningslinjer-til-straffegjennomfoeringsloven.5973335-411497.html>
- Kriminalomsorgen. (2021). *Årsrapport 2021*.
<https://www.kriminalomsorgen.no/aarsrapport-2021-for-kriminalomsorgen.6520113-516313.html>
- Kriminalomsorgen. (2023a). *Høyt sikkerhetsnivå*. <https://www.kriminalomsorgen.no/hoeyt-sikkerhetsnivaa.517836.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2023b). *Om kriminalomsorgen*. <https://www.kriminalomsorgen.no>
- Kriminalomsorgen. (u.å). *Straff i fengsel*. <https://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.516314.no.html>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen/id2570003/>
- Kymlicka, W. & Norman, W. (1994). Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics*, 104(2), 352-381. <https://www.jstor.org/stable/2381582>
- Larsen, A. K. (2017). *En enklere metode* (2. Utg). Fagbokforlaget.
- Larsson, P. (1997). Individualprevensjon. I L. Finstad & C. Høigård (red.), *Kriminologi* (s. 349-362). Pax Forlag AS.
- Lillejord, S., Nordahl, T. & Manger, T. (2013). *Livet i skolen: grunnbok i pedagogikk og elevkunnskap: 2: Lærerprofesjonalitet* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Marshall, T. H. & Bottomore, T. (1987). *Citizenship and Social Class*. Pluto Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctt18mvns1>
- Mathiesen, T. (1995). *Kan fengsel forsvares?* Pax Forlag AS.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. [Doktorgradsavhandling]. American Psychological Association.

- Melander, S. (2013). Ultima Ratio in European Criminal Law. *European Criminal Law Review*, 3(1). 45-64.
- Meld. St. 12 (2014-2015). *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*. Justis og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-12-2014-2015/id2356059/>
- Meld. St. 27 (2004-2005). *Om opplæringen innenfor kriminalomsorgen*. Justis og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-27-2004-2005-/id407448/?ch=1>
- Meld. St. 37 (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Justis og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/?ch=1>
- Ministerkomiteen, Europarådet. (2006). *Europeiske Fengselslover*. <https://rm.coe.int/16804c14b2>
- Nilsen, H. F. (2021). Demokratisk medborgerskap: Et republikansk perspektiv. *Nytt pedagogisk tidsskrift*, 1(105), 70-81. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2987-2021-01-07>
- Norheim, M. M. (2020). *Rehabilitering gjennom fengselsundervisning? - Et søkelys på utdanningens effekt og importmodellens hensikt* [Masteroppgave, Høgskulen på Vestlandet]. HVL Open. <https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen-xmlui/bitstream/handle/11250/2766868/Norheim.pdf?sequence=1>
- Norheim, H. J. (2023, 3. mars). Kriminalomsorgen må kutte – fengsel frykter for sikkerheten. NRK. <https://www.nrk.no/rogaland/kriminalomsorgen-ma-kutte- -fengsel-frykter-for-sikkerheten-1.16305638>
- NOU 1992: 19. (1992). *Opplæring i norske fengsler: Kompetanse og livsmestring*. Utdannings- og forskningsdepartementet & Justisdepartementet.
- Oglethorpe, K., Dewaele, A. & Campenaerts, G. (2019). *Citizens Inside: A guide to creating active participation in prisons*. Prisoners Education Trust. <https://www.prisonerseducation.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Citizens-Inside-A-guide-to-creating-active-participation-in-prisons.pdf>
- Pratt, J. (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess: Part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism. *The British Journal of Criminology*, 48(3). 275–292. <https://doi.org/10.1093/bjc/azm073>

- Riksrevisjonen. (2022). *Riksrevisjonens undersøkelse av helse-, opplærings- og velferdstjenester til innsatte i fengsel* (Rapport nr. 3:4). Riksrevisjonen. <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/NO-2022-2023/helse-opplarings-og-velferdstjenester-til-innsatte-i-fengsel.pdf>
- Shaw, J. (1998). The interpretation of European Union citizenship. *The modern law review*, 61(3). 293-317.
- Skaalvik, E. M. & Finbak, L. (2005). utfordringer for fengselsundervisningen – et spørsmål om samarbeid. *Spesialpedagogikk*, 70(1). 4-14. <https://www.utdanningsnytt.no/files/2019/08/21/Spesialpedagogikk%201%202005.pdf>
- Spring, J. (2008). *Wheels in the Head – Educational Philosophies of Authority, Freedom, and Culture from Confucianism to Human Rights* (3. Utg). Taylor & Francis.
- Stark, A. D. (2019). 'Lived Citizenship' from the perspectives of men imprisoned in the Republic of Ireland & England. [Doktorgradsavhandling]. The University of Sheffield. <https://etheses.whiterose.ac.uk/24680/1/ASTARK%20THESIS%20-%20FINAL%20ETHESIS%20UPLOAD%20AUG%202019.pdf>
- Statsforvaltaren i Vestland. (2021). *Tilstandsrapport for opplæring i kriminalomsorga i 2020* (Tilstandsrapport nr. 1). <https://www.oppikrim.no/siteassets/dokument/tilstandsrapporter/tilstandsrapport-2020-del-1-web.pdf>
- Straffegjennomføringsloven. (2021). *Lov om gjennomføring av straff, mv.* LOV 2001-05 18-21. Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2001-05-18-21>
- Stohr, M. K. & Walsh, A. (2012). *Corrections: The Essentials*. SAGE Publications.
- Stray, J. H. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Stray, J. H. (2019, 20. juni). *Skolens samfunnsmandat*. Utdanningsnytt. <https://www.utdanningsnytt.no/fagartikkel/skolens-samfunnsmandat/171603>
- Strømsnes, K. (2003). *Folkets Makt: Medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Gyldendal Akademisk.
- SON, Straffedes Organisasjon Norge. (2020). *Høring – forslag til nye regler om tilsynsråd for kriminalomsorgen*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/01286defb0ee4911b72f4852a652406c/son-straffedes-organisasjon-i-norge.pdf?uid=SON> – Straffedes Organisasjon i Norge

Statistisk Sentralbyrå. (2022, 29. august). *Fengslinger*. SSB. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/statistikk/fengslinger>

Tjora, A. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (4. Utg.). Gyldendal Akademisk.

Ugelvik, T. (2011). *Fangenes Friheter: Makt og motstand i et norsk fengsel*. Universitetsforlaget.

Vollan, M. (2016). "Mot normalt"? Normalitetsprinsippet i norsk straffegjennomføring. *Tidsskrift for strafferett*, 16(4), 447-461. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2016-04-06>

Vedlegg

VEDLEGG A: Intervjuguide

1. Personlig bakgrunn:

- Kan du fortelle litt om deg selv/din bakgrunn?
- Hva er din fullførte utdanning?
- Hva er dine erfaringer/opplevelser fra skole og utdanning?
- Er det første gang du soner i fengsel?

2. Medborgerskapsaktiviteter i fengselet:

- Er det noen aktiviteter i fengslet som innsatte organiserer eller kan delta på, som tillater innsatte å bidra med noe positivt til fellesskapet? (fx idrett, skolehjelp, tjenester, arrangering av måltider, åpne samtaler, debatter/diskusjoner etc.?)
- Er det noen fra utenfor fengslet som kommer på besøk og organiserer slike aktiviteter?

- Deltar du i noen av disse aktivitetene?

Hvis ja:

- Kan du forklare hvordan du deltar i denne aktiviteten?
- Hva fikk deg til å ønske å delta?
 - eventuelle verdier/holdninger
- Er det noen fordeler for deg ved å delta?
 - Er det noen fordeler for andre, ved at du deltar? (ansatte, innsatte, ytre samfunn?) Forklar.
- Kunne du tenkt deg å delta i liknende aktivitet når du løslates?

Hvis nei:

- Er det noen konkret grunn for at du ikke vil delta?

- Er det noen aktiviteter du kunne tenkt deg å delta i?

Hvis ja, hva har hindret deg fra å delta?

- Er det noen aktiviteter som du savner, som du kunne tenke deg å delta i?
- Er det noe som kunne vært endret for å gjøre det enklere å delta, eller for å få deg til å ønske å delta?

3. Medbestemmelse i fengselstilværelsen:

- Opplever du at fengslet utfører vanlige hverdagslige gjøremål for deg? (Da snakker jeg om gjøremål som å skulle betale regninger, vaske klær, lage mat, handle etc.)
 - er det positivt/negativt?
- Kan du uttrykke meninger og tanker rundt fengselsoppholdet ditt til betjenter eller andre ansatte? (Samtaler/undersøkelser/representative forum/tillitsvalgt?)
- Opplever du at du har mulighet for medbestemmelse i prosesser og avgjørelser som blir tatt angående din hverdag i fengselet?

- Hva/hvilke?

4. Samfunns- og demokratisk engasjement i fengsel:

- Vil du stemme ved valg mens du sitter i fengsel?
- Har du stemt ved valg før du kom i fengsel?
- Opplever du at du kan ha innvirkning på politiske avgjørelser?
 - Nå, her inne ifra?
 - Før, da du var ute i samfunnet?
 - Når du kommer ut senere?
- Føler du at du blir mer klar for å delta i samfunnet utenfor, gjennom oppholdet i fengsel?
Hvis ja: Er det noen deler av oppholdet som gjør deg mer klar enn andre?

Hvis nei: Utdyp.

5. Om undervisning i fengsel:

- Hva er motivasjonen din for å ta utdanning i fengslet?
 - har du noe mål du ønsker å nå?
- Er tilbudet til undervisning her inne tilstrekkelig for det du ønsker å oppnå?
- Har du god veiledning i fengslet til å planlegge skolegangen din? (fagkombinasjoner etc.)
- Gir skolehverdagen noen goder i forhold til å bestemme over egen hverdag i fengselet?
 - Gir undervisningen deg noen form for kontakt med samfunnet utenfor?
 - Er skolen en arena der innsatte kan hjelpe andre innsatte med læring?
 - Arbeider dere med gruppearbeid i timene?
 - Lærer du noe annet enn skolefag i undervisningen?
 - Opplever du at skoledagen bidrar til at du kan være mer sosial?
 - er det viktig for deg?
 - Påvirker skolegangen i fengselet framtidsutsiktene dine?
 - hvordan?
 - Opplever du at undervisningen forandrer deg som person?
 - hvordan?
- Hva tenker du er utdanningens rolle i vårt samfunn?

6. Forståelse av medborgerskapsbegrepet:

- Hva tenker du når jeg sier ordet "medborger"?
Hvis intervjuobjektet har en formening om betydningen til begrepet:
- Hva mener du avgjør om en person er en medborger eller ikke?
- Hva er det å være en medborger?
- Er du en medborger?

7. Avslutningsspørsmål:

- Er det noe du ønsker å legge til som du føler du ikke har fått sagt i dag?

VEDLEGG B: Samtykkeskjema

Perspektiver fra en innsatt: medborgerskap bak murene.

Jeg vil lære av deg!

Mitt navn er Kari. Jeg er student ved lærerutdanningen på NTNU. Jeg samler inn intervjuer som skal inngå i min mastergradsavhandling i samfunnsfag som skal leveres inn i mai 2023.

Jeg er interessert i temaet rundt medborgerskap, samfunnsengasjement og utdanning hos innsatte. Jeg vil finne ut av i hvor stor grad innsatte har mulighet til å delta i fritidsaktiviteter, ta avgjørelser rundt egen hverdag, bidra til fellesskapet og handle som aktive medborgere mens de sitter i fengsel, og om skole og utdanning i fengselet kan bidra til å gjøre innsatte mer klare for å ta del i samfunnet igjen.

Jeg ønsker å ta utgangspunkt i hvilken mulighet du som innsatt har til å delta som en aktiv medborger i fengselet, og hva som styrker eller svekker din følelse av å være det, i tillegg til å forstå om dette spiller noen rolle for din følelse av tilhørighet i et samfunn.

Prosjektet samler inn om lag syv individuelle intervjuer fra elever i fengselet.

Hva vil det bety å delta i studien?

Jeg ønsker deg velkommen til å snakke med meg på tomannshånd. Dine tanker og erfaringer vil være veldig verdifulle for meg. Intervjuet blir relativt åpent hvor jeg har noen forberedte spørsmål, men hvor du også vil få anledning til å snakke om temaet ut ifra din erfaringsbakgrunn, kun basert på hva du skulle ønske å fortelle om, innenfor dine grenser. Intervjuet utføres på et tidspunkt i løpet av skoledagen din, i skolebygningen, og vil vare rundt 45 minutter. Det faglige utbyttet du eventuelt vil gå glipp av, vil vi legge til rette for at du får tatt igjen, med hjelp av lærer.

Med din tillatelse, vil jeg ta lydopptak av intervjuet for å sikre så nøyaktig gjengivelse av dine utsagn som mulig i min analyse og fremstilling. Dersom du ikke ønsker dette, vil jeg notere ned underveis.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle opplysninger om deg vil bli behandlet konfidensielt og datamaterialet om deg vil anonymiseres. Lydopptak fra intervjuene vil bli transkribert av meg og vil deretter slettes. Ingen andre enn meg og min veileder vil ha tilgang til lydopptaket eller til den skriftlige, anonymiserte transkripsjonen av intervjuet. De transkriberte intervjuene lagres på en

passordbeskyttet PC, og vil slettes så snart oppgaven er ferdig skrevet i mai, og jeg ikke trenger å arbeide med intervjuene lenger.

Jeg vil skrive en vitenskapelig masteravhandling som vil være offentlig for alle på nett. Jeg håper at forskningen min kan bidra til en forståelse rundt hva utdanning kan ha å si for innsatte, og noe om hva som hører med det å føle seg som en medborger/ikke føle seg som en medborger i samfunnet.

Andre personer vil ikke kunne kjenne deg igjen i forskningsprosjektet eller intervjuene. Personvern tas på høyeste alvor.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke din deltakelse uten å oppgi grunn. Dersom du trekker deg, vil all intervjudata som du har bidratt til, bli slettet.

Hvordan kan jeg kontaktes?

Ta gjerne kontakt med avdelingsleder eller en lærer i fengselet dersom du skulle ha noen spørsmål til meg, eller dersom du ønsker å delta i prosjektet. Jeg ser frem til å høre fra deg!

Med vennlig hilsen, Kari.

Studien er meldt inn til Sikt Personverntjenester som har vurdert at prosjektet er i henhold til personvernregelverket.

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon til prosjektet, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- Å delta i intervju med lydopptak av samtale.
- Å delta i intervju med notering av samtale.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles fram til prosjektet er avsluttet.

.....
Underskrift

Dato

VEDLEGG C: Forskningsgodkjenning

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

25.05.2023, 03:22

[Meldeskjema](#) / [Masteroppgave](#) / Vurdering

Vurdering av behandling av personopplysninger

Referansenummer

504925

Vurderingstype

Standard

Dato

28.02.2023

Prosjekttittel

Masteroppgave

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) / Institutt for lærerutdanning

Prosjektansvarlig

Jørund Aasetre

Student

Kari Hellebust Buvarp

Prosjektperiode

02.01.2023 - 25.05.2023

Kategorier personopplysninger

Alminnelige

Særlige

Straffedommer eller lovovertrедelser

Lovlig grunnlag

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 10)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 25.05.2023.

[Meldeskjema](#)

Kommentar

KLar for vurdering

OM VURDERINGEN

Sikt har en avtale med institusjonen du forsker eller studerer ved. Denne avtalen innebærer at vi skal gi deg råd slik at behandlingen av personopplysninger i prosjektet ditt er lovlig etter personvernregelverket.

TYPE PERSONOPPLYSNINGER

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om etnisitet, politisk oppfatning, religion, filosofisk overbevisning og personopplysninger om straffedommer og lovovertrедelser.

Prosjektet behandler personopplysninger som er sensitive (særlige kategorier, strafferettslige eller av svært personlig karakter), om sårbare registrerte.

I mange tilfeller vil dette kreve en mer omfattende vurdering (DPIA). Vi mener det likevel ikke er høy risiko for personvernet og at prosjektet ikke trenger en DPIA. Dette fordi:

Alle forskningsdeltakerne får informasjon

Alle forskningsdeltakerne samtykker

Rekrutteringen sikrer reell frivillighet

Få personer har tilgang

Personopplysninger anonymiseres fortløpende, ingen personopplysninger skal publiseres.

Varigheten av behandlingen er kort

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Vi har vurdert at du har lovlig grunnlag til å behandle personopplysningene, men husk at det er institusjonen du er ansatt/student ved som avgjør hvilke databehandlere du kan bruke og hvordan du må lagre og sikre data i ditt prosjekt. Husk å bruke leverandører som din institusjon har avtale med (f.eks. ved skylagring, nettspørreskjema, videosamtale el.)

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Se våre nettsider om hvilke endringer du må melde: <https://sikt.no/melde-endringer-i-meldeskjema>

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

